

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Ing. Mgr. Jitka Brodská

**Dopad obchodních aktivit soukromých subjektů
na lidská práva**

*Human Rights Impact of Business Activities of Private
Entities*

Rigorózní práce

Vedoucí rigorózní práce: doc. Dr. iur. Harald Christian Scheu, Mag. phil., Ph.D.

Tematický okruh: Mezinárodní právo veřejné

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 12. února 2018

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci na téma „**Dopad obchodních aktivit soukromých subjektů na lidská práva**“ vypracovala samostatně, a to v období od června 2016 do února 2018. Dále prohlašuji, že všechny zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 245 890 znaků včetně mezer.

V Praze dne 12. února 2018

Ing. Mgr. Jitka Brodská

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu mé rigorózní práce panu doc. Dr. iur. Haraldu Christianu Scheuovi, Mag. phil., Ph.D. za jeho velice cenné rady, připomínky a doporučení.

Obsah:

1. ÚVOD	1
2. TERMINOLOGIE A KONCEPČNÍ OTÁZKY.....	4
3. MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ RÁMEC VZTAHU BYZNYSU A LIDSKÝCH PRÁV	15
3.1 Relevantní dokumenty přijaté v rámci mezinárodních organizací v období do schválení Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva.....	15
3.1.1 Organizace spojených národů	15
3.1.2 Mezinárodní organizace práce	18
3.1.3 Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj	19
3.1.4 Rada Evropy.....	20
3.2 Odpovědnost společností za porušování lidských práv.....	20
3.2.1 Nástroje pro stíhání závažného porušování lidských práv	21
3.3 Iniciativy založené na principu dobrovolnosti.....	24
4. OBECNÉ ZÁSADY OSN PRO BYZNYS A LIDSKÁ PRÁVA A INICIATIVY, JEŽ JEJICH PŘIJETÍ BEZPROSTŘEDNĚ PŘEDCHÁZELY	26
4.1 Kontext	26
4.2 Normy o odpovědnosti nadnárodních společností a ostatních podniků	27
4.3 Práce profesora Johna Ruggieho	28
4.4 První pilíř Obecných zásad – Povinnost státu chránit	31
4.5 Druhý pilíř Obecných zásad – Odpovědnost společností respektovat lidská práva.....	32
4.6 Třetí pilíř Obecných zásad – Zajištění prostředků k nápravě	36
5. OBECNÉ ZÁSADY OSN PRO BYZNYS A LIDSKÁ PRÁVA JAKO INSPIRACE	42
5.1 Dokumenty reflektující Obecné zásady přijaté na globální úrovni	43
5.2 Dokumenty reflektující Obecné zásady přijaté na regionální úrovni	46
5.3 Pracovní skupina k byznysu a lidským právům.....	49
5.4 Dílčí shrnutí, včetně formulování výhrad k Obecným zásadám	51
6. PRÁCE NA MEZINÁRODNÍM PRÁVNĚ ZÁVAZNÉM INSTRUMENTU PRO OBLAST BYZNYSU A LIDSKÝCH PRÁV.....	55
6.1 Mezivládní pracovní skupina k vytvoření mezinárodního právně závazného instrumentu.....	55
6.1.1 Pozice členských zemí EU prezentované na zasedáních mezivládní pracovní skupiny.....	57
6.2 Argumentace na podporu a proti vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu.....	60
6.3 Možné parametry mezinárodního právně závazného instrumentu	62
6.4 Dílčí shrnutí.....	68

7. IMPLEMENTACE OBECNÝCH ZÁSAD OSN – ATUÁLNÍ STAV ROZPRACOVÁNÍ NÁRODNÍCH AKČNÍCH PLÁNŮ.....	71
7.1 Národní akční plán jako nástroj ke zvýšení odpovědnosti státu při implementaci pravidel v oblasti byznysu a lidských práv.....	71
7.1.1 Národní akční plán Spojeného království.....	76
7.1.2 Národní akční plán Nizozemska.....	79
7.1.3 Národní akční plán Litvy	80
7.1.4 Národní akční plán Kolumbie	81
7.1.5 Národní akční plán Spojených států amerických.....	82
7.2 Legislativní iniciativy v oblasti byznysu a lidských práv.....	84
7.3 Příprava národního akčního plánu České republiky spojená s procesem identifikace existujících mezer v právní úpravě.....	86
7.3.1 Zaměření českého národního akčního plánu	89
7.3.2 Úkoly stanovené akčním plánem směřující k legislativním iniciativám	92
7.4 Implementace Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva v Evropské unii	94
7.4.1 Kompetence EU v oblasti byznysu a lidských práv	96
7.4.2 Posudek Agentury Evropské unie pro základní práva k přístupu k nápravě	98
7.5 Dílčí shrnutí.....	101
8. ZÁVĚR	103
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	106
ABSTRAKT A KLÍČOVÁ SLOVA	110
ABSTRACT AND KEY WORDS	112

Použité zkratky*:

ASEAN – Sdružení národů jihovýchodní Asie (*Association of Southeast Asian Nations*)

CSR – společenská odpovědnost firem (*corporate social responsibility*)

EU – Evropská unie

FRA - Agentura Evropské unie pro základní práva (*European Union Agency for Fundamental Rights*)

ICC – Mezinárodní trestní soud (*International Criminal Court*)

ILO – Mezinárodní organizace práce (*International Labour Organization*)

ISO – Mezinárodní organizace pro normalizaci (*International Organization for Standardization*)

OHCHR – Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (*Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*)

OSN – Organizace spojených národů

OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (*Organization for Economic Co-operation and Development*)

RLP – Rada OSN pro lidská práva

**většina použitých zkratk vychází z anglického názvu organizací či pojmů; jedná se o jejich běžně používanou podobu*

1. ÚVOD

Předložená práce se věnuje problematice dopadu obchodních aktivit soukromých subjektů na lidská práva. V kontextu OSN se jedná o tematiku rozpracovanou konceptem „byznys a lidská práva“, jež má víceoborový charakter, tj. dotýká se nejen práva, ale i managementu, etiky podnikání, veřejné politiky nebo mezinárodních vztahů. Koncept je velice komplexní, zahrnuje mj. otázky prosazování lidských práv ze strany států či uznání role nestátních aktérů při ochraně lidských práv.

Již v 70. letech minulého století poutaly pozornost ekonomické aktivity nadnárodního charakteru, které využívaly dětskou či levnou práci v rozvojových zemích. Koncept byznysu a lidských práv se začal rozvíjet v 90. letech minulého století, kdy vznikaly nadnárodní firmy ve větších počtech a výrazně větší míře než kdykoliv předtím. Současně se začaly objevovat důkazy negativního dopadu působení těchto firem na lidská práva: případy komunit původního obyvatelstva vysídlených bez souhlasu či kompenzací, práce dětí na plantážích či praktiky společností působících v oblasti informačních technologií¹, které poskytovaly data o uživatelích vládám a tím umožňovaly cenzuru ze strany státu.

Je zcela nesporné, že obchodní aktivity soukromých subjektů mohou mít dopad na všechna lidská práva, a to pozitivní i negativní. Lidská práva jako souhrn norem a zvyklostí tradičně chrání jednotlivce před ohrožením či kroky státu. Myšlenka, že by i soukromé subjekty (byznys, podnikatelé) mohly mít lidskoprávní povinnosti nezávislé na právních povinnostech vyplývajících z legislativy země, kde působí, je relativně nová a stále není univerzálně přijímána.² Stávající mezinárodní právo předpokládá, že lidskoprávní povinnosti jsou

¹ Sektor informačních technologií nemusí být zřejmým příkladem odvětví s velkými lidskoprávními dopady. Změny režimů v posledních letech na Blízkém východě jsou však dalším dokladem. Svržené režimy v Egyptě či Libyi represivním způsobem využívaly nástroje pro filtrování softwaru. Zdroj: *The Economist, Intelligence Unit: The Road from Principles to Practice, Today's Challenges for Business in Respecting Human Rights*, (A report from the Economist Intelligence Unit), March 16th 2015. (text dostupný zde: <http://www.eiuperspectives.economist.com/strategy-leadership/road-principles-practice>).

² RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. xxv.

ukládány státům, nikoliv přímo společností.³ Koncept byznysu a lidských práv však s sebou přináší určitý posun, který může mít dopad na systém mezinárodního práva veřejného a mezinárodního práva lidských práv. Z toho důvodu si zaslouží pozornost. Nejobsáhleji je koncept rozpracován v rámci OSN, a to prostřednictvím Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva; do určité míry se mu věnuje i OECD, na regionální úrovni pak Evropská unie či Rada Evropy, vždy však právě ve vztahu k vývoji v rámci OSN.

Cílem předložené práce je zodpovědět následující výzkumné otázky, jež s sebou koncept byznysu a lidských práv aktuálně přináší:

- 1) Jsou Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva postačující pro pokrytí problematiky dopadu obchodních aktivit soukromých subjektů na lidská práva? V čem lze spatřovat jejich výhody a nevýhody?
- 2) Jaký je vztah Obecných zásad k mezinárodním úmlouvám, jejichž subjektem jsou státy?
- 3) Jaký by byl přínos případné nové právní úpravy, tj. sjednání mezinárodního právně závazného instrumentu k problematice? Jaké by byly její výhody a nevýhody?
- 4) Jak by nová právní úprava zapadala do systému stávajícího mezinárodního práva?
- 5) Jaký je stav implementace Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva? Jak k problematice přistupuje Česká republika? Jak je problematika pojímána na úrovni Evropské unie?

Druhá kapitola této práce obsahuje vyjasnění terminologie a konceptů souvisejících s problematikou byznysu a lidských práv. Třetí popisuje mezinárodněprávní rámec vztahu byznysu a lidských práv.

Odpovědi na první dvě výzkumné otázky jsou rozpracovány v kapitolách 4 a 5, jež jsou věnovány Obecným zásadám OSN pro byznys a lidská práva. Kapitoly popisují iniciativy, které přijetí Obecných zásad bezprostředně předcházely, a následně ty, jež jsou jimi inspirovány. Dílčí shrnutí pojednává o přínosu Obecných zásad a o jejich nevýhodách.

Kapitola 6, která se týká dalších snah o vymezení odpovědnosti společností v oblasti lidských práv, přináší odpovědi na otázku třetí a čtvrtou, tj. věnuje se možnosti sjednání nového,

³ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 47.

mezinárodněprávního instrumentu, jeho potenciálnímu přínosu a zařazení do systému mezinárodního práva.

Sedmá, popisná kapitola práce se soustředí na implementaci Obecných zásad OSN a na aktuální stav rozpracování národních akčních plánů pro byznys a lidská práva, tj. poskytuje odpovědi na pátý okruh definovaných otázek. Tato problematika byla v odborné literatuře doposud analyzována jen minimálně, práce v této části proto vychází z omezeného množství dostupných studií.

Problematika byznysu a lidských práv je v práci zkoumána teoreticky, s využitím dostupných studií a analýz, a z hlediska mezinárodněpolitické praxe, tj. s přihlédnutím k mezinárodním jednáním v rámci hlavního mezivládního lidskoprávního orgánu, Rady OSN pro lidská práva. Práce zohledňuje pozice a praxi jednotlivých států, tj. opatření přijímaná na národní úrovni a dále na úrovni EU. Hlavním zdrojem informací jsou primární prameny, texty příslušných dokumentů (Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva, rezoluce Rady OSN pro lidská práva či doporučení Rady Evropy, národní akční plány jednotlivých zemí), vystoupení hlavních mezinárodních aktérů na multilaterálních fórech, vstupy Úřadu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva, nevládních organizací a akademických institucí pro multilaterální jednání a dále dostupná literatura, jejíž seznam je uveden v závěru práce.

2. TERMINOLOGIE A KONCEPČNÍ OTÁZKY

Východiskem této práce je koncept nazývaný v anglickém jazyce: ***Business and Human Rights***; v českém jazyce byl v rámci prací na jeho implementaci zvolen termín „byznys a lidská práva“, a to proto, že termín „byznys“ je vnímán jako širší oproti českému termínu „podnikání“. Navíc obecný termín „byznys“ zahrnuje korporace, společnosti a firmy⁴.

Koncept byznysu a lidských práv velice úzce souvisí s konceptem společenské odpovědnosti firem (*Corporate Social Responsibility*), není však totožný. Společenská odpovědnost firem, jejíž historie sahá až do poloviny 20. století⁵, vychází z dobrovolného přístupu podnikatelů, neřeší roli vlád, resp. států či otázku odpovědnosti a nápravy škody, postrádá efektivní dohled. Jednotná definice společenské odpovědnosti firem neexistuje. Často je citována definice Evropské komise z r. 2001, dle které jde o koncept, kdy společnosti na dobrovolném základě začleňují sociální a environmentální ohledy do obchodních operací a své interakce s ostatními dotčenými subjekty. Politiky společenské odpovědnosti přijímané firmami zpravidla postihují jen vybraná občanská a politická práva, jež jsou pro daný kontext relevantní.⁶ Termín společenské odpovědnosti firem je pod vlivem terminologie OECD v současnosti doplňován širším termínem odpovědného chování byznysu (*Responsible Business Conduct*⁷), který zahrnuje jednání v souladu se zákony, včetně těch, jež upravují povinnost respektovat lidská práva, pravidla ochrany životního prostředí či pracovní vztahy, a to i v případech, kdy tyto zákony nejsou řádně vynucovány. Odpovědné chování byznysu dále zahrnuje druhou složku, a to naplňování společenského očekávání vyjádřeného i jinak než prostřednictvím zákona (komunikované na pracovišti, místními komunitami, odbory). Dobrovolné iniciativy, které se věnují této druhé složce - společenskému očekávání, jsou označovány jako společenská odpovědnost firem.

⁴ Stejný přístup uplatnila např. Agentura EU pro základní práva při vypracování svého posudku k přístupu k náhradě škody – FRA *Opinion* – 1/2017, Vídeň, 10. dubna 2017, s. 20.

⁵ V r. 1953 byla publikována kniha Howarda Bowena „*Social Responsibilities of the Businessman*“.

⁶ SIMONS, Penelope, RUGGIE, John, McCORDQUODALE, Robert, *The Future of Corporate Accountability for Violations of Human Rights*, 103 Am. Society Int'l L., Proc. 281, 2009, s. 288.

⁷ Viz <https://www.oecd.org/investment/toolkit/policyareas/responsiblebusinessconduct/>

Lidé mají právo, aby s nimi bylo nakládáno důstojně. **Lidskými právy** rozumíme subjektivní práva jednotlivců stanovená v národních ústavách a mezinárodněprávních dokumentech o lidských právech.⁸ Lidská práva představují většinou poměrně stručné vyjádření obecného principu, jejichž jádrem je nárok jednotlivce vůči státu na určité zacházení (respektování, ochranu či pozitivní opatření).⁹

Dle Všeobecné deklarace lidských práv jsou lidská práva vlastní všem lidským bytostem bez rozdílu, tj. bez ohledu na jejich národnost, pohlaví, etnický původ, rasu, náboženství nebo jazyk. Každý jednotlivec je oprávněn požívat lidská práva bez diskriminace. Vídeňská deklarace, přijatá v r. 1993 na Světové konferenci o lidských právech ve Vídni, uvádí, že lidská práva jsou univerzální, nedělitelná, vzájemně podmíněná a propojená¹⁰. Svoji roli Vídeňská deklarace přiznává i kulturní rozdílnosti¹¹. Univerzalitu lidských práv lze rovněž dovodit z pozice právního pozitivismu - prakticky všechny státy světa jsou dnes členy Organizace spojených národů, a tudíž na sebe vzaly závazky podle článků 55 a 56 Charty spolupracovat s cílem podporovat „obecnou úctu k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství a jejich zachování“. Obsah těchto práv byl konkretizován ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Kromě toho každý stát ratifikoval alespoň jeden z Paktů lidských práv, což znamená, že výslovně uznal práva v nich obsažená. Tato argumentace je založena na zásadě poctivého dodržování smluvních závazků.¹²

Čl. 1 Listiny základních práv a svobod, jež je součástí ústavního pořádku České republiky, uvádí, že „Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.“¹³ Základními znaky lidských práv je tedy jejich nezadatelnost (nejsou výtvorem státní moci, ale jsou jí uznána), nezcizitelnost

⁸ ŠTURMA, Pavel: Úvod: Teorie a politika lidských práv; In: Šturma, P. (Ed.): Pojem a teorie lidských práv, Studie z lidských práv, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2013, s. 8.

⁹ Ibid., s. 14.

¹⁰ *Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993: čl. 5 - All human rights are universal, indivisible and interdependent and interrelated...*

¹¹ *Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993: čl. 5 - „...While the significance of national and regional particularities and various historical, cultural and religious backgrounds must be borne in mind, it is the duty of States, regardless of their political, economic and cultural systems, to promote and protect all human rights and fundamental freedoms...“*

¹² ŠTURMA, Pavel: Úvod: Teorie a politika lidských práv; In: Šturma, P. (Ed.): Pojem a teorie lidských práv, Studie z lidských práv, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2013, s. 11.

¹³ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

(není možné se jich vzdát ani je postoupit jinému), nezrušitelnost (nelze je platně zrušit žádným předpisem jakékoliv právní síly) a nepromlčitelnost (jsou trvale vymahatelná).

Mezinárodní právo lidských práv stanoví povinnosti státům, tj. jak se mají chovat či jakého jednání se mají zdržet, aby zajistily ochranu lidských práv a základních svobod jednotlivců. Ve vztahu k lidským právům mají státy povinnost je respektovat (*respect*), naplňovat (*fulfil*) a chránit (*protect*).¹⁴ Jedná se o vertikální vztah stát – jednotlivec, pro který je typická nerovnost subjektů. Stát má však rovněž povinnost chránit lidská práva jednotlivce před jejich porušováním ze strany soukromých subjektů. Výbor pro lidská práva založený na základě Mezinárodního paktu o občanských a politických právech z roku 1966 interpretuje tento Pakt v tom směru, že státy mají povinnost zabránit nebo zastavit zneužívání lidských práv soukromými aktéry¹⁵. Lidská práva tak mohou působit i horizontálně, tj. mezi subjekty soukromého práva – horizontální účinek je pak dovozován právě z povinnosti státu chránit lidská práva před jejich porušováním jinými soukromými subjekty. Výbor pro lidská práva však ve svém obecném komentáři č. 31, odst. 8 konstatoval, že povinnosti stanovené Paktem nemají horizontální účinek z hlediska mezinárodního práva, tj. mezi nestátními aktéry může tento účinek nastat pouze na základě národního práva.¹⁶ V tomto ohledu musí státy realizovat pozitivní aktivitu.¹⁷ Prof. John Ruggie, autor Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva, uvádí, že státy tak činí cestou přijímání příslušných politik, legislativy, regulace a rozhodováním soudů.¹⁸

Z hlediska teorie lze hovořit o přímém a nepřímém horizontálním účinku lidských práv. Model přímého účinku se vyznačuje tím, že ústavně zakotvená lidská práva působí v horizontálních vztazích přímo, tedy nevztahují se jen na vztah mezi jednotlivcem a státem, nýbrž přímo působí i ve vztahu dvou soukromých osob, kdy se jednotlivec může domáhat

¹⁴ ŠTURMA, Pavel: Úvod: Teorie a politika lidských práv; In: Šturma, P. (Ed.): Pojem a teorie lidských práv, Studie z lidských práv, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2013, s. 13.

¹⁵ ONDŘEJ, Jan: Vybrané otázky mezinárodní ochrany lidských práv ve vztahu k právnickým osobám, zejména k nadnárodním (transnacionálním) společnostem; In: Šturma, P, Faix, M. (Eds): Lidskoprávní dimenze mezinárodního práva; Studie z lidských práv, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2014, s. 54.

¹⁶ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 42.

¹⁷ OHCHR: *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights, An Interpretative Guide*; s. 10.

¹⁸ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 39.

svého ústavního práva vůči jinému jednotlivci. Modelem nepřímého účinku se pak rozumí situace, kdy lidská práva v horizontálních vztazích působí, ale pouze zprostředkovaně, nepřímo, pomocí již existujících či nově vytvořených nástrojů soukromého práva. Těmito nástroji mohou být například neurčité pojmy jako „veřejný pořádek“ či „dobrá víra“.¹⁹ Nepřímým horizontálním působením rovněž rozumíme takový účinek, kdy státu plyne pozitivní závazek v tom smyslu, že má povinnost zabránit porušování práv ze strany soukromých osob. Horizontální účinky lidských práv již přiznala judikatura Evropského soudu pro lidská práva např. právu na odborovou svobodu, právu na respektování soukromého a rodinného života, právu na život, právu na svobodu a bezpečnost.²⁰ Evropský soud pro lidská práva řešil více případů, kdy shledal stát odpovědným za to, že nebyl schopen ochránit práva obsažená v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod v případech jejich porušení soukromými aktéry.²¹

Co se českého právního prostředí týče, lidská práva působí primárně ve vztazích vertikálních. Ve vztazích horizontálních tato práva působí také, ovšem pouze zprostředkovaně skrze normy práva podústavního. Ty je dle Ústavního soudu České republiky potřeba interpretovat a aplikovat v souladu s ústavně zakotvenými lidskými právy. Ústavní soud se tak přiklonil k modelu tzv. nepřímého horizontálního účinku lidských práv.²²

V kontextu zpracovávaného tématu se od soukromých subjektů, tj. podnikatelů, očekává, že lidská práva budou respektovat. Odpovědnost respektovat lidská práva má dvě složky – neporušování lidských práv (jedná se o negativní povinnost) a navíc výkon tzv. *due diligence* (v tomto případě jde o pozitivní povinnost). Princip *due diligence*²³ (řádné či náležitě péče,

¹⁹ SCHREIBEROVÁ, Jarmila: Horizontální účinky lidských práv, diplomová práce, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 2016, s. 28 a 33.

²⁰ IVIČIČ, Marek: Horizontální působení základních práv zakotvených v mezinárodních smlouvách, In: Sehnálek, D, Valdhans, J, Dávid, R, Kyncl, L. (Eds): Dny práva – 2009 – *Days of Law: the Conference Proceedings*, 1. edition. Brno: Masaryk University, 2009, str. 3 příspěvku.

²¹ ONDŘEJ, Jan: Vybrané otázky mezinárodní ochrany lidských práv ve vztahu k právníkům osobám, zejména k nadnárodním (transnacionálním) společnostem; In: Šturma, P; Faix, M. (eds.), Lidskoprávní dimenze mezinárodního práva; Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2014, s. 55.

²² SCHREIBEROVÁ, Jarmila: Horizontální účinky lidských práv, diplomová práce, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 2016, s. 85.

²³ OHCHR, Interpretativní průvodce *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights*: s. 6 – „In the context of the Guiding Principles, human rights due diligence comprises an ongoing management process that a reasonable and prudent enterprise needs to undertake, in the light of its circumstances to meet its responsibility to respect human rights.“

náležitě opatrnosti) předpokládá, že nad rámec dodržování národního práva budou subjekty systematicky předvídat a předcházet nepříznivý dopad svých aktivit na lidská práva a, bude-li třeba, je budou snižovat. Tento princip se týká dopadů na třetí osoby, nositele lidských práv, tj. na příklad na zaměstnance, zákazníky, osoby žijící v okolí podniku či osoby ovlivněné jeho činností. (Poznamenáváme, že pojem *due diligence* je rovněž obecným pojmem mezinárodního práva veřejného, kde je používán ve vztahu ke státům: státu může být přiřítáno, že nezabránil protiprávnímu jednání jednotlivců či dokonce protiprávnímu stavu; tento způsob ustanovení odpovědnosti státu za určitý vzniklý stav bývá někdy označován jako nepřímá přiřítatelnost, či přiřítatelnost nedostatku řádné péče²⁴; dále se s pojmem *due diligence* setkáváme v kontextu obchodních a finančních vztahů, kde finanční *due diligence* označuje hloubkovou prověrku podniku či připravované transakce). Naplnění těchto dvou povinností (neporušování lidských práv a *due diligence*) však mnohdy nepostačuje, existují totiž situace, kdy subjekty mohou mít dodatečné povinnosti, např. pokud vykonávají veřejné funkce, či se k těmto dodatečným povinnostem zavážou dobrovolně.²⁵ Často se lze setkat s tím, že státy předávají výkon některých svých funkcí soukromým subjektům. Přenosem těchto úkolů na soukromý subjekt se však stát nemůže zříci svých lidskoprávních závazků. Příkladem přenosu funkcí státu na soukromý subjekt je poskytování sociálních služeb.²⁶

Práce se věnuje dopadu **obchodních aktivit soukromých subjektů**, tj. soustavných a samostatných aktivit, jejichž účelem je generování zisku. Není rozhodující velikost subjektu (nadnárodní společnost, střední a malý podnik), jeho forma (fyzická či právnická osoba), sektor či území, na kterém působí (přírodní zdroje, výroba a průmysl, služby, resp. tuzemský či zahraniční subjekt), vlastnictví (je dobré upozornit na státní podniky a společnosti s majetkovou účastí státu, které jsou samostatnými právními subjekty, fakticky je však jejich činnost výrazně ovlivňována státem; veřejnost často tento vztah vnímá a činnost těchto

²⁴ BRUNER, Tomáš: Přiřítatelnost jednání státu podle mezinárodního práva veřejného, diplomová práce, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 2016, s. 56.

²⁵ RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights, Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s. v a 5.

²⁶ Tento příklad je rozpracován v Národním akčním plánu ČR pro byznys a lidská práva na období 2017 – 2022, s. 12.

podniků se státem spojuje)²⁷. Zdroje a základní prameny, z nichž tato práce vychází, explicitně nerozlišují mezi formálními a neformálními sektory ekonomiky (neformální sektor je charakterizován nízkou mírou organizovanosti a absencí formálních vztahů); hlavní pozornost je však věnována formální ekonomice a zejm. velkým, nadnárodním společnostem s vysoce formalizovanými vazbami. Nelze však opomenout ani nejnovější trendy známé jako „sdílená ekonomika“, či jako tzv. „zakázková ekonomika“, „peer-to-peer ekonomika“ nebo „kolaborativně-konzumní ekonomika“ (jedná se o aktivity společností, jako je např. *Uber*²⁸, *Airbnb*, *Upwork*, *TaskRabbit*), založené na principu propojování strany nabídky a poptávky (*market aggregator*), u nichž lze registrovat nezdaty při pokusech o legislativní regulaci²⁹. Jak je uvedeno výše, od všech těchto subjektů se očekává, že při svých aktivitách budou respektovat lidská práva. Z hlediska terminologického je vhodné upozornit, že české dokumenty, které koncept byznysu a lidských práv rozpracovávají (jedná se zejm. o Národní akční plán ČR), se obracejí na „podnikatele“. Většina použitých zdrojů pracuje s termínem podnikatel nebo společnost a i tato práce je používá. S ohledem na úvahu o velice širokém záběru konceptu byznysu a lidských práv však předložená práce nese název „Dopad obchodních aktivit soukromých subjektů³⁰ na lidská práva“.

Prof. John Ruggie podnikatele vnímá jako hlavní zdroj investic a tvorby pracovních míst, trhy dle něj mohou být vysoce efektivním prostředkem pro alokaci vzácných zdrojů. Tvoří tak vlivné síly, které jsou schopny generovat ekonomický růst, snižovat chudobu a podněcovat poptávku po právním státu, čímž přispívají k realizaci širokého spektra lidských práv. Trhy však pracují optimálně, pouze pokud jsou nadány pravidly, zvyky a institucemi. Potřebují je,

²⁷ Stejný přístup zaznamenáváme mj. v obecném komentáři č. 24 Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva ze srpna 2017: „*For the purposes of the present general comment, business activities include all activities of business entities, whether they operate transnationally or their activities are purely domestic, whether they are fully privately owned or State-owned, and regardless of their size, sector, location, ownership and structure.*“

²⁸ Dohledatelné jsou informace o případech obvinění ze sexuálního obtěžování řidiči registrovanými u *Uber* v Jižní Africe, USA, Indii, Brazílii. Bez ohledu na to, zda jsou či nejsou řidiči zaměstnanci *Uber*, odpovědnost respektovat lidská práva (v tomto případě pasažérů) existuje. Viz např. informace *Institute for Human Rights and Business*: <https://www.ihrb.org/other/india/uber-and-passenger-safety-human-rights-arent-an-optional-app-for-cab-rides>.

²⁹ V souvislosti s *Uber* upozorňujeme na rozhodnutí Soudního dvora EU z prosince 2017, dle kterého se jedná o přepravní službu.

³⁰ Termín soukromých subjektů, resp. *private actors*, používá i obecný komentář č. 24 Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva ze srpna 2017.

aby přežily, zatímco společnost je potřebuje, aby byla schopna řídit nepříznivý efekt dynamiky trhu a produkovat veřejné statky, které trh nedodává v dostatečném množství.³¹

Rostoucí význam jiných než státních aktérů v oblasti lidských práv je zapříčiněn především procesem globalizace světové ekonomiky, privatizací mnoha sektorů (vzdělávání, komunikace, zdravotní péče, bezpečnostní služby) či fragmentací zemí v důsledku konfliktů.³²

Existují protichůdné názorové proudy týkající se otázky, zda podnikatelé/společnosti jsou či nejsou **subjektem mezinárodního práva**. Dle pozitivistů nejsou společnosti subjektem mezinárodního práva, protože je žádný mezinárodní instrument jako subjekty neuznává. Flexibilnější názorová škola přiznává, že společnosti mohou mít „omezenou mezinárodní právní subjektivitu“. Pragmatici pak uvádějí, že otázka, zda jsou společnosti subjektem mezinárodního práva, je irelevantní ve vztahu k otázce, jaká právní odpovědnost může být společností přisouzena.³³

Nezbytným předpokladem pro to, abychom mohli nějakou osobu (jednotku) považovat za subjekt mezinárodního práva veřejného, je její způsobilost k právům a povinnostem. Subjektem je osoba (jednotka), která musí splňovat určité podmínky: a) práva a povinnosti jsou adresovány přímo jí – není pouze jakýmsi konečným destinářem výhod (nevýhod), které jí plynou z normovaného chování skutečných subjektů mezinárodního práva; b) práva a povinnosti jí uděluje mezinárodní, nikoliv vnitrostátní právo.³⁴ S přihlédnutím k nestejnému rozsahu způsobilosti různých druhů subjektů mezinárodního práva se identifikují jednotky s plnou subjektivitou (státy), specializovanou, částečnou či dílčí (mezivládní organizace) a subjektivitou marginální, okrajovou (jednotlivec). Většina subjektů mezinárodního práva má

³¹ Zvláštní představitel GT OSN, *Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights*, dokument OSN: A/HRC/8/5 ze 7. dubna 2008 s. 3, odst. 2.

³² CLAPHAM, Andrew: *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 3-4.

³³ RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, *Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s. 48.

³⁴ MALENOVSKÝ, Jiří: *Mezinárodní právo veřejné, Obecná část a poměr k jiným právním systémům*, Brno – Plzeň: Doplněk a Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 80-81.

charakter právnických osob ve smyslu všeobecné právovědy. Ve 20. století dochází k rozšiřování okruhu subjektů s dílčí a okrajovou subjektivitou i rozsahu této subjektivity.³⁵

Subjektivita jednotlivce ve vnitrostátním právu nevylučuje jeho subjektivitu mezinárodněprávní. Nic nebrání konstatovat sice marginální, připuštěnou výhradně státy, tedy odvozenou, ale přece jen živoucí mezinárodněprávní subjektivitu jednotlivce.³⁶ Ta se v současnosti projevuje v oblasti mezinárodní ochrany lidských práv, v otázkách ochrany mezinárodních investic a v trestní odpovědnosti jednotlivce za tzv. zločiny podle mezinárodního práva.³⁷

Stávající mezinárodní právo společností ukládá určité lidskoprávní povinnosti; pokrytí je však neúplné, nepřímé a neefektivní.³⁸ Mezinárodní právo lidských práv ukládá povinnost státům, aby chránily lidská práva před působením společností, ovšem povinnosti společností jsou vágní a obecné. Právní odpovědnost a vynucení porušení mezinárodního práva lidských práv je ve velké míře definováno národním právem.

Mezinárodní pracovní právo, mezinárodní právo životního prostředí a mezinárodní trestní právo rovněž nepřímo ukládá společností specifické povinnosti, jejich pojetí je však velice úzké.³⁹ Např. úmluvy Mezinárodní organizace práce ukládají státům, aby uzákonily a vynucovaly minimální mzdu, maximální pracovní dobu, bezpečné pracovní podmínky atd. Zatímco jsou tyto povinnosti přímo cíleny na státy, skutečným objektem regulace jsou společnosti. Mezinárodní trestní právo pak upravuje např. genocidu, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti, otroctví, nucenou práci, obchodování s lidmi, sexuální vykořisťování dětí, jichž se mohou dopouštět nestátní aktéři. Několik mezinárodních úmluv explicitně po státech požaduje, aby uložily právní odpovědnost právnickým osobám, včetně obchodních společností, za podíl na mezinárodních zločinech (Mezinárodní úmluva o potírání financování

³⁵ MALENOVSKÝ, Jiří: Mezinárodní právo veřejné, Obecná část a poměr k jiným právním systémům, Brno – Plzeň: Doplněk a Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 83.

³⁶ Ibid., s. 130.

³⁷ ONŘEJ, Jan: Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní, Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 130

³⁸ RAMASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, *Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s. v.

³⁹ THIELBORGER, Pierre, ACKERMANN, Tobias: *A Treaty on Enforcing Human Rights Against Business: Closing the Loophole or Getting Stuck in a Loop?*; *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 24 No1, *Indiana University Maurer School of Law*, 2017, s. 55.

terorismu, Úmluva proti nadnárodnímu organizovanému zločinu). Trestněprávní úprava některých států teoreticky připouští stíhání právnických osob za mezinárodní zločiny. Smluvní strany Římského statutu Mezinárodního trestního soudu souhlasily s úpravou vlastního trestního práva tak, aby umožnily stíhání na domácí úrovni. Existují tedy příklady jurisdikcí, kde je možné stíhání společností i fyzických osob.⁴⁰ Většina smluv v oblasti mezinárodního pracovního a trestního práva však není univerzálně ratifikována a žádná z těchto smluv neposkytuje obětem účinnou nápravu ze strany podnikatelů.⁴¹

V případě práva upravujícího mezinárodní investice a obchod se pak setkáváme s tím, že společnostem jsou přiznána určitá procesní a materiální práva (právo žalovat státy před mezinárodními arbitrážními panely o náhradu škody, regulační stabilita, kompenzace v případě zabavení majetku, právo na spravedlivý proces). V otázkách mezinárodní ochrany investic pak jednotlivec, osoba fyzická, případně i právnická, vystupuje v případech podání různým mezinárodním orgánům vlastním jménem, jeho úkon není zprostředkován státem, jehož je občanem nebo na jehož území se nachází. Předpokladem však je, že stát, proti kterému podání směřuje, musí být smluvní stranou příslušné mezinárodní smlouvy a musí uznávat příslušnost mezinárodního orgánu.⁴² Mezinárodní investiční dohody však zpravidla investorům neukládají povinnosti.⁴³

Zatímco fyzické osoby disponují mezinárodními právy, ale i povinnostmi, právnické osoby mají pouze práva, a to zejm. v oblasti ochrany mezinárodních investic. Nemají tak povinnost naplňovat lidskoprávní standardy a nepodléhají mezinárodní trestní jurisdikci. Právě tato nerovnováha vede k úvahám o rozšíření stávajících právních režimů (mezinárodní právo lidských práv, trestní právo a ochrana investic) o přímé povinnosti společností.⁴⁴

⁴⁰ RAMASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, *Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s. 14 a 15.

⁴¹ *Ibid.*, s. v a s. 48.

⁴² ONDŘEJ, Jan: *Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní*, Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 134.

⁴³ THIELBORGER, Pierre, ACKERMANN, Tobias: *A Treaty on Enforcing Human Rights Against Business: Closing the Loophole or Getting Stuck in a Loop?*; *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 24 No1, *Indiana University Maurer School of Law*, 2017, s. 61.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 54.

Vztah byznysu a lidských práv může komplikovat skutečnost, že subjekty působí v jiném státě (hostitelský stát – *host state*), než v kterém mají svůj domicil (domácí stát – *home state*), tj. v němž jsou registrovány či v němž mají ústředí.

Mezinárodní právo státům umožňuje, aby vykonávaly jurisdikci nad aktivitami svých společností na území jiných států. Mezinárodní smlouvy k tomu mohou poskytnout oprávnění či explicitně vyžádat, aby státy vykonávaly jurisdikci nad porušováním lidských práv ze strany jejich společností mimo území daného státu.⁴⁵ Okolnosti, za kterých se lze odpovědnosti státu domáhat, se v jednotlivých úmluvách liší. Státy navíc mají povinnost mezinárodně spolupracovat na naplňování práv osob mimo jejich území – tato povinnost mezinárodní spolupráce je vyjádřena v několika úmluvách: Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (čl. 2(1), 11 (2), 22 a 23); Úmluva o právech dítěte (čl. 4, 24 (4) a 28 (3)); Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (čl. 32); Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (čl. 9(1)); Úmluva o ochraně všech osob proti nucenému zmizení (čl. 15); Římský statut Mezinárodního trestního soudu (čl. 86 – 102).

Další kategorií komplikovaných právních vztahů je působení mateřských a dceřiných společností, které představují samostatné právnické osoby a podléhají jurisdikci, v níž jsou právně ustanoveny. Protože subjekty mohou působit v rozdílných geografických oblastech, v různých právních kontextech a v kontaktu s jinými aktéry, přiznání odpovědnosti je velice obtížné. K této záležitosti existují tři přístupy: oddělení mateřské a dceřiné společnosti; jejich integrace, tj. konání dceřiné společnosti může být přisouzeno mateřské; mateřská společnost může být shledána zodpovědnou, pokud neprokáže svoji *due diligence* vůči společnostem, které kontroluje.⁴⁶ Dále je třeba vzít v potaz nejen porušování lidských práv na území konkrétního státu v přímé návaznosti na jednání podnikatelů, ale i porušování lidských práv v zahraničních dodavatelských řetězcích těchto podnikatelů.

⁴⁵ RAMASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, *Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s. ix.

⁴⁶ *International Commission of Jurists: Needs and Options for a New International Instrument In the Field of Business and Human Rights*, 2014; s. 13 – 15.

Jednání podnikatelů může mít **dopad na lidská práva** jejich zaměstnanců, zákazníků, pracovníků jejich dodavatelských řetězců či společenství v oblasti jejich působení.

Dle komentáře prof. Johna Ruggieho k Obecné zásadě OSN č. 12⁴⁷ mohou mít aktivity podnikatelů dopad na celé spektrum mezinárodně uznaných lidských práv. Jako minimální výčet práv lze úhlem pohledu Obecných zásad vnímat ta lidská práva, jež jsou uvedena v tzv. *International Bill of Human Rights*⁴⁸ (tj. Mezinárodní listina lidských práv, která zahrnuje Všeobecnou deklaraci lidských práv, Pakt o občanských a politických právech a Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech) a v Deklaraci základních principů a práv v práci Mezinárodní organizace práce, která rozpracovává pracovní práva. V závislosti na okolnostech je třeba vzít v úvahu i další standardy, jako jsou práva původního obyvatelstva, žen, národnostních či etnických, náboženských a jazykových menšin, dítěte nebo osob s postižením. V případě ozbrojených konfliktů pak podniky musí respektovat mezinárodní humanitární právo, které jim na druhé straně poskytuje ochranu, pokud se přímo neúčastní ozbrojených aktivit⁴⁹.

Nelze než souhlasit s tvrzením, že v praxi, resp. v určitém kontextu mohou být některá práva ohrožena více než jiná. Mezi práva častěji dotčená obchodními aktivitami soukromých subjektů lze zcela jistě zařadit právo na život, pracovní práva, tj. např. právo na uspokojivé pracovní podmínky (bezpečnost práce, diskriminace), právo na spravedlivou odměnu za práci, svobodu sdružování, zákaz dětské či nucené práce, standardy ochrany životního prostředí. Naopak méně často dotčené se může jevit např. právo na spravedlivý proces; i v tomto případě však může nastat situace, kdy podnikatel bude znemožňovat přístup k důkazům či ovlivňovat svědky.

⁴⁷ RUGGIE, John Gerard: Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva.

⁴⁸ Jedná se o termín používaný prof. Johnem Ruggie v Obecných zásadách OSN pro byznys a lidská práva.

⁴⁹ Mezinárodní výbor Červeného kříže vypracoval v r. 2006 vodítka k právům a povinnostem byznysu dle mezinárodního humanitárního práva: *Business and International Humanitarian Law: An Introduction to the Rights and Obligations of Business Enterprises under IHL*. Text vodítek je dostupný zde: <https://www.icrc.org/en/publication/0882-business-and-international-humanitarian-law-introduction-rights-and-obligations>.

3. MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ RÁMEC VZTAHU BYZNYSU A LIDSKÝCH PRÁV

3.1 Relevantní dokumenty přijaté v rámci mezinárodních organizací v období do schválení Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva

Mezinárodní právo lidských práv je založeno na předpokladu uznávání práv, nikoliv jejich tvorby; každý jednatel je nadán neoddelitelnou důstojností a rovnými a nezcizitelnými právy. Z tohoto konceptu vychází jak Všeobecná deklarace lidských práv, tak oba Pakty – o občanských a politických právech a o hospodářských, sociálních a kulturních právech z r. 1966. Všeobecná deklarace lidských práv ve své preambuli uvádí: „*every individual and every organ of society ... shall strive by teaching and education to promote respect for these rights and freedoms...*“. Všeobecná deklarace tak nikoho nevylučuje – týká se všech, tedy i společností.

Pakty byly následně doplněny sedmi dalšími smlouvami OSN, které se týkají rasové diskriminace, diskriminace vůči ženám, mučení, práv dítěte, migrujících pracovníků a osob s postižením, nucených zmizení. Mezinárodní organizace práce přijala sérii úmluv, které se týkají pracovních práv, a Deklaraci základních principů a práv v práci (*Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*). Specifické, regionální lidskoprávní režimy existují v Evropě, Africe a Americe. V r. 2002 vstoupil v platnost Římský statut Mezinárodního trestního soudu. Z hlediska České republiky a tématu byznysu a lidských práv je pak třeba vzít v úvahu aktivity a úmluvy Rady Evropy a Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj.

3.1.1 Organizace spojených národů

Mezinárodní lidskoprávní úmluvy obsahují závazky pouze pro ty státy, které je ratifikovaly. Je nutné mít na paměti, že státy ratifikují smlouvy dobrovolně, tj. nemohou být k přistoupení nuceny. Pramenem práva pro státy, jež nejsou vázány příslušnou mezinárodní lidskoprávní

úmluvou, jsou mezinárodní obyčejové normy, jež jsou důkazem obecné praxe přijímané za právo.⁵⁰ Jedná se o nepsaný pramen mezinárodního práva, při čemž smluvní a obyčejová pravidla jsou právně rovnocenná.⁵¹ Obyčejová pravidla vznikají živelně na základě praxe států a vliv na rozvoj této praxe mají různé okolnosti. Na vznik obyčejových norem mohou mít vliv vnitrostátní akty státu, tj. zákony a jiné výsledky legislativní činnosti. Ke stabilizaci obyčejových norem přispívají akty jiných subjektů a orgánů, např. rezoluce Valného shromáždění OSN a orgánů dalších mezinárodních organizací.⁵² Některé rezoluce mezinárodních organizací tak mohou přispět ke sjednocení praxe dosud roztržité. Jiné akty mezinárodních organizací se mohou stát základem pro pozdější vypracování textu mezinárodní smlouvy.⁵³ V praxi tak často dochází k přelévání obsahu mezinárodního práva z mezinárodních smluv do mezinárodních obyčejů a naopak. Výrazně se tento vztah projevuje při kodifikaci mezinárodního práva, kdy je obsah obyčejových norem přenášen do formy mezinárodních smluv.⁵⁴ Kodifikací rozumíme přesnější vyjádření a systemizaci pravidel mezinárodního práva v sektorech, v nichž již existuje značná praxe států, soudní precedenty a vědecké názory. Jedno z hlavních poslání kodifikační úmluvy tak spočívá ve vyjasnění vztahu k obecně závaznému obyčejovému právu a vystižení jeho skutečného obsahu.⁵⁵ Poprvé ve světovém měřítku byl vyhlášen souhrn základních práv ve Všeobecné deklaraci lidských práv schválené Valným shromážděním OSN 10. prosince 1948. Mezinárodní pakty pak kodifikují základní lidská práva v celé šíři.

Úmluvy OSN se počínají přijetím Úmluvy o eliminaci všech forem diskriminace žen (CEDAW) v r. 1979 začaly, byť nepřímo, obracet i na podniky: Úmluva např. žádá smluvní strany, aby přijaly příslušná opatření ke snížení diskriminace mj. i ze strany podniků; samotná povinnost zajistit, aby tato práva byla požívána, je však přisouzena státu.

⁵⁰ Čl. 38 odst. 1 Statutu Mezinárodního soudního dvora.

⁵¹ MALENOVSKÝ, Jiří: Mezinárodní právo veřejné, Obecná část a poměr k jiným právním systémům, Brno – Plzeň: Doplněk a Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 161.

⁵² ONDŘEJ, Jan: Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní; Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 74 a 75.

⁵³ Ibid., s. 81 a 82.

⁵⁴ Ibid., s. 82.

⁵⁵ MALENOVSKÝ, Jiří: Mezinárodní právo veřejné, Obecná část a poměr k jiným právním systémům, Brno – Plzeň: Doplněk a Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 177.

Obecný komentář Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva k právu na práci (monitorovací výbor zřízený na základě Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech) např. uznává, že různí soukromí aktéři včetně nadnárodních společností hrají významnou roli při tvorbě pracovních míst – dále však konstatuje, že podniky nejsou Úmluvou samotnou vázány.⁵⁶

Jednotlivé lidskoprávní úmluvy OSN se liší ve svém přístupu k extrateritoriálním účinkům. Např. Úmluva o prevenci a trestání zločinu genocidy neobsahuje žádné limity jurisdikce, v principu se tedy žádný limit neuplatňuje. Naopak Pakt o občanských a politických právech je explicitně omezen na jednotlivce v rámci teritoria státu a jeho jurisdikce. Obecně úmluvy nevyžadují, aby státy vykonávaly extrateritoriální jurisdikci, ale ani jim to nezakazují, pokud existuje jurisdikční základ, tj. například kdy aktér či oběť je občanem daného státu, kde jednání má významný negativní dopad na stát, nebo když se jedná o specifické mezinárodní trestné činy.⁵⁷

Státy ne vždy své závazky vyplývající z mezinárodních smluv implementují – režim OSN postrádá vynucovací prostředky. Existují sice tzv. *treaty bodies*, tj. expertní monitorovací výbory, kterým státy předkládají zprávy, jež formulují doporučení a komentáře a které rovněž mohou projednávat individuální stížnosti (jedná se o kvazijudiciální expertní orgány). Většina zemí stanoviska výborů neakceptuje jako zdroj práva. Některá hospodářská, sociální a kulturní práva jsou navíc závislá na postupné realizaci (*progressive realization*), tj. na dostupných zdrojích. To samozřejmě ztěžuje posuzování dodržování úmluv.

Přesto je ve vztahu k tématu zpracovávaném v této práci nezbytné zmínit některé významné příspěvky *treaty bodies*. Vyjádření Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva z r. 2011 poskytuje autoritativní vodítko pro smluvní strany Úmluvy. Jedná se o *Statement on the obligations of States parties regarding the corporate sector and economic, social and cultural rights*⁵⁸, který uvádí, že státy se musí (*shall*) postarat, aby společnosti vykonávaly *due diligence* a zajistily tak, že nebudou bránit požívání práv Úmluvy těmi, kdo jsou závislí na

⁵⁶ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 42.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 45.

⁵⁸ E/C.12/2011/1 z 12. července 2011.

jejich aktivitách či jsou jimi negativně ovlivněni. V r. 2017 pak stejný Výbor vydal obecný komentář č. 24⁵⁹ k povinnostem států dle Úmluvy v kontextu aktivit byznysu. Z hlediska logického členění práce jej však uvádíme až v části, která se věnuje vývoji po přijetí Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva.

3.1.2 Mezinárodní organizace práce

Věnujeme-li se problematice dopadu aktivit soukromých subjektů na lidská práva, není možné opomenout práva pracovní. Mezinárodní organizace práce, jedinečná svojí tripartitní strukturou⁶⁰, přispěla k zakotvení práv pracovníků v mezinárodních pracovních standardech. Základním dokumentem je Deklarace o základních principech a právech v práci (*Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*), přijatá na 86. Mezinárodní konferenci práce v r. 1998, která zavazuje členské státy, aby dodržovaly čtyři kategorie principů a práv: svobodu sdružování a právo na kolektivní vyjednávání, eliminaci nucené práce, zrušení dětské práce, eliminaci diskriminace v zaměstnání a povolání. Deklarace představuje jeden z významných příkladů tzv. *soft law*, které samo o sobě neutváří právně závazné povinnosti, svoji normativní sílu však vyvozuje z uznání společenského očekávání států a dalších hlavních aktérů.⁶¹

Výše zmíněná práva jsou rozpracována v osmi základních úmluvách ILO - povinnosti podniků vyplývající z těchto úmluv zůstávají nepřímé; přímými nositeli povinností jsou státy⁶²: Úmluva č. 29 z r. 1930 o nucené práci; Úmluva č. 87 z r. 1948 o svobodě sdružování a ochraně práva organizovat se; Úmluva č. 98 z r. 1949 o právu organizovat se a kolektivně vyjednat; Úmluva č. 100 z r. 1951 o rovnosti v odměňování; Úmluva č. 105 z r. 1957 o odstranění nucené práce; Úmluva č. 111 z r. 1958 o diskriminaci v zaměstnání a povolání; Úmluva č. 138 z r. 1973 o minimálním věku; Úmluva č. 182 z r. 1999 o nejhorších formách dětské práce.

⁵⁹ E/C.12/GC/24 z 23. června 2017.

⁶⁰ 185 členských států je zastoupeno nejen delegáty svých vlád, ale také delegáty reprezentujícími zaměstnavatele a zaměstnance.

⁶¹ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 45.

⁶² *Ibid.*, s. 42.

Česká republika je členem Mezinárodní organizace práce od roku 1993 a zatím ratifikovala 71 úmluvu, včetně všech úmluv o lidských právech.

S ohledem na zaměření této práce je nutné zmínit zejména Tripartitní deklaraci zásad o nadnárodních podnicích a sociální politice⁶³, přijatou v listopadu 1977 v Ženevě, která společně nabízí vodítko k sociální politice a k inkluzivnímu, odpovědnému a udržitelnému přístupu na pracovišti. Deklarace uvádí, že všechny strany dotčené touto Tripartitní deklarací, včetně nadnárodních společností, by měly respektovat Všeobecnou deklaraci lidských práv a příslušné mezinárodní úmluvy⁶⁴. Zásady vycházejí z výše zmiňovaných mezinárodních pracovních standardů. Její přijetí patřilo do první vlny mezinárodních aktivit k pokrytí této problematiky. I Tripartitní deklarace je příkladem tzv. *soft law*.

3.1.3 Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

V kontextu Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj je dlouhodobě rozpracováván koncept společenské odpovědnosti firem, jež se liší od konceptu byznysu a lidských práv. Tento koncept je v rámci OECD v současnosti doplňován širším termínem odpovědného chování byznysu.⁶⁵

Druhá polovina sedmdesátých let byla poznamenána narůstající silou nadnárodních monopolů a nežádoucími projevy jejich chování v zemích, v nichž investovaly. Členské státy OECD v r. 1976 přijaly Směrnici pro nadnárodní podniky: doporučení pro odpovědné chování podniků v globálním kontextu, připravenou ve spolupráci se zástupci zaměstnavatelských a zaměstnaneckých svazů a nevládním sektorem. Jak titul napovídá, Směrnice formuluje doporučení z oblasti společenské odpovědnosti podniků, adresovaná nadnárodním společnostem, jež jsou aktivní na mezinárodních trzích. Jedná se o vůbec nejkomplexnější

⁶³ ILO Tripartite Declaration on principles concerning multinational enterprises and social policy.

⁶⁴ Čl. 8 Deklarace, kapitola *General Policies*: „All the parties concerned by the MNE Declaration...should respect the Universal Declaration of Human Rights (1948) and the corresponding International Covenants (1966) adopted by the General Assembly of the United Nations as well as the Constitution of the International Labour Organisation and its principles according to which freedom of expression and association are essential to sustained progress.“

⁶⁵ Viz kapitola 2 Terminologie a koncepční otázky.

instrument svého druhu - jeho signatářem je v současné době 46 států a jedna mezinárodní organizace⁶⁶. Směrnice je součástí Deklarace OECD o mezinárodních investicích a nadnárodních podnicích, jejíž další části se týkají národního zacházení, konfliktních požadavků na podniky a mezinárodních investičních pobídek a překážek. Ve stejné době, kdy byla Deklarace a Směrnice přijata, byl pro dohled nad dodržováním jejich zásad zřízen stejnojmenný výbor OECD. V roce 2000 prošla Deklarace o mezinárodních investicích a nadnárodních podnicích a Směrnice pro nadnárodní podniky rozsáhlou novelizací.

3.1.4 Rada Evropy

Nejvýznamnější lidskoprávní úmluvou sjednanou v rámci Rady Evropy je Úmluva o ochraně lidských práv, podepsaná v r. 1950 v Římě, která se stala základem regionální lidskoprávní ochrany v Evropě. V roce 1959 pak vznikl i nejznámější institut Rady Evropy – Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku. Ten projednává porušení Úmluvy a zaručuje tak její vymahatelnost. V kontextu zpracovávaného tématu je pak důležité zmínit i Evropskou sociální chartu, přijatou v r. 1961 v Turíně.

Rada Evropy se problematikou vztahu byznysu a lidských práv začala zabývat později a měla tak možnost reagovat na Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva.⁶⁷ Konkrétní kroky začala Rada Evropy podnikat po roce 2010, a to z popudu Parlamentního shromáždění Rady Evropy.

3.2 Odpovědnost společností za porušování lidských práv

V současnosti neexistuje obecný mezinárodněprávní režim odpovědnosti společností za porušování lidských práv. Dva mezinárodněprávní instrumenty explicitně požadují právní odpovědnost společností: Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské

⁶⁶ Země, které ke Směrnici přistoupily, se zavazují ji implementovat v souladu s *Rozhodnutím Rady OECD o Směrnici OECD pro nadnárodní podniky*.

⁶⁷ Podrobnější informace jsou obsaženy v kapitole 5.2 Dokumenty reflektující Obecné zásady přijaté na regionální úrovni.

prostituci a dětské pornografii⁶⁸ a Úmluva Rady Evropy o ochraně životního prostředí prostřednictvím trestního práva (ve svém čl. 9), ta však stále není v platnosti.

Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte ve svém čl. 3 odst. 4 žádá, aby smluvní strany přijaly opatření, v souladu s ustanoveními národního práva, k stanovení odpovědnosti právnických osob za trestné činy uvedené v odst. 1 článku, tj. sexuální vykořisťování, přenos orgánů, nucené práce, nelegální adopci dítěte, dětskou prostituci. Tato odpovědnost může být trestní, občanská či administrativní. Jak je z textu ustanovení patrné, přijetí příslušných opatření je ponecháno na státech.

Pro doplnění uvádíme, že několik úmluv ILO stanoví odpovědnost zaměstnavatelů (včetně obchodních společností), a to např. ve vztahu k otázkám zdraví a bezpečnosti.

Další související problematikou je pak uzákonění odpovědnosti právnických osob v národním právu. Velká skupina zemí stanoví trestní odpovědnost společností za omezené množství trestných činů hospodářské či environmentální povahy (Argentina, Brazílie, Čína, Španělsko, Itálie, Guatemala, Korejská republika, Nigérie či Thajsko). Pouze omezené množství zemí pak uzákonilo odpovědnost společností za všechna či některá závažná porušení lidských práv (*gross human rights abuses*) – je to např. Austrálie, USA, Nizozemsko, Keňa, Myanmar, Singapur, Jižní Afrika, Švýcarsko. Ze zemí Evropské unie má 50 % členských států uzákoněnu obecnou trestní odpovědnost; 41 % pak stanoví trestní odpovědnost právnických osob jen pro specifické trestné činy.⁶⁹ Do českého práva byla trestní odpovědnost právnických osob zavedena v roce 2011 a vztahovala se jen na úzký okruh trestných činů. V roce 2016 byl tento okruh trestných činů rozšířen o další, včetně např. usmrcení z nedbalosti.⁷⁰

3.2.1 Nástroje pro stíhání závažného porušování lidských práv

Společnosti podléhají těm standardům, které na ně uplatňují domácí a hostitelské státy. Pouze v omezených případech mezinárodní právo lidských práv dosáhlo na společnosti

⁶⁸ Česká republika ji ratifikovala 26. srpna 2013.

⁶⁹ *International Commission of Jurists: Needs and Options for a New International Instrument In the Field of Business and Human Rights*, 2014, s. 20.

⁷⁰ Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

přímo – šlo o situace, kdy spáchaly či se podílely na závažných porušeních lidských práv jako např. na genocidě, válečných zločinech, mučení, nuceném zmizení. Právo však může být vynuceno pouze tehdy, pokud taková obvinění mohou být proti společnostem vznesena.⁷¹ Mnohé země mají zvláštní právní procedury pro stíhání závažných porušení mezinárodních lidských práv, jež jsou zpravidla součástí národního trestního práva. Jedním z příkladů je přístup Belgie, která v r. 1993 přijala zákon umožňující, aby oběti závažných porušení lidských práv způsobených v zahraničí v Belgii podaly žaloby. Pro jejich podání nebylo třeba prokázat žádný vztah k Belgii. Na základě tohoto zákona bylo v Belgii podáno několik žalob proti úřadujícím hlavám států. Tento zákon byl aplikovatelný i na společnosti, což je podstatné v kontextu této práce. V dubnu 2003 belgický parlament rozhodl o novelizaci zákona, jíž obětem v Belgii nabídl „soud poslední instance“ s tím, že ministerstvo spravedlnosti disponovalo diskreční pravomocí předat případy, jež neměly vztah k Belgii, soudům jiných zemí, pokud to vyžadoval veřejný zájem. Pod vlivem politického tlaku (mj. Spojených států amerických, ale i belgických podnikatelských organizací) byl zákon zrušen. Belgické soudy nyní mají jurisdikci nad mezinárodními zločiny pouze tehdy, pokud je prokázána silná vazba na Belgii.⁷²

Některé případy porušování lidských práv ze strany společností již skončily výrokem o náhradě škody. Stalo se tak právě díky existenci národního právního rámce, který umožňoval občanskoprávní řízení nebo definoval trestné činy, jež bylo možné přisoudit podnikatelům: na základě Římského statutu Nizozemsko přijalo *International Crimes Act*, který umožnil vyšetřování a stíhání několika případů porušení práv ze strany společností (např. případ *Riwal*⁷³).

⁷¹ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. xxxii.

⁷² BREINING-KAUFMANN, Christine: *The Legal Matrix of Human Rights and Trade Law: State Obligations versus Private Rights and Obligations*; In: Cottier, T. (Ed.): *Human Rights and International Trade*, *International Economic Law Series*, Oxford University Press, 2005, s. 121.

⁷³ Případ se týká nizozemské společnosti Riwal, která se podílela na stavbě bezpečnostní zdi mezi Izraelem a Západním břehem Jordánu. Zdroj: CUPIDO, M., HORNMAN, M., HUISMAN, W.: *Individual Liability for Business Involvement in International Crimes*, VU University Amsterdam, 2014, s. 7.

Dalším příkladem je využití *Alien Tort Statute* Spojených států amerických z r. 1789, který byl v době svého vzniku určen k potírání pirátů a k ochraně velvyslanců.⁷⁴ Tento zákon byl od 80. let minulého století používán k předkládání civilních žalob u federálních soudů USA nejdříve proti jednotlivcům a následně proti nadnárodním společnostem jako právnickým osobám. Impulzem, který vdechl *Alien Tort Statute* nový život, pak bylo přijetí *Torture Victim Protection Act* v r. 1991. Ten, na rozdíl od *Alien Tort Statute*, umožňuje jak cizincům, tak i americkým občanům podávat žaloby ve věci mučení a mimosoudních zabití.⁷⁵

Zákon zakládal federální příslušnost pro nároky vznesené cizinci v případech spáchání deliktu, jež byl porušením smlouvy (jejíž smluvní stranou byly Spojené státy) nebo mezinárodního práva (*law of nations*). Muselo se jednat o porušení mezinárodních norem, které byly specifické, univerzální a závazné. Jednalo se tedy především o normy *ius cogens*.⁷⁶ Dokud byli na základě tohoto zákona žalováni pouze cizinci, předpisu nebyla věnována velká pozornost. Situace se změnila, když se předmětem zájmu staly americké společnosti, viněné z porušování mezinárodního práva či napomáhání jiným státům v jeho porušování.

Známý je případ *Doe v. Unocal*, v kterém barmští vesničané žalovali kalifornskou ropnou společnost *Unocal* za podíl na nucené práci, znásilňování a vraždě údajně spáchané barmskými vojenskými jednotkami při budování ropovodu *Unocalu* do Thajska.⁷⁷ Po uznání přípustnosti odvolacím soudem (září 2002) tento případ skončil dohodou o vyrovnání, na jejímž základě byly dotčeným komunitám poskytnuty prostředky na programy ke zlepšení životních podmínek, zdravotní péče a vzdělávání. Případ je dokladem problémů spojených s působením mateřských a dceřiných společností, které představují samostatné právní osoby a podléhají jurisdikci, v níž jsou právně ustanoveny.

⁷⁴ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. xxxii.

⁷⁵ *The Center for Justice and Accountability: The Supreme Court and Human Rights Litigations: What is at stake in Kiobel v. Royal Dutch Shell*, San Francisco, s. 1. – dostupné na www.cja.org.

⁷⁶ BREINING-KAUFMANN, Christine: *The Legal Matrix of Human Rights and Trade Law: State Obligations versus Private Rights and Obligations*; In: Cottier, T. (Ed.): *Human Rights and International Trade*, *International Economic Law Series*, Oxford University Press, 2005, s. 122 – 123.

⁷⁷ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. xxxiii.

V dubnu 2013 Nejvyšší soud USA v případě *Kiobel v. Shell Co.*⁷⁸ (kauza v USA žijících nigerijských příbuzných obětí údajného systematického mučení a hromadných poprav z 90. let) však rozhodl, že *Alien Tort Statute* nemůže být použit pro rozhodování v případech, kdy ke skutku došlo v zahraničí a neexistuje dostatečné spojení s jurisdikcí USA – v tomto případě nebyla skutečnost, že daná nadnárodní společnost působí na území USA, shledána dostatečnou vazbou.⁷⁹ Následné rozhodování nižších amerických soudů ukázalo, že případ *Kiobel* značně zúžil prostor pro tento způsob hledání nápravy škody pro oběti porušování lidských práv ze strany společností.

Obecně lze říci, že vedení sporů na základě *Alien Tort Statute* stojí v cestě mnohé překážky. Jsou-li dotčeny nadnárodní společnosti, je zpravidla soudy vyžadováno, aby ve Spojených státech měly buď ústředí, nebo registrovanou pobočku.⁸⁰ Podle některých autorů pak *Alien Tort Statute* nikdy nebyl slibným mechanismem pro řešení porušování lidských práv způsobených společnostmi v zahraničí.⁸¹

3.3 Iniciativy založené na principu dobrovolnosti

Na mezinárodní scénu se téma byznysu a lidských práv dostalo v 90. letech minulého století – přispěla k tomu globalizace, liberalizace obchodu, deregulace na národní úrovni, privatizace. Standardy chránící jednotlivce a životní prostředí však s tímto vývojem nedržely krok. Výrobní podniky začaly svoje produkty vyrábět v nízkonákladových a slabě regulovaných zemích; důlní průmysl směřoval svoje aktivity tam, kde se nacházely zdroje; finanční služby následovaly své klienty do zahraničí. Mnohé země nebyly schopné vynucovat své právo vůči obchodním společnostem, nevládní organizace začaly organizovat kampaně proti nadnárodním společnostem. V reakci na to na konci 90. let vznikla např. *Fair Labor Association*, která monitorovala a navrhovala zlepšení podmínek v továrnách dodavatelů

⁷⁸ Informace o případu: <http://cja.org/what-we-do/litigation/amicus-briefs/kiobel-v-shell/>

⁷⁹ Bližší informace zde: <https://business-humanrights.org/en/shell-lawsuit-re-nigeria-kiobel-wiwa>

⁸⁰ BREINING-KAUFMANN, Christine: *The Legal Matrix of Human Rights and Trade Law: State Obligations versus Private Rights and Obligations*; In: Cottier, T. (Ed.): *Human Rights and International Trade, International Economic Law Series, Oxford University Press, 2005, s. 129.*

⁸¹ VÁZQUEZ, Carlos Manuel: *Sosa v. Alvarez-Machain and Human Rights Claims against Corporations under the Alien Tort Statute*, In: Cottier, T. (Ed.): *Human Rights and International Trade, International Economic Law Series, Oxford University Press, 2005, s. 137.*

některých hlavních značek (Nike, Puma, Philips, Patagonia)⁸². Založeno bylo schéma *Fair Trade*, které zaručovalo, že produkty byly vyrobeny či vypěstovány v souladu s určitými sociálními a environmentálními standardy. Odpovědí byznysu byl koncept společenské odpovědnosti firem.

Na úrovni OSN byl v r. 2000 ustanoven Globální kompakt⁸³, aktuálně největší světová iniciativa společenské odpovědnosti firem, která však nebyla vnímána jako regulační nástroj. Globální kompakt byl ustanoven jako fórum pro vzájemné sdílení zkušeností, k podpoře společensky odpovědného chování v oblasti lidských práv, pracovních standardů, životního prostředí, boje proti korupci. Kompakt je založen na dobrovolnosti a mnohé vlády nabádaly své společnosti, aby se připojily. CSR iniciativy se rozvíjely velice rychle; mnohé však neřešily roli vlád či otázku odpovědnosti a nápravu škody. Z podstaty věci tyto iniciativy zahrnují pouze ty společnosti, které se připojí dobrovolně, navíc postrádají efektivní dohled.

Na počátku nového tisíciletí vznikly společné iniciativy soukromého a veřejného sektoru, mj. také Kimberlejský proces týkající se konfliktních diamantů nebo *Extractive Industry Transparency Initiative*, na jejímž základě se ropné, plynové a důlní společnosti dohodly, že budou zveřejňovat, co hradí hostitelským vládám.⁸⁴

⁸² RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 70.

⁸³ Vychází z UN Global Compact's 10 Principles.

⁸⁴ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 70.

4. OBECNÉ ZÁSADY OSN PRO BYZNYS A LIDSKÁ PRÁVA A INICIATIVY, JEŽ JEJICH PŘIJETÍ BEZPROSTŘEDNĚ PŘEDCHÁZELY

4.1 Kontext

Devadesátá léta minulého století můžeme nazvat zlatým věkem korporátní globalizace – nadnárodní firmy vznikaly ve větších počtech a výrazně větší míře než kdykoliv před tím. Současně se však začaly objevovat důkazy negativního dopadu působení těchto firem na lidská práva.

K nejnámějším případům, které nejlépe vystihují problémy spojené s korporátní globalizací, patří kauzy týkající se firmy Nike, Shell či Yahoo, a také bezprecedentní havárie v Bhópálu. Případ Nike přinesl otázku odpovědnosti vůči zaměstnancům v nízkonákladových zemích s minimální mírou regulace, tj. otázku fungování dodavatelského řetězce, v rámci kterého byly zaměstnancům v Indonésii vypláceny nízké mzdy, poskytovány velice nepříznivé pracovní podmínky a byla využívána dětská práce.⁸⁵ Havárie v Bhópálu představovala extrémně komplexní kauzu, jejíž podstatou byly vztahy mezi mateřskou a dceřinou společností (mateřská *Union Carbide* z USA a dceřiná *UCIL Union Carbide India Limited*; u soudů USA bylo jménem obětí Bhópálu podáno více než 145 žalob proti mateřské společnosti).⁸⁶ Kauza firmy Shell v Nigérii (Ogoni) je pak ukázkou ztráty tzv. sociální licence, která může být „vydána“ pouze místními komunitami – tento případ vyústil až v údajný podíl společnosti na závažném porušování lidských práv (odpor vůči společnosti přerostl ve vandalismus a násilí, vládní jednotky následně musely chránit infrastrukturu Shellu a po odchodu společnosti zahájily masivní útok na místní obyvatele).⁸⁷ Působení společnosti Yahoo v Číně pak dokládá dilema, kterému čelí firmy v případě, kdy jsou právní požadavky hostitelské země zásadně v rozporu s mezinárodními standardy (firma Yahoo poskytla informace o pekingském novináři Shi Tao, autorovi článku pro prodemokratickou

⁸⁵ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 4.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 7.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 11.

publikaci).⁸⁸ Všechny výše uvedené případy se týkaly západních nadnárodních společností. Je třeba však uvést, že i společnosti z rozvíjejících se ekonomik se musejí potýkat s analogickými problémy – příkladem mohou být čínské společnosti investující v Africe či na Blízkém východě (Irák, kde aktivity *China National Petroleum Corporation* vedly k ustanovení lidskoprávního hnutí), brazilské společnosti působící např. v Mosambiku.⁸⁹

4.2 Normy o odpovědnosti nadnárodních společností a ostatních podniků

Globální firmy nejsou globálně regulovány – každý jejich komponent podléhá jurisdikci státu, v kterém působí. Postupem času proto začaly vystávat otázky týkající se zakotvení lidskoprávních norem do státní a korporátní praxe. První, byť neúspěšné pokusy vyjednat „code of conduct“ pro nadnárodní společnosti se objevily už v 70. letech minulého století. Na konci 90. let příslušný expertní orgán⁹⁰ započal přípravu dokumentu „Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights⁹¹“ a v r. 2003 jej pak předložil ke schválení Komisi OSN pro lidská práva (předchůdkyně Rady OSN pro lidská práva, ustanovené v r. 2006). Tyto „Normy“ by bývaly společně v mezích sféry jejich vlivu uložily stejné lidskoprávní povinnosti, ke kterým se státy zavázaly ratifikací smluv. Ačkoliv měly nezávazný charakter, byly formulovány jako smlouva.⁹² „Normy“ vyvolaly velice kontroverzní debatu mezi byznysem a organizacemi, které je podporovaly. Byznys vehementně odmítal tuto „privatizaci lidských práv“ a Komise pro lidská práva je nakonec nepřijala.

Sám profesor Ruggie, o jehož práci bude napsáno více níže, při kritice „Norem“ uvádí, že jejich autoři podali výčet těch práv, o nichž byli přesvědčení, že jsou relevantní pro byznys (např. nediskriminace, bezpečnost osob, pracovní standardy, práva původního obyvatelstva), podnikům však navíc uložili odpovědnost za práva, jež doposud státy samotné neuznaly na

⁸⁸ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 15.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 18.

⁹⁰ *Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights*.

⁹¹ U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 (2003).

⁹² THIELBORGER, Pierre, ACKERMANN, Tobias: *A Treaty on Enforcing Human Rights Against Business: Closing the Loophole or Getting Stuck in a Loop?*; *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 24 No1, Indiana University Maurer School of Law, 2017, s. 45.

globální úrovni – šlo o tzv. „living wage“, ochranu spotřebitele, princip obezřetnosti u environmentálních dopadů. Text dále uváděl, že ne všechna mezinárodně uznaná práva přísluší byznysu, ale nestanovil, která práva mu přísluší a která ne. Normy se rovněž zásadně vzdályly základnímu předpokladu, že všechna mezinárodně uznaná práva jsou stejně důležitá. Normy stanovily princip ukládání povinnosti společnostem, a to na základě sfér vlivu. Rozlišily mezi státy jako primárními nositeli povinností a společnostmi; rozdíl mezi primárními a sekundárními nositeli povinností však nestanovily. Problematickým se ukázal i princip sféry vlivu.⁹³

4.3 Práce profesora Johna Ruggieho

V roce 2005 Komise pro lidská práva svojí rezolucí 2005/69 ustanovila mandát experta, který se po letech neúspěšného hledání kompromisu měl na téma byznysu a lidských práv podívat čerstvými očima. Iniciátorem vzniku mandátu bylo Spojené království spolu s Argentinou, Indií, Nigérií a Ruskou federací⁹⁴ jako dalšími hlavními předkladateli rezoluce (tzv. *core sponsors*). Ustanovena byla pozice zvláštního představitele generálního tajemníka pro otázku lidských práv a nadnárodních společností a ostatních podniků⁹⁵ a tehdejší GT OSN Kofi Annan jím dne 28. července 2005 jmenoval prof. Johna Gerarda Ruggieho. Jeho úkol byl značně popisný – identifikovat mezinárodní lidskoprávní standardy, které regulují chování společností, a vyjasnit roli států a byznysu. V principu mandát zahrnoval všechny typy podnikání, tj. velké i malé podniky, prakticky se však měl zaměřit především na nadnárodní společnosti, které fungují jako globálně integrované subjekty, ale nepodléhají jednomu globálnímu regulátorovi.

Původně se měl prof. Ruggie zavázat ke dvouletému⁹⁶ projektu při práci na částečný úvazek, který mu měl umožnit pokračovat v působení na Harvardu. Jak se postupně ukazovalo, práce nebyla snadná a časově byla náročnější: mnohé lidskoprávní organizace se nechtěly smířit

⁹³ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, str. 48 – 53.

⁹⁴ Norsko se ujalo vedení tzv. *core group* od r. 2006, tedy od vzniku Rady OSN pro lidská práva.

⁹⁵ *Special Representative on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises*.

⁹⁶ Prof. Ruggie získal nejdříve dvouletý mandát, byť zpravidla jsou tematické mandáty zřizovány na roky tři.

s tím, že iniciativa k přijetí „Norem“ skončila neúspěchem. Naopak byznys⁹⁷ požadoval, aby Ruggie explicitně uznal, že neexistuje potřeba vypracovat nový mezinárodní rámec, a nutil jej, aby se soustředil na identifikaci a podporu dobré praxe a společně nabídl nástroje, na základě kterých by mohly dobrovolně nakládat s komplexními otázkami byznysu a lidských práv⁹⁸. Potvrdil se tak vzorec chování, podle kterého organizace podporující lidská práva tradičně preferují cestu mezinárodní smlouvy, tj. volí cestu povinného přístupu (*mandatory approach*). Byznys pak dává přednost kombinaci zajištění souladu s národní legislativou a přijímání dobrovolných opatření a podpory dobré praxe s tím, že trh samotný povede proces změny (*voluntary approach*)⁹⁹. Státy pak hledají taková řešení, která zohlední mj. skutečnost, že si chtějí nadnárodní společnosti a jejich investice udržet. Prof. Ruggie se proto snažil o překonání této dichotomie závaznosti a dobrovolnosti a usiloval o vytvoření chytré směsice opatření. Svůj přístup nazval principiálním pragmatismem¹⁰⁰.

V průběhu šesti let (2005 – 2011) prof. Ruggie uspořádal na 50 mezinárodních konzultací na pěti kontinentech, realizoval četné návštěvy a pilotní projekty. Svůj výzkum soustředil do čtyř oblastí: korporátního práva, mezinárodních investičních dohod, nákladů podnikatelů, které vznikají v důsledku konfliktů s místními komunitami, a extraterritoriální jurisdikce.¹⁰¹ Sám prof. Ruggie hovoří o třech fázích své práce: 2005 – 2007, kdy se snažil o identifikaci a vyjasnění matérie; v r. 2008 pak představil Rámec pro ochranu, respekt a nápravu („*Protect, Respect and Remedy Framework*“); 2009 – 2011, kdy pracoval na operacionalizaci Rámce.

Východiskem Ruggieho práce byly existující dobrovolné iniciativy podnikatelů, o nichž sbíral data formou dotazníků. Pětina jím oslovených společností v letech 2006 – 2007 odpověděla, že do svých politik a do své praxe nějakým způsobem zahrnují lidská práva. Na prominentním místě byla zmiňována práva na pracovišti a nediskriminace jako základ společenské odpovědnosti (především přijímání a povyšování zaměstnanců na základě jejich zásluh). Bez ohledu na deklarovanou univerzalitu lidských práv bylo patrné, že jejich výběr byl ovlivněn

⁹⁷Společný dopis generálních tajemníků Mezinárodní obchodní komory a Mezinárodní organizace zaměstnavatelů.

⁹⁸RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2011; s. xx.

⁹⁹Ibid., s. xxii.

¹⁰⁰Ibid., s. xiii.

¹⁰¹Ibid., s. 132.

politickou kulturou domácí země společnosti: evropské nadnárodní společnosti v porovnání s americkými více zdůrazňovaly práva týkající se zdraví a odpovídající úrovně bydlení, dopad aktivit na komunity, v nichž společnosti působí. Americké a japonské firmy uznávaly užší spektrum práv. Čínské společnosti pak nejvíce zdůrazňovaly právo na rozvoj. Svoji roli sehrával i např. cílový segment trhu, pro který firmy vyráběly, byť své výroby měly ve stejné zemi: nezdá se, že nastala situace, kdy různí zaměstnanci stejné továrny např. v Číně, Bangladéši či Hondurasu, pracovali za jiných podmínek, protože vyráběli pro různé firmy (např. Nike měla ambicióznější standardy než Wal-Mart).¹⁰²

Rada OSN pro lidská práva v červnu 2011 svojí rezolucí 17/4 přijala¹⁰³ Obecné zásady pro byznys a lidská práva („*Guiding Principles on Business and Human Rights*“). Bylo to poprvé, kdy Rada či její předchůdkyně Komise schválila normativní text, který nevyjednaly samotné vlády¹⁰⁴. Obecné zásady zahrnují 31 principů, každá zásada je doplněna komentářem, mj. k jejím praktickým a právním důsledkům.¹⁰⁵ Obecné zásady popisují kroky, které jsou potřeba k tomu, aby státy a byznys implementovaly Rámec pro ochranu, respekt a nápravu, který Ruggie Radě předložil již v r. 2008 a který Rada schválila rezolucí 17/4. Rámec spočívá na třech pilířích: povinnosti státu chránit; odpovědnosti společností respektovat a přístupu k nápravě pro ty, jejichž práva byla poškozena. Na závěr mandátu prof. Ruggieho Rada ustanovila meziregionální pracovní skupinu expertů, která má dohlížet na další rozpracovávání, šíření a implementaci Obecných zásad, podporu aktivit a snah zemí a malých podniků.

Hlavní znaky Obecných zásad jsou: týkají se všech států a všech společností – tj. společností všech velikostí, působících ve všech sektorech, ve všech zemích; jsou založeny na rozdílné, ale komplementární odpovědnosti státu a společností; nezakládají žádné nové právní

¹⁰² RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2011, s. 72-3.

¹⁰³ Text rezoluce 17/4 obsahuje „endorse“, což je termín, jež kosponzorům rezoluce navrhl sám prof. Ruggie. Takováto formulace nebyla do té doby v případě dokumentu nevyjednaného vládami použita. Rozhodnutí Rady OSN pro lidská práva bylo jednomyslné. - RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 120.

¹⁰⁴ Tato skutečnost byla při přijímání rezoluce napadána, např. Alžírsko žádalo další projednání Obecných zásad v rámci mezivládního procesu.

¹⁰⁵ RUGGIE, John Gerard: *A UN Business and Human Rights Treaty?, An Issues Brief by John G. Ruggie*, Harvard Kennedy School of Government, 2014, s. 2.

povinnosti; nijak nebrání dalšímu mezinárodnímu či národnímu právnímu vývoji; obsahují chytrou směsici regulatorních a dobrovolných přístupů; zaměřují se na prevenci a nepříznivý dopad.¹⁰⁶

Jelikož Obecné zásady samotné nestanovují nové povinnosti a současně nebrání dalšímu mezinárodnímu či národnímu vývoji, lze nové povinnosti na národní úrovni ukládat např. cestou národních akčních plánů vytvářených s cílem implementace Obecných zásad a návazných legislativních opatření.

4.4 První pilíř Obecných zásad – Povinnost státu chránit

Prvních deset principů Obecných zásad se týká povinnosti státu chránit lidská práva, tj. chránit jednotlivce před zneužíváním lidských práv ze strany soukromých subjektů, včetně společností. Státy nejsou zodpovědné za zneužití lidských práv soukromými subjekty, musí však činit potřebné kroky k prevenci, vyšetření, potrestání a zajištění nápravy porušení lidských práv¹⁰⁷; stát tedy musí přesně formulovat, jaká jsou jeho očekávání vůči společnostem s domicilem na jeho území či spadajících do jeho jurisdikce¹⁰⁸. Od státu se vyžaduje odpovídající regulace, event. přijetí patřičné legislativy, a následné vynucení – včetně např. administrativním opatřením. Ze strany státu má jít o chytrou směsici opatření – národní, mezinárodní, dobrovolné, povinné, právní, ekonomické či politické povahy. Dále se od státu očekává, že zajistí koherenci vládní politiky, tj. postará se, aby všechny jeho orgány, které se podílejí na utváření pravidel pro byznys, zohledňovaly lidskoprávní povinnosti.

Profesor Ruggie uvádí, že vlády se mnohdy mylně domnívají, že byznysu pomáhají nízkou mírou regulace a tím, že podnikatelům neposkytují návod, jak předejít negativnímu dopadu jejich aktivit na lidská práva. Naopak, čím méně vlády činí, tím více byznys vystavují riziku.

¹⁰⁶ OHCHR, COURDESSE, Laure-Anne, *Business and Human Rights at the global level: The UN Guiding Principles on Business and Human Rights* (prezentace), Praha, 2015.

¹⁰⁷ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013; s. 84.

¹⁰⁸ RUGGIE, John Gerard: *Guiding Principles on Business and Human Rights*, komentář k zásadě č. 2.

Obchodním aktivitám zásadním způsobem napomáhá fungující právní stát, který je předpokladem vysoké míry stability, jistoty a prostředkem snižování rizika.¹⁰⁹

Obecné zásady prvního pilíře mohou být rozděleny do dvou širokých kategorií – zásady, které jsou aplikovatelné za jakékoliv situace; zásady, které se vztahují ke konkrétním typům situace.¹¹⁰ Přílohou Obecných zásad je samostatná a detailnější zpráva o byznysu a lidských právech v regionech postižených konfliktem.

Extraterritoriální dimenze povinnosti státu chránit lidská práva není mezinárodním právem upravena. Dle stávajícího výkladu nejsou státy žádány, aby regulovaly extraterritoriální aktivity byznysu registrovaného v jejich jurisdikci, ale obecně jim v tom současně není bráněno, existuje-li jurisdikční základ.¹¹¹

4.5 Druhý pilíř Obecných zásad – Odpovědnost společností respektovat lidská práva

Povinnost respektovat lidská práva (nikoliv je aktivně prosazovat, to je povinností státu) je základní normou s nejširším globálním uznáním¹¹². Odpovědnost podnikatelů respektovat lidská práva se zakládá na principu nezasahování do lidských práv jiných.

Prof. John Ruggie formuloval obecnou odpovědnost podnikatelů „respektovat lidská práva“ nikoliv jako novou mezinárodněprávní povinnost, ale jako povinnost, která vychází ze základního očekávání společnosti od podnikatelů. Používá termín „*responsibility to respect*“, nikoliv pojem „*duty*“, jež je vztahován ke státům.¹¹³ Odpovědnost respektovat vnímá jako součást tzv. sociální licence¹¹⁴ (*social licence*) pro fungování soukromých subjektů.¹¹⁵

¹⁰⁹ SIMONS, Penelope, RUGGIE, John, McCORDQUODALE, Robert, *The Future of Corporate Accountability for Violations of Human Rights*, 103 Am. Society Int'l L., Proc. 281, 2009, s. 288-9.

¹¹⁰ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 108.

¹¹¹ SIMONS, Penelope, RUGGIE, John, McCORDQUODALE, Robert, *The Future of Corporate Accountability for Violations of Human Rights*, 103 Am. Society Int'l L., Proc. 281, 2009, s. 283.

¹¹² RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 95.

¹¹³ SIMONS, Penelope, RUGGIE, John, McCORDQUODALE, Robert, *The Future of Corporate Accountability for Violations of Human Rights*, 103 Am. Society Int'l L., Proc. 281, 2009, s. 289.

¹¹⁴ Jde o termín používaný prof. Johnem Ruggiem.

¹¹⁵ RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *School of Law University of Washington: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights; Legal Studies Research Paper No. 2015-38*, s. 4.

Společnosti jsou si vědomy, že musí jednat v souladu s platným právem. Současně však vnímají, že postup v souladu se zákonem nemusí být postačující. Tzv. sociální licence je založena na sociálních normách, jejichž dodržování může být pro úspěch byznysu stejně důležité jako dodržování práva.¹¹⁶ Sociální normy existují nad rámec práva a právní regulace (některé z nich se časem mohou promítnout do zákona). Užitím termínu „respektovat“ lidská práva se prof. Ruggie současně snažil vyjádřit odlišnost od právních povinností.¹¹⁷ Odpovědnost podnikatelů existuje bez ohledu na to, zda státy naplňují své závazky chránit lidská práva či ne.¹¹⁸ Tato odpovědnost tedy přesahuje naplňování povinností stanovených zákonem (*legal compliance*) i filantropické aktivity soukromých subjektů. Je sociální normou, globálním očekáváním.

Druhý pilíř Obecných zásad předpokládá, že podnikatelé budou mít nastavené politiky a procesy tak, aby zajistili prevenci či snižování rizika negativního dopadu aktivit na lidská práva. Podnikatelé musí vědět a prokazovat, že respektují lidská práva¹¹⁹; měli by proto a) mít nastavené příslušné politiky (veřejně se přihlásit k lidskoprávní odpovědnosti); b) postupovat dle *due diligence*, tj. soustavně identifikovat, předcházet, snižovat a zodpovídat za dopad své činnosti na lidská práva, jít za rámec identifikace a řízení materiálního rizika pro podnik; c) pokud způsobí nebo přispějí k negativnímu dopadu, měli by spolupracovat na efektivní nápravě, resp. odstranění následků (jedná se o nastavení vnitropodnikových nástrojů).¹²⁰

Prohlášení¹²¹, jímž společnost přijme závazek respektovat lidská práva, by mělo být schváleno nejvyšší úrovní řízení; odborně zpracováno; mělo by formulovat, co společnost očekává od zaměstnanců, funkcionářů, obchodních partnerů; mělo by být veřejně dostupné;

¹¹⁶ SIMONS, Penelope, RUGGIE, John, McCORDQUODALE, Robert, *The Future of Corporate Accountability for Violations of Human Rights*, 103 Am. Society Int'l L., Proc. 281, 2009, s. 284.

¹¹⁷ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 91.

¹¹⁸ Ibid., s. 91.

¹¹⁹ SIMONS, Penelope, RUGGIE, John, McCORDQUODALE, Robert, *The Future of Corporate Accountability for Violations of Human Rights*, 103 Am. Society Int'l L., Proc. 281, 2009, s. 284.

¹²⁰ Zpráva A/HRC/8/5 z dubna 2008: *Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights* a rovněž RUGGIE, John Gerard: *Guiding Principles on Business and Human Rights*, zásada č. 15.

¹²¹ RUGGIE, John Gerard: *Guiding Principles on Business and Human Rights*, zásada č. 16 – *Policy Commitment*.

aktivně komunikované jak dovnitř společnosti, tak navenek; promítat se do dalších dokumentů (vnitřních směrnic, pracovních řádů atp.).

Aktivita podnikatelů mohou mít dopad na všechna mezinárodně uznaná lidská práva. Tam, kde národní právo kodifikuje a vynucuje respekt podnikatelů ke všem mezinárodně uznaným lidským právům, se stává respekt k lidským právům právní povinností. V tomto kontextu je dobré poznamenat, že mohou nastat situace, kdy hostitelská země bude sama značně omezovat např. svobodu sdružování, genderovou rovnost či právo na soukromí – v takovém případě prof. Ruggie doporučuje, aby firmy dostály principům mezinárodně uznaných lidských práv v jejich nejširším rozsahu.¹²² V oblastech postižených konfliktem podnikatelé musí respektovat mezinárodní humanitární právo, při realizaci projektů s dopadem na původní obyvatelstvo pak standardy, jež se na ně vztahují.¹²³

Povinnost respektovat lidská práva se týká všech podniků, bez ohledu na jejich velikost, kontext působení, sektor či průmysl.¹²⁴ Na rozdíl od státu, jehož povinností je chránit lidská práva tam, kde vykonává svoji jurisdikci, odpovědnost podniku se odvíjí od sféry jeho vlivu.

Odpovědnost respektovat lidská práva dle zásady č. 13 vyžaduje, aby podnikatelé nezpůsobili či nepřispívali k negativnímu dopadu na lidská práva svými vlastními aktivitami (příkladem by mohlo být potlačování práva svobodně se organizovat; financování stavebního projektu, který ve svém důsledku způsobí nucené vysídlování) a aby snižovali a předcházeli negativnímu dopadu na lidská práva, jež by byl přímo spojen s aktivitami společnosti (např. prostřednictvím subdodavatele).

Mandát prof. Ruggieho obsahoval požadavek vymezit termín „firemní/korporátní sféry vlivu“, který ve své podstatě představuje analogii konceptu národní jurisdikce. Zatímco národní jurisdikce je většinou definována teritoriálně, korporátní/firemní sféra vlivu byla doposud definována funkčně, tj. jako vymezení rozsahu, v němž společnosti vykonávají

¹²² RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 100.

¹²³ SIMONS, Penelope, RUGGIE, John, McCORDQUODALE, Robert, *The Future of Corporate Accountability for Violations of Human Rights*, 103 Am. Society Int'l L., Proc. 281, 2009, s. 285.

¹²⁴ RUGGIE, John Gerard: *Guiding Principles on Business and Human Rights*, zásada č. 14.

vliv.¹²⁵ Toto pojetí prof. Ruggie vnímal problematicky, protože by mohlo dojít k vyvozování odpovědnosti firem u záležitostí, které se netýkají jejich byznysu, ale mohou být firmami do určité míry ovlivněny, a naopak některé záležitosti by tak mohly být vyloučeny. Rozsah firemní odpovědnosti proto vyvodil z definice „respektu“ samotného, tj. nezasahování do práv jiných. Prof. Ruggie proto hovoří o aktuálním či potenciálním negativním dopadu na lidská práva, který vyplývá z vlastních aktivit podniku/podnikatele a z obchodních vztahů se třetími stranami, které s těmito aktivitami souvisí. V případě nadnárodních společností do sféry vlivu patří celá korporátní skupina, a to bez ohledu na její strukturu. Obchodními vztahy se pak rozumí vztahy s partnery či jinými subjekty v hodnotovém řetězci a nestátními či státními subjekty přímo spojenými s podnikatelskou aktivitou.¹²⁶

Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (OHCHR) v r. 2012 pro podniky vypracoval průvodce k naplňování odpovědnosti respektovat lidská práva¹²⁷. V únoru 2015 pak byl zpracován tzv. *Reporting Framework*¹²⁸, který funguje jako vodítko pro vypracování zpráv k lidskoprávním záležitostem. Obsahuje seznam otázek, na něž by měly podniky odpovědět (ideálně v pravidelných, ročních intervalech), sestavený na základě otevřeného konzultativního procesu¹²⁹. K prvním společnostem, jež rámeček pro vypracování zpráv přijaly, patřily Unilever, ABN AMRO, Nestlé, H&M, Ericsson.

Odpovědnost respektovat lidská práva je v zájmu podnikatelů samotných, protože nemalou měrou přispívá k ochraně dobré pověsti či k optimalizaci nákladů. V analytické studii časopisu *The Economist*¹³⁰ se uvádí, že podnikatele k vyšší míře aktivity v oblasti byznysu a lidských práv vede především snaha o budování udržitelného vztahu s místními komunitami, o ochranu firemní značky a reputace, naplnění očekávání zaměstnanců a morální či etické úvahy.

¹²⁵ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 97.

¹²⁶ *Ibid.*, s. 97.

¹²⁷ Interpretativní průvodce *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights* je k dispozici na: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR.PUB.12.2_En.pdf.

¹²⁸ www.ungreporting.org.

¹²⁹ Vyvinuto prostřednictvím RAFI - *Human Rights Reporting and Assurance Frameworks Initiative*, na které spolupracoval Shift a Mazars.

¹³⁰ *The Economist, Intelligence Unit: The Road from Principles to Practice – Today's Challenges for Business in Respecting Human Rights*, 2015 – studie vychází z dotazníkového šetření na vzorku 853 seniorních představitelů společností, provedeného v období listopad – prosinec 2014.

Sám prof. Ruggie uvádí, že ze tří pilířů Obecných zásad představuje druhý pilíř nejvýznamnější konceptuální odklon od standardního lidskoprávního diskursu. Navíc přinesl dvě největší novinky, tj. aplikaci zásady *due diligence* v oblasti lidských práv a mechanismus nápravy škody na operativní, firemní úrovni. Druhý pilíř se tak stal ústředním bodem Rámce i Obecných zásad.¹³¹

Zásada *due diligence*¹³² je ústředním motivem druhého pilíře Obecných zásad. Přesto však existuje spousta rozdílných názorů na to, co přesně zahrnuje a jaký je její vztah k právní odpovědnosti v teorii i v praxi. Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva v rámci své studie *Accountability and Remedy Project*¹³³, která má za cíl posílit především implementaci třetího pilíře Obecných zásad, konstatuje, že *due diligence* ještě není v národních právních režimech řádně usazena. Ve vztahu k právní odpovědnosti je třeba pracovat s tím, že *due diligence* může být v některých zemích explicitním právním požadavkem. Rovněž se může stát součástí dokazování skutečnosti, že společnost nezanedbala své povinnosti, či může být relevantní pro určení příslušné sankce nebo náhrady škody, pokud byla právní odpovědnost prokázána.

4.6 Třetí pilíř Obecných zásad – Zajištění prostředků k nápravě

Dle zásady č. 25 musí být těm, jejichž práva byla poškozena, zajištěn přístup k efektivní nápravě. Nepříznivý dopad na lidská práva může být vyvolán i tehdy, pokud instituce fungují optimálně. Stát má povinnost zajistit přístup k nápravě prostřednictvím soudních, administrativních, legislativních a jiných odpovídajících prostředků; mechanismy tak mohou být soudní, státní mimosoudní a nestátní povahy (mechanismy nestátní povahy jsou již zmiňovány i v rámci 2. pilíře Obecných zásad). Tato povinnost státu zajistit přístup k nápravě je odlišná od individuálního práva na nápravu, obsaženého v mnoha mezinárodních a

¹³¹ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 90 a 151.

¹³² Viz kapitola 2 – Terminologie a koncepční otázky.

¹³³ OHCHR, *The OHCHR Accountability and Remedy Project: Illustrative examples for guidance to improve corporate accountability and access to judicial remedy for business-related human rights abuse*; Companion document to A/HRC/32/19 and A/HRC/32/19/Add.1, 5 July 2016.

regionálních lidskoprávních úmluvách.¹³⁴ Jak uvádí komentář k zásadě č. 25, přístup k nápravě má jak procedurální, tak materiální aspekty – procedurální prvky stanoví, jaké kroky musí být učiněny pro sjednání nápravy, substantivní pak různé typy nápravy. Z hlediska konceptuálního mnohdy dochází k určitému terminologickému zmatení pojmu „náprava“ (*remedy*) – někdy je používán ve smyslu mechanismu, jindy procedury, v některých případech ve smyslu výsledku (reparace či sankce).

Porušení lidských práv, která zakládají trestněprávní odpovědnost či dosahují úrovně závažného porušení lidských práv, by měla být řešena v rámci soudního mechanismu. Soudní a mimosoudní mechanismy se však nevylučují, někdy dokonce mohou probíhat paralelně.

Samotná náprava může mít charakter omluvy, kompenzace, ukončení určité činnosti, v podstatě čehokoliv, na čem se strany dohodnou¹³⁵; náprava rovněž může být zajištěna jiným subjektem než společnostmi, která porušení lidských práv způsobila.

Zásada č. 31 stanoví kritéria efektivit mechanismů nápravy. Bez ohledu na to, zda se jedná o státní či nestátní mechanismus, musí být vždy legitimní, dostupný, předvídatelný, rovný, transparentní a v souladu s právem.¹³⁶

Osoby poškozené aktivitami podnikatelů mohou čelit různým právním, finančním či praktickým překážkám v přístupu k nápravě škody. Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva, v zájmu usnadnění implementace třetího pilíře Obecných zásad, zahájil proces, v jehož rámci v listopadu 2014 představil studii k odpovědnosti a nápravě (*Accountability and Remedy Project*¹³⁷). Hlavním cílem projektu je posílit efektivitu domácích právních systémů. Ve své zprávě předložené Radě pro lidská práva v červnu 2016¹³⁸ Úřad Vysokého komisaře doporučil kroky, které by státy měly učinit pro zlepšení přístupu k nápravě.

Nejprve se Úřad věnoval soudním mechanismům (tj. mechanismům v rámci národní soudní soustavy), jelikož efektivní soudní mechanismy jsou vnímány jako základ přístupu k nápravě;

¹³⁴ SIMONS, Penelope, RUGGIE, John, McCORDQUODALE, Robert, *The Future of Corporate Accountability for Violations of Human Rights*, 103 Am. Society Int'l L., Proc. 281, 2009, s. 286.

¹³⁵ RUGGIE, John Gerard: *Guiding Principles on Business and Human Rights*, komentář k zásadě č. 25.

¹³⁶ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 118.

¹³⁷ Mandát vychází z rezoluce Rady OSN pro lidská práva 26/22.

¹³⁸ A/HRC/32/19 a addendum A/HRC/32/19/Add.1.

ostatní mechanismy by k nim měly být komplementární. K soudním mechanismům byla zpracována studie, která vytyčila prioritní oblasti. Shromážděna byla data z šedesáti jurisdikcí. Jedním ze závěrů je konstatování, že problémy přístupu k nápravě jsou globálního charakteru. Koncept lidskoprávní *due diligence* není správně chápán a není dobře integrován do domácích systémů. Mezi hlavní překážky uplatňování nároků patří finanční zdroje, tj. otázka hrazení právních nákladů a soudních poplatků. Další komplikovanou oblastí je shromažďování důkazů, které se rovněž potýká s problémem nedostatku zdrojů, ale i expertízy potřebné k vyšetřování v komplexních strukturách společností. Komplikovanost roste v kontextu přeshraničních sporů. Zpráva Úřadu obsahuje vzorový postup pro vyhodnocení stavu legislativy¹³⁹. Doplnkem citované zprávy a jejího addenda je i dokument obsahující příklady implementace¹⁴⁰. Dokument bude postupně doplňován, aby reflektoval další nabyté zkušenosti.

Na zkoumání soudních mechanismů Úřad Vysokého komisaře navázal rozpracováním státních mimosoudních mechanismů spravovaných např. státní agenturou či nezávislým orgánem, zřízených zákonem, oddělených od soudních mechanismů a odpovědných moci výkonné. Pro potřeby zevrubné diskuse Úřad vypracoval studii¹⁴¹, v níž se zaměřil na stížnosti zaměstnanců na porušování pracovních standardů; stížnosti spotřebitelů týkající se zejm. bezpečnosti výrobků či zdravotní péče; stížnosti na porušení environmentálních standardů a na stížnosti na soukromé poskytovatele bezpečnostních služeb. Poslední typ stížností se týkal zejm. rizika, jemuž je veřejnost vystavena v případech, kdy jsou příslušníci soukromých agentur ozbrojeni.¹⁴²

V posledních dvaceti letech došlo k enormnímu nárůstu státních mimosoudních mechanismů – uvádí se například, že aktuálně na světě funguje více než 1200 specializovaných

¹³⁹ *Guidance to improve corporate accountability and access to judicial remedy for business-related human rights abuse* je přílohou zprávy A/HRC/32/19.

¹⁴⁰ OHCHR, *The OHCHR Accountability and Remedy Project: Illustrative examples for guidance to improve corporate accountability and access to judicial remedy for business-related human rights abuse, Companion document to A/HRC/32/19; and A/HRC/32/19/Add.1*, 5 July 2016.

¹⁴¹ *Consultation draft for stakeholder feedback: Access to remedy for business-related human rights abuses: A scoping paper on State-based non-judicial mechanisms relevant for the respect by business enterprises for human rights: current issues, practices and challenges*, OHCHR, *Accountability and Remedy Project II*, 13th December 2016.

¹⁴² *Ibid*, s. 13.

environmentálních soudů a tribunálů; ILO zdůrazňuje obrovskou roli inspektorátů práce při prevenci a řešení zaměstnaneckých sporů; již v r. 2009 bylo identifikováno na 750 národních schémat pro řešení spotřebitelských sporů.¹⁴³ Důvodem rostoucího počtu těchto státních mimosoudních mechanismů jsou vysoké finanční náklady řešení sporů soudní cestou, rostoucí povědomí o lidských právech (a to především o environmentálních, pracovních a spotřebitelských právech), vyšší stupeň regulace a s tím spojený nárůst zákonných důvodů pro jednání.

K výhodám státních mimosoudních mechanismů dle studie¹⁴⁴ patří finanční úspory, vyšší efektivita, rychlejší reakce, větší důvěra veřejnosti, lepší přístup k technické a odborné expertíze, konzistence v rozhodování. Naopak mezi nevýhody patří dodatečné náklady v důsledku duplikace funkcí, fragmentace rozhodovacího procesu, negativní dopad na důvěru v obecné soudy, větší riziko uplatnění „zvláštních zájmů“.

Státní mimosoudní mechanismy mohou mít mnoho různých forem. Pět hlavních typů¹⁴⁵, které se dle citované studie vyskytují nejčastěji a jsou relevantní pro zajištění respektu podnikatelů k lidským právům, jsou: stížnostní mechanismy (v podmínkách ČR si lze představit např. Energetický regulační úřad, Český telekomunikační úřad), inspektoráty, služby ombudsmana, mediační, smířčí řízení a arbitráže a zvláštní tribunály. Výběr mechanismu je závislý na potřebách, které by mechanismus měl naplnit. Jde především o kompenzaci poškozených, usmíření stran sporu, obnovu původního stavu, odhalení porušení zákona, vynucení práva a sankcionování těch, kteří se dopouští porušení lidských práv, prevence budoucí škody, přezkum administrativního rozhodnutí. Související otázkou je vybavenost pravomocí ke zjišťování skutečností, která může zahrnovat např. pravomoc prohledávat prostory, posuzovat či zabavovat dokumenty, zadržení, vyslýchání svědků.

¹⁴³ *Consultation draft for stakeholder feedback: Access to remedy for business-related human rights abuses: A scoping paper on State-based non-judicial mechanisms relevant for the respect by business enterprises for human rights: current issues, practices and challenges, OHCHR, Accountability and Remedy Project II, 13th December 2016, s. 5.*

¹⁴⁴ *Ibid.*, s. 9.

¹⁴⁵ *Ibid.*, s. 15.

V květnu 2017 Úřad Vysokého komisaře vydal první část sektorové studie ke státním mimosoudním mechanismům¹⁴⁶ „*How State-based non-judicial mechanisms respond to sectors with high risks of adverse human rights impacts: Sector Study – Part 1*“¹⁴⁷, která se zaměřuje na čtyři sektory: 1) těžební průmysl; 2) zemědělství a produkci potravin; 3) infrastrukturu a stavebnictví; 4) textil a výrobu oděvů. Zpráva konstatuje, že domácí systémy zajištění nápravy prostřednictvím státních mimosoudních mechanismů jsou chaotické a že doposud neplní roli předpokládanou Obecnými zásadami, tj. zejména aby doplňovaly soudní mechanismy¹⁴⁸.

Zpráva obsahuje příklady lidskoprávních rizik spojených se sledovanými sektory. V kontextu těžebního průmyslu se jedná především o rizika spojená se získáváním půdy a přesídlováním osob, nepříznivý dopad na životní prostředí, zdravotní rizika, přístup k vodě, zaměstnávání migrujících pracovníků, riziko dětské či nucené práce, užívání neformálních pracovních dohod či tzv. práce načerno, najímání soukromých bezpečnostních agentur. V případě zemědělství a produkce potravin přistupuje riziko ohrožení kvality vody a rizika spojená s fungováním dodavatelských řetězců, zejm. s cenovou a výkupní politikou. V rámci textilního průmyslu a výroby oděvů se lze navíc setkat i například s rizikem najímání migrujících pracovníků.

Zpráva dále srovnává mandáty a formy nápravy, které s sebou mechanismy nesou: např. národní lidskoprávní instituce mohou formulovat doporučení, napomoci přijetí dohody o vyrovnání, předat věc právo vynucujícím institucím a/nebo žalobcům; inspektoráty práce mohou vydávat různá právně závazná nařízení včetně preventivních opatření či věc předat žalobci; specializované regulační orgány mohou v případě porušení standardů vydávat různá administrativní opatření včetně odebrání licence či navrhnout finanční kompenzaci.

¹⁴⁶ Vychází z mandátu daného rezolucí Rady OSN pro lidská práva 32/10.

¹⁴⁷ OHCHR, *Accountability and Remedy Project, Part II: State-based non-judicial mechanisms: How State-based non-judicial mechanisms respond to sectors with high risks of adverse human rights impacts: Sector Study – Part 1*, May 2017.

¹⁴⁸ RUGGIE, John Gerard: *Guiding Principles on Business and Human Rights*, zásada č. 27 – *play an essential role in complementing and supplementing judicial mechanisms*.

Zpráva ve svém závěru rovněž nastiňuje, že v druhé fázi se Úřad bude věnovat otázkám koherence a koordinace aktivit státních mimosoudních mechanismů a přeshraniční spolupráci mezi těmito mechanismy.

Kromě Úřadu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva jsou otázky třetího pilíře rozpracovávány Radou Evropy (bylo přijato doporučení Výboru ministrů¹⁴⁹), ale i např. Agenturou Evropské unie pro základní práva, která poskytuje poradenství orgánům EU a členským státům mj. ve věcech přístupu ke spravedlnosti. FRA na základě požadavku závěrů Rady z června 2016¹⁵⁰, přijatých během nizozemského předsednictví Rady EU, vypracovala posudek s názvem *Improving access to remedy in the area of business and human rights at the EU level – Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights*¹⁵¹.

¹⁴⁹ CM/Rec(2016)3.

¹⁵⁰ *Council Conclusions on Business and Human Rights*, 20 June 2016.

¹⁵¹ FRA Opinion – 1/2017 [B&HR], Vienna, 10 April 2017.

5. OBECNÉ ZÁSADY OSN PRO BYZNYS A LIDSKÁ PRÁVA JAKO INSPIRACE

Z hlediska předvídatelnosti prostředí pro podnikatele je žádoucí, aby existoval co nejnižší počet standardů jejich chování, které by si odporovaly, resp. aby docházelo ke konvergenci standardů. Mezinárodní orgány, které se podílejí na stanovování standardů, začaly Obecné zásady OSN, a zejména jejich druhý pilíř, přebírat poměrně rychle. Stejně tak na Obecné zásady zareagovaly i jiné mezinárodní organizace globálního i regionálního charakteru – jejich aktivity jsou rozpracovány v následujících podkapitolách.

Obecné zásady posloužily jako inspirace i pro soukromé společnosti, zaměstnavatele či profesní sdružení a odbory. V roce 2011 se konala první konference k lidským právům v Silicon Valley, sponzorovaná firmami Google, Facebook, Yahoo, Mozilla a Skype, na které byl přijat „*Silicon Valley Standard*“, obsahující lidskoprávní závazek, včetně odkazu na Rámec prof. Ruggieho promítnutý do Obecných zásad.¹⁵² Mezinárodní organizace zaměstnavatelů ocenila především rozdílné povinnosti, resp. odpovědnosti přisuzované státu a byznysu a vydala svůj „*Employers' Guide*“ k Obecným zásadám¹⁵³, v němž přináší příklady promítání Obecných zásad do praxe. Totéž analogicky učinila i Mezinárodní odborová konfederace¹⁵⁴, která o Ruggieho rámci z r. 2008 hovořila jako o dokumentu, který zcela změnil diskusi o byznysu a lidských právech, a Obecné zásady označila za další důležitý krok na mezinárodní úrovni. Odkaz Obecných zásad lze rovněž nalézt v dokumentu „*International Code of Conduct for Private Security Providers*“, vypracovaném Mezinárodním výborem Červeného kříže a Švýcarskem.¹⁵⁵

¹⁵² RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 178.

¹⁵³ *International Organization of Employers, Guiding Principles on Business and Human Rights: Employers' Guide*

¹⁵⁴ *International Trade Union Confederation, The United Nations „Protect, Respect, Remedy“ Framework for Business and Human Rights and the UN Guiding Principles for Business and Human Rights: Briefing Note for trade unionists.*

¹⁵⁵ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 159 – 178.

5.1 Dokumenty reflektující Obecné zásady přijaté na globální úrovni

Při zohlednění logického členění předložené práce se jeví jako vhodné zařadit do této kapitoly informace o obecných komentářích monitorovacích výborů úmluv OSN, přijatých po r. 2011.

Jde o komentář Výboru pro práva dítěte č. 16 (*General Comment 16*¹⁵⁶) *On State obligations regarding the impact of the business sector on children's rights* přijatý v r. 2013, v němž se Výbor zaměřil na povinnosti státu v souvislosti s vlivem byznysu na práva dítěte.¹⁵⁷ Komentář uznává, že povinnosti a odpovědnost respektovat práva dítěte v praxi doléhají i mimo rámec státních a státem kontrolovaných služeb a institucí a vztahují se i na soukromé subjekty a obchodní společnosti. Komentář mj. analyzuje vztah aktivit byznysu ke čtyřem obecným principům Úmluvy o právech dítěte, tj. zákazu diskriminace; nejlepších zájmů dítěte; právu na život a rozvoj a právu dítěte být vyslyšen. Např. ve vztahu k zákazu diskriminace komentář uvádí, že státy musí zajistit, aby veškerá legislativa a programy, které se týkají aktivit byznysu, nebyly svým obsahem či naplňováním diskriminační vůči dětem. Stejně tak při tvorbě legislativy, která se dotýká např. otázek zaměstnanosti, korupce, daní či jiných finančních záležitostí, musí být vždy zohledněn nejlepší zájem dítěte.

Obecný komentář č. 24 Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva k povinnostem státu dle Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech v kontextu aktivit byznysu¹⁵⁸ z 10. srpna 2017 usiluje o vyjasnění povinností států, resp. smluvních stran Paktu, v situacích, kdy jde o prevenci a řešení negativního dopadu aktivit byznysu na lidská práva. Výbor uvádí, že při přípravě komentáře byly zohledněny Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva; komentář se odkazuje na jednotlivé zásady (konkrétně č. 8, 11, 13, 15, 17, 27, 31) a na národní akční plány k jejich implementaci. Současně upozorňuje na existenci velkého množství národních zákonů, které chrání konkrétní hospodářská, sociální a kulturní práva a jsou pro podniky přímo závazné (zajišťují regulaci otázek nediskriminace, poskytování zdravotní péče, vzdělávání, životního prostředí, zaměstnavatelských vztahů, bezpečnosti

¹⁵⁶ CRC/C/GC/16, 14. ledna – 1. února 2013.

¹⁵⁷ International Commission of Jurists: *Needs and Options for a New International Instrument in the Field of Business and Human Rights*, 2014, s. 4.

¹⁵⁸ E/C.12/GC/24 – *General comment no 24 (2017) on State obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities*.

spotřebitelů). Dle mezinárodních standardů se od podnikatelských subjektů očekává, že budou respektovat práva obsažená v Paktu bez ohledu na to, zda národní právní úprava existuje nebo není v praxi plně naplňována.

V souvislosti s povinnostmi států dle Paktu komentář hovoří o zákazu diskriminace, o povinnosti respektovat, chránit a naplňovat lidská práva a to v situacích, jež nastanou na území státu i mimo něj, i v situacích, nad kterými státy vykonávají kontrolu. V otázce extraterritoriálních povinností komentář navazuje na stanovisko Výboru z r. 2011¹⁵⁹, dle kterého povinnosti států dle Paktu nekončí na hranicích jeho území. Po státech se požaduje, aby zabránily porušování lidských práv v zahraničí těmi společnostmi, které mají domicil na jejich území či v jejich jurisdikci, a to bez zasahování do suverenity hostitelského státu či bez snižování jeho povinností. Komentář se rovněž věnuje otázkám nápravy škody.

Na konci r. 2010 byl přijat standard společenské odpovědnosti na půdě Mezinárodní organizace pro standardizaci (ISO). Standard ISO 26000 byl přijat 93 % národních orgánů pro standardizaci, a to včetně Číny. Je plně v souladu s druhým pilířem rámce. Nejobtížnějším prvkem při přejímání principů druhého pilíře byl koncept sféry vlivu. Význam Standardu spočívá zejména v jeho výrazném dopadu v regionu Asie, kde historicky rezonuje důraz na systémy managementu kvality, vycházející zejm. z japonské zkušenosti.

Další standardy a normy (přijaté i mimo rámec ISO), jež mohou být použity jako referenční měřítko při lidskoprávní *due diligence*, jsou kromě již zmíněného ISO 26000: standard ISO 9001, který definuje systém managementu jakosti a výrobcům umožňuje prokázat schopnost výroby či distribuce produktů, jež jsou v souladu s nezbytnými předpisy a potřebami zákazníka (ke zvýšení důvěryhodnosti má přispět mezinárodně uznávaný certifikát), ISO 14001 k environmentálnímu managementu (jde o dopad činností podniku na životní prostředí), OHSAS 18001 k bezpečnosti a ochraně zdraví při práci (certifikační norma stanoví požadavky bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a umožňuje organizacím, aby účinně řídily rizika) a SA 8000 k sociální odpovědnosti (jedná se o certifikaci shody s požadavky na

¹⁵⁹ E/C.12/2011/1 z 12. července 2011 - *Statement on the obligations of States parties regarding the corporate sector and economic, social and cultural rights*; viz kapitola 3.1.1 Organizace spojených národů.

společenskou odpovědnost; mezinárodní normu vydala mezinárodní nevládní organizace *Social Accountability International*).

Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj provedla v květnu 2011 aktualizaci své Směrnice pro nadnárodní společnosti¹⁶⁰. Tým profesora Ruggieho s autory aktualizace spolupracoval velice úzce. Upravená vodítka jsou tak plně v souladu s 2. pilířem Obecných zásad, v mnoha případech došlo k doslovnému převzetí textu. Pro detailnější rozpracování si OECD vybralo sektor finančních služeb.¹⁶¹ OECD rovněž usilovalo o oslovení širšího okruhu zemí, které by se připojily k jejím vodítkům – k diskusím o aktualizaci vodítek byla přizvána Čína, Indie, Indonésie, Ruská federace, Saúdská Arábie, Jižní Afrika.¹⁶²

Dodržování doporučení zakotvených ve Směrnici je ze strany podniků dobrovolné a není právně vymahatelné. Směrnice vede nadnárodní podniky k tomu, aby předcházely a zamezovaly negativním dopadům své činnosti na společnost, a to prostřednictvím zavádění minimálních standardů chování, které by měly nadnárodní společnosti dodržovat bez ohledu na to, kde působí. Jednotlivé kapitoly Směrnice se věnují mj. zpřístupňování informací, zaměstnanosti a pracovněprávním vztahům či životnímu prostředí. Z hlediska této práce je relevantní kapitola týkající se lidských práv, která vychází z předpokladu, že činnost podniků se může v praktické rovině dotknout celého spektra mezinárodně uznaných lidských práv. Proto se od podniků očekává, a to bez ohledu na jejich velikost, sektor, ve kterém operují, vlastnictví a strukturu, že budou lidská práva respektovat. Směrnice nabádá podniky, aby při své činnosti zohlednily princip *due diligence*, který jim umožní identifikovat případné negativní dopady, jež jejich činnost může mít na lidská práva.

S cílem implementovat tuto Směrnici bylo v České republice zřízeno¹⁶³ Národní kontaktní místo (NKM) jako stálá pracovní skupina při Ministerstvu průmyslu a obchodu.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Viz. kapitola 3.1.3 Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj.

¹⁶¹ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 174.

¹⁶² *Ibid.*, s. 175.

¹⁶³ Usnesením vlády ze dne 16. října 2013 č. 779.

¹⁶⁴ www.mpo.cz.

V roce 2017 OECD vydala vodítka k principu *due diligence*: *OECD Due Diligence Guidance for Meaningful Stakeholder Engagement in the Extractive Sector*.

Mezinárodní finanční korporace (*International Finance Corporation*), jež je součástí skupiny Světové banky, představuje největší rozvojovou instituci, která se zaměřuje výlučně na soukromý sektor. Krátce po přijetí Obecných zásad se připravovala aktualizace její Politiky k environmentální a sociální udržitelnosti a zejména zástupci občanské společnosti vyvíjeli tlak, aby byly zahrnuty explicitní odkazy na odpovědnost firem respektovat lidská práva v podobě uvedené v Obecných zásadách.¹⁶⁵ V kontextu Světové banky bylo poněkud obtížné zahrnout odkaz na lidskoprávní záležitosti, protože pro některé členy představovaly dědictví požadavku podmíněnosti poskytování pomoci ze strany přispěvatelů.

5.2 Dokumenty reflektující Obecné zásady přijaté na regionální úrovni

Na regionální úrovni byly Obecné zásady zohledněny v dokumentech Evropské unie, Rady Evropy či ASEAN. V tomto pořadí jsou jejich aktivity v následující kapitole popsány.

V říjnu 2011 vydala Evropská komise Obnovenou strategii EU pro společenskou odpovědnost firem pro léta 2011 – 2014¹⁶⁶, která podnikům doporučuje realizovat *due diligence* vycházející z vyhodnocování rizik, a to včetně rizik vyskytujících se v hodnotových řetězcích. Strategie se odkazuje na Směrnici OECD i na Obecné zásady OSN. Obsahuje samostatný bod „Implementace Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva“.

Evropská unie rovněž zahájila práci na rozpracování Obecných zásad pro tři různé sektory a pro malé a střední podniky. První sektor zahrnoval zaměstnanecké a personální agentury (problematika obchodování s lidmi, nucených prací, podmínek v práci, kolektivního vyjednávání), druhý sektor pak informační a komunikační technologie (problematika svobody

¹⁶⁵ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 161-162.

¹⁶⁶ Obnovená strategie navazuje na dokument Evropské komise: *Green Paper – Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility* (2001).

vyjadřování a práva na soukromí) a třetí oblast těžby ropy a plynu (vlastnická práva k půdě, negativní dopad na zdraví, vodu a potraviny, fyzická bezpečnost osob).¹⁶⁷

V roce 2010 Parlamentní shromáždění Rady Evropy přijalo rezoluci 1757 a doporučení 1936 k „Lidským právům a byznysu“¹⁶⁸. V r. 2011 Výbor ministrů požádal expertní výbor pro lidská práva (*Steering Committee for Human Rights*), aby vypracoval studii proveditelnosti a analýzu přidané hodnoty práce Rady Evropy při stanovování standardů společenské odpovědnosti firem v oblasti lidských práv. Na počátku roku 2013 Výbor ministrů expertní výbor instruoval, aby vypracoval politickou deklaraci podporující Obecné zásady OSN a právně nezávazný dokument, který by obsahoval vodítko dobré praxe pro jejich implementaci. Za tím účelem byla ustanovena přípravná skupina k lidským právům a byznysu. Deklarace Výboru ministrů podporující Obecné zásady OSN byla Výborem přijata 16. dubna 2014.¹⁶⁹ Deklarace uvádí, že efektivní implementace Obecných zásad státy a podnikateli je nezbytná pro zajištění respektu k lidským právům v kontextu byznysu.

Dne 2. března 2016 Výbor ministrů přijal své doporučení k lidským právům a byznysu¹⁷⁰, určené členským státům. Doporučení vyzývá mj. k posouzení národní legislativy a praxe z hlediska souladu s doporučením. Rovněž vyzývá k efektivní implementaci Obecných zásad, a to při zohlednění principu nediskriminace, či k vypracování národních akčních plánů, jež by měly rozpracovat všechny tři pilíře Obecných zásad. Doporučení propojuje Obecné zásady s ustanoveními Evropské úmluvy o lidských právech, Evropské sociální charty a Dodatkového protokolu k Evropské sociální chartě upravujícího systém kolektivních stížností. V případech, kdy podnikatelé působí v oblastech postižených konfliktem, doporučení odkazuje na relevantní mezinárodní instrumenty, jako např. *OECD Risk Awareness Tool for Multinational Enterprises in Weak Governance Zones* či *OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict Affected and High-Risk Areas*.

¹⁶⁷ <https://ec.europa.eu/anti-trafficking/publications/european-commission-sector-guides-implementing-unguiding-principles-business-and-hum-0>.

¹⁶⁸ Parliamentary Assembly Resolution 1757 (2010) on Human rights and business, Recommendation 1936 (2010) on Human rights and business, 6 October 2010.

¹⁶⁹ Více informací je k dispozici na webových stránkách Rady Evropy: www.coe.int; konkrétně použity informace z: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Other_Committees/HR_and_Business/Default_en.asp.

¹⁷⁰ CM/Rec(2016)3.

Doporučení rozpracovává zejm. otázku přístupu k nápravě škody soudní cestou, a to při zohlednění expertízy Rady Evropy a relevantních právních standardů (občanská a trestní odpovědnost, právní pomoc, kolektivní žaloby atp.). Mj. státy vyzývá k přistoupení k Úmluvě o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech z r. 2007 (Luganská úmluva); k výkonu jurisdikce národních soudů nad případy porušení lidských práv ze strany dceřiných firem bez ohledu na to, kde působí; k vzájemné soudní spolupráci, včetně vyšetřování v trestních věcech, výměny informací a dat, pořizování důkazů, uznávání rozsudků.

Zvláštní důraz doporučení klade na potřeby pracovníků, dětí, původního obyvatelstva a obránců lidských práv. Po pěti letech od přijetí se předpokládá přezkum doporučení; v daném období by měly být shromážděny příklady dobré praxe. Na základě návrhu příslušného expertního orgánu by k tomu účelu měla být zřízena on-line platforma a speciální webová stránka pro lidská práva a byznys.¹⁷¹ K doporučení bylo vypracováno i vysvětlující memorandum.

Z „produktů“ Rady Evropy je vhodné zmínit např. průvodce lidskými právy pro uživatele internetu (*Council of Europe Guide to human rights for internet users: effective remedies and redress*¹⁷²), který v rámci sedmi kapitol poskytuje informace mj. o zákazu diskriminace, svobodě vyjadřování, svobodě shromažďování a sdružování či ochraně dat. Za pozornost stojí zejm. kapitola o efektivní nápravě a náhradě, v které Rada Evropy upozorňuje na skutečnost, že náprava může být zajištěna přímo poskytovatelem internetových služeb, veřejnými autoritami či národními lidskoprávními institucemi, tj. není nezbytně nutné okamžitě činit právní kroky. Náprava může mít podobu omluvy, vysvětlení, poskytnutí odpovědi, opravy, nového připojení či kompenzace. Poskytovatelé internetových služeb či přístupu k obsahu a službám online by měli klienty informovat o jejich právech, svobodách a možné nápravě, včetně způsobu jejího poskytnutí.

Sdružení národů jihovýchodní Asie (ASEAN) ustanovilo v r. 2009 Mezivládní komisi pro lidská práva, která byla pověřena přípravou Deklarace ASEAN k lidským právům. Na počátku r.

¹⁷¹ Steering Committee for Human Rights – CDDH (2017)09 z 30. listopadu 2017.

¹⁷² Více informací: <http://www.coe.int/en/web/internet-users-rights/guide>.

2011 proto provedla základní studii ke společenské odpovědnosti firem a lidským právům v regionu ASEAN.

5.3 Pracovní skupina k byznysu a lidským právům

Stejnou rezolucí Rady OSN pro lidská práva, již byly přijaty Obecné zásady pro byznys a lidská práva (17/4 z června 2011), byla ustanovena pracovní skupina OSN¹⁷³, jejímž cílem je podpora šíření a implementace Obecných zásad a podpora dobré praxe¹⁷⁴. Pracovní skupina shromažďuje informace od všech zainteresovaných subjektů, realizuje návštěvy jednotlivých zemí. Platformou pro pravidelný dialog se zainteresovanými subjekty je každoroční Fórum k byznysu a lidským právům¹⁷⁵, které se koná na podzim v Ženevě a jehož se účastní zástupci států, byznysu, podnikatelských svazů, nevládních organizací, akademici.

Z hlediska praktického dopadu je důležité zmínit tzv. komunikační proceduru pracovní skupiny (*Communications procedure*), díky níž jí mohou být předkládány informace o údajném porušení lidských práv. Komunikace, resp. sdělení samotná a následné odpovědi jsou publikovány v tzv. *joint communications report*, společné zprávě zvláštních procedur (tj. držitelů mandátů) pravidelně předkládané Radě OSN pro lidská práva (v březnu, červnu a v září). V některých závažných případech může pracovní skupina vydat veřejné prohlášení mimo rámec této zprávy.

Např. společná zpráva zvláštních procedur, předložená na 33. zasedání Rady OSN pro lidská práva¹⁷⁶, obsahuje informace o sedmi sděleních předložených pracovní skupině k byznysu a lidským právům. Jedním ze sdělení je informace o údajné vraždě jihoafrického environmentálního lidskoprávního aktivisty, pana Sikhosphi Rhadebeho, který měl figurovat na seznamu oponentů důlních operací v Xolobeni, JAR, a zemřel dne 22. března 2016. Existují obavy, že jeho smrt je spojena s jeho lidskoprávními aktivitami.

¹⁷³ Jedná se o tzv. tematickou zvláštní proceduru Rady OSN pro lidská práva, tj. nezávislé lidskoprávní experty, kteří mají mandát předkládat zprávy a formulovat doporučení. Celkem bylo Radou doposud ustanoveno 44 tematických a 12 teritoriálních zvláštních procedur. Více informací je k dispozici zde: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Welcomepage.aspx>.

¹⁷⁴ Plný název pracovní skupiny je *Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises*.

¹⁷⁵ Doposud poslední, 6. Fórum se uskutečnilo v Ženevě ve dnech 27. – 29. listopadu 2017.

¹⁷⁶ A/HRC/33/32 ze září 2016.

Dalším případem je sdělení o negativním dopadu uzavření účtů sloužících k převodu finančních prostředků do Somálska komerčními bankami USA, které jednaly v souladu s legislativou proti praní špinavých peněz a boje proti terorismu. Uzavření účtů mělo vést ke snížení objemu remitencí zasílaných do Somálska a mělo tedy dopad na lidská práva somálských Američanů a osob žijících v Somálsku (dotčeno právo na potravu, zdraví, život).¹⁷⁷

Komunikace pracovní skupiny se týkají tvrzení¹⁷⁸, jež se vztahují ke konkrétním případům jednotlivců či skupin, ale i informací širší, strukturálnější povahy, tj. záležitostí vztahujících se k zákonné úpravě či politikám s možným dopadem na velký počet osob. Komunikace pracovní skupiny tak mohou mít více forem. Jedná se o urgentní výzvy, které jsou používány v případech časové tísně, pokud jde o ohrožení života či okamžitou či pokračující škodu, a o tzv. dopisy s nepodloženým tvrzením (*allegation letters*), které sdělují informace o již nastalém porušení lidských práv, nebo o případech, ke kterým byla vydána urgentní výzva.

Dialog, který pracovní skupina vede s vládami či společnostmi prostřednictvím svých komunikací, není konstatováním skutečností ze strany pracovní skupiny. Smyslem dialogu je podnítit vlády a společnosti, aby vyšetřily daný případ a podnikly kroky nutné k nápravě. Komunikace pracovní skupiny se mohou dotýkat i průřezových otázek - skupina tak může zasílat své komunikace ve spolupráci s jinými zvláštními procedurami (ustanovenými Radou OSN pro lidská práva).

Pracovní skupina¹⁷⁹ se skládá z pěti nezávislých expertů zastupujících jednotlivé regionální skupiny (Asie, Afrika, skupina zemí Latinské Ameriky a Karibiku, skupina západoevropských a ostatních zemí, východoevropská skupina), jmenovaných na tři roky. V únoru roku 2018 členy pracovní skupiny jsou: pan Michael Addo (Ghana, členem od r. 2011), pan Surya Deva (Indie, členem od r. 2016), pan Dante Pesce (Chile, členem od r. 2015), paní Anita

¹⁷⁷ Následující společné zprávy zvláštních procedur pro 34. a 35. zasedání Rady OSN pro lidská práva více informací o případu neobsahují; stejně tak pracovní skupina nezveřejnila žádnou relevantní odpověď dotčených států či společností.

¹⁷⁸ Postup pro předkládání stížností je popsán zde:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/Submittingcomplaints.aspx>

¹⁷⁹

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/WGHRandtransnationalcorporationsandotherbusiness.aspx>.

Ramasastri (USA, členkou od r. 2016), pan Pavel Sulyandziga (Rusko, členem od r. 2011). Rezolucemi Rady OSN pro lidská práva 26/22 z června 2014 a 35/7 z června 2017 byl mandát pracovní skupiny prodloužen na další tříleté období (tj. aktuálně do r. 2020).

V souvislosti se snahami o vymezení odpovědnosti společností v oblasti lidských práv cestou vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu¹⁸⁰ je na místě upozornit, že i pracovní skupina OSN k byznysu a lidským právům byla rezolucí 17/4 vyzvána, aby pokračovala ve zkoumání možností a ve formulaci doporučení na národní, regionální a mezinárodní úrovni k posílení přístupu k efektivní nápravě škody těch, jejichž lidská práva byla ovlivněna aktivitami společností (operativní odstavec 6 e). Také již bylo zmíněno, že Obecné zásady byly přijaty bez jakékoliv předpojatosti k budoucím iniciativám, jako např. k případnému relevantnímu, zevrubnému mezinárodnímu rámci a sám profesor Ruggie v této věci formuloval svá doporučení (soustředit se na závažná porušování lidských práv, jež mohou dosahovat úrovně zločinů podle mezinárodního práva, tj. především na genocidu a mimosoudní popravy či nucené práce¹⁸¹).

5.4 Dílčí shrnutí, včetně formulování výhrad k Obecným zásadám

Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva nejsou mezinárodní smlouvou. Obsahují elementy mezinárodního práva, ale i tzv. *soft law*¹⁸²; nezakládají žádné nové právní povinnosti¹⁸³; současně nijak nebrání dalšímu mezinárodnímu či národnímu právnímu vývoji. Obecné zásady jsou vnímány jako v současnosti jediné univerzálně přijímané východisko pro problematiku byznysu a lidských práv¹⁸⁴. Vytvářejí normativní platformu, navíc

¹⁸⁰ Viz kapitola 6 – Práce na mezinárodním právně závazném instrumentu pro oblast byznysu a lidských práv.

¹⁸¹ ICJ, *Needs and Options for a New International Instrument in the Field of Business and Human Rights*, s. 6; viz též kapitola 6.2 Argumentace na podporu a proti vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu.

¹⁸² RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. Norton & Company, 2013, s. 124.

¹⁸³ RUGGIE, John Gerard: *A UN Business and Human Rights Treaty?, An Issues Brief by John G. Ruggie*, Harvard Kennedy School of Government, 2014, s. 3.

¹⁸⁴ Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy CM/Rec(2016)3 hovoří o „current globally agreed baseline in the field of business and human rights“.

konsensuálního charakteru, a jsou základem pro rozšíření režimu mezinárodního práva lidských práv i na soukromé subjekty/podnikatele, tj. za rámec vztahu stát – jednotlivec.¹⁸⁵

Obecné zásady se dotýkají práv ukotvených ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Paktu o občanských a politických právech, Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a následných sedmi smlouvách OSN, které se týkají rasové diskriminace, diskriminace vůči ženám, mučení, práv dítěte, migrujících pracovníků a osob s postižením, nucených zmizení; v kontextu Mezinárodní organizace práce pak práv obsažených v Deklaraci základních principů a práv v práci a v sérii navazujících úmluv této organizace.

Efektivní implementace Obecných zásad není ani zdaleka zajištěna, v realitě se od jejich přijetí mnoho nezlepšilo.¹⁸⁶ Kritikové uvádějí, že jsou příliš měkké („too soft“), příliš pragmatické a příliš krátké.¹⁸⁷ Základem argumentace je přesvědčení, že přístup tzv. *soft law* je v případě ochrany lidských práv neefektivní. Kritizována je snaha prof. Ruggieho dosáhnout konsenzu, a to za cenu opuštění vyšších ambicí. Obecné zásady jsou rovněž vnímány jako příliš krátké, resp. úzké, jelikož formulují odpovědnost společností pouze negativně, a neustanovují zevrubný implementační mechanismus.¹⁸⁸

Některé prvky zásad byly přijaty lépe než jiné. Kladně jsou hodnoceny ty principy, které se týkají lidskoprávní odpovědnosti společností, včetně *due diligence*. Některé jsou kritizovány jako příliš vágní či obecné, bez možnosti poskytnout efektivní vodítko. *International Commission of Jurists* například negativně hodnotí nepropracovanost principů, které se týkají přístupu k právní nápravě škody (princip 26). Studie *University of Washington* uvádí, že žádného významného pokroku nebylo dosaženo v oblasti nejenom soudní, ale i mimosoudní nápravy škody.

¹⁸⁵ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013, s. 124.

¹⁸⁶ RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, *Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s. 7.

¹⁸⁷ THIELBORGER, Pierre, ACKERMANN, Tobias: *A Treaty on Enforcing Human Rights Against Business: Closing the Loophole or Getting Stuck in a Loop?*; *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 24 No1, *Indiana University Maurer School of Law*, 2017, s. 50.

¹⁸⁸ *Ibid.*, s. 50-52.

Velice kriticky je také hodnocen princip, podle kterého mezinárodní právo lidských práv nepožaduje po státech, aby regulovaly extrateritoriální aktivity podnikatelů, kteří mají domicil na jejich území a/nebo spadají do jeho jurisdikce. Mnohé instrumenty, které byly přijaty po Obecných zásadách, se od tohoto prvku distancovaly. Komentář č. 16 Výboru pro práva dítěte¹⁸⁹ identifikuje několik opatření, která státy mohou přijmout, aby zabránily vzniku škody v zahraničí. Stejně tak Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva zdůraznil, že státy by měly činit kroky, aby zabránily porušování lidských práv v zahraničí těmi společnostmi, které u nich mají ústředí či spadají do jejich jurisdikce.¹⁹⁰

Obecné zásady jako takové nemohou být materiálním ani procedurálním základem pro konkrétní kroky jednotlivců v případě porušení jejich ustanovení (neposkytují normativní základ, na jehož základě by podnikatelé mohli být shledáni odpovědnými za porušení lidských práv).¹⁹¹ Ani státy, které je nenaplnují, nemohou být vedeny k zodpovědnosti. Jejich nezávazný, deklaratorní charakter je proto spatřován jako omezení jejich možné účinnosti. Do protikladu jsou pak dávány dvě zvláštní procedury ustanovené v rámci Mezinárodní organizace práce. Jedná se o tzv. *representations procedure*, na jejímž základě mohou být podávány námitky (dle čl. 24 – 25 Ústavy ILO) a stížnostní proceduru (upravena čl. 26 – 34 Ústavy ILO). Další výtka směřuje k neexistenci rámce, na jehož základě by byla monitorována realizace skutečných právních změn.¹⁹²

Na „obranu“ Obecných zásad lze naopak uvést, že jsou stále relativně nové a jejich vliv roste, je tedy určitě potřeba více času pro jejich plnou implementaci. Profesor Ruggie uvádí, že úmyslně volil a zdůrazňoval ta opatření, která mohou být státy i podnikateli přijata poměrně rychle a mohou tak mít rychlý dopad.¹⁹³ Je obtížné překonat rezistenci podnikatelů vůči

¹⁸⁹ Viz kapitola 5.1 Dokumenty reflektující Obecné zásady přijaté na globální úrovni.

¹⁹⁰ *International Commission of Jurists: Needs and Options for a New International Instrument in the Field of Business and Human Rights*, 2014, s. 30.

¹⁹¹ *Ibid.*, s. 17.

¹⁹² BLACKBURN, Daniel (International Centre for Trade Union Rights): *Removing Barriers to Justice: How a treaty on business and human rights could improve access to remedy for victims*, 2017, s. 7.

¹⁹³ RUGGIE, John Gerard: *A UN Business and Human Rights Treaty?, An Issues Brief by John G. Ruggie, Harvard Kennedy School of Government*, 2014, s. 3.

požadavkům na jejich odpovědnost.¹⁹⁴ Z jazyka, který prof. Ruggie při formulaci Obecných zásad volil (termíny jako např. společenské očekávání, princip *due diligence*), lze vyvodit, že o získání podpory podnikatelského sektoru, a tím i konsenzu, usiloval.¹⁹⁵ K lepší implementaci Obecných zásad by dle některých autorů mohlo napomoci například vymáhání plnění politiky společenské odpovědnosti firem.¹⁹⁶

V každém případě Obecné zásady představují autoritativní systém, který doposud ve změní fragmentovaných dobrovolných iniciativ chyběl.¹⁹⁷ Zásady rovněž dokládají rostoucí zájem a pozornost, kterou mezinárodní společenství věnuje jednání podnikatelů, resp. možnému negativnímu dopadu jejich aktivit na lidská práva jednotlivců. Navíc Obecné zásady představují konsenzuální přístup k definici odpovědnosti společností respektovat lidská práva.¹⁹⁸

Obecné zásady jsou založeny na samostatných, ale komplementárních pilířích. Relativně rychlé přijetí především druhého pilíře ostatními mezinárodními orgány pro stanovování standardů přispělo k významné konvergenci v tomto tématu. Nyní je na vládách a byznysu samotném, aby Obecné zásady proměnily v pravidla a nástroje. Přípravě národních akčních plánů k jejich implementaci je věnována kapitola 7 této práce¹⁹⁹. Právě vyhodnocení implementace Obecných zásad pak přinese odpověď na otázku, zda jsou Zásady postačujícím instrumentem či nikoliv. Profesor Ruggie Radě OSN pro lidská práva doporučil, aby provedla analýzu hlavních změn, které v praxi přijetí Obecných zásad přineslo, a také nedostatků a oblastí, kde očekávání nebyla naplněna.²⁰⁰ Skutečnost, že mnohé jiné instituce vzaly za svůj princip odpovědnosti firem respektovat lidská práva, naznačuje, že principiálně profesor Ruggie vykročil správným směrem.

¹⁹⁴ RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, *Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s. 8.

¹⁹⁵ THIELBORGER, Pierre, ACKERMANN, Tobias: *A Treaty on Enforcing Human Rights Against Business: Closing the Loophole or Getting Stuck in a Loop?*; *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 24 No1, *Indiana University Maurer School of Law*, 2017, s. 51.

¹⁹⁶ *Ibid.*, s. 46.

¹⁹⁷ *Ibid.*, s. 53.

¹⁹⁸ RUGGIE, John Gerard: *A UN Business and Human Rights Treaty?, An Issues Brief by John G. Ruggie*, *Harvard Kennedy School of Government*, 2014

¹⁹⁹ Viz kapitola 7 – Implementace Obecných zásad OSN – aktuální stav rozpracování národních akčních plánů.

²⁰⁰ RUGGIE, John Gerard: *A UN Business and Human Rights Treaty?, An Issues Brief by John G. Ruggie*, *Harvard Kennedy School of Government*, 2014, s. 3.

6. PRÁCE NA MEZINÁRODNÍM PRÁVNĚ ZÁVAZNÉM INSTRUMENTU PRO OBLAST BYZNYSU A LIDSKÝCH PRÁV

6.1 Mezivládní pracovní skupina k vytvoření mezinárodního právně závazného instrumentu

Rezolucí Rady OSN pro lidská práva 26/9 byla v červnu 2014 ustanovena mezivládní pracovní skupina k nadnárodním společnostem²⁰¹, jejímž cílem je vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu k regulaci aktivit nadnárodních společností prostřednictvím mezinárodního práva lidských práv. Rada současně rozhodla, že její první dvě setkání by měla být věnována diskusím o obsahu, rozsahu, povaze a formě budoucího instrumentu (pozn. tato dvě setkání proběhla v r. 2015 a 2016).

Hlavními předkladateli rezoluce byly delegace Ekvádoru a Jihoafrické republiky, které svým krokem značně polarizovaly diskuse v Radě – paralelně totiž probíhala jednání o konsenzuální rezoluci, tradičně předkládané delegacemi Norska, Ruska, Ghany a Argentiny, založené na Obecných zásadách OSN pro byznys a lidská práva (rezoluce 26/22 prodloužila mandát pracovní skupiny OSN a vyzvala státy k vypracování národních akčních plánů).

Rezoluce Ekvádoru a Jižní Afriky byla přijata v hlasování, vyvolaném USA (20 hlasů pro, 14 proti, 13 členů RLP abstenovalo; pro hlasovaly země z Afriky a Asie a dále Kuba, Ekvádor, Rusko a Venezuela; proti naopak byly evropské státy (s výjimkou Ruska) a USA, Japonsko a Korea - všechny země EU, které tehdy byly členy RLP, tedy i Česká republika, hlasovaly proti rezoluci). Jednání o obsahu rezoluce se účastnila pouze hrstka států, velmi hlasité byly především nevládní organizace spojené v „*Treaty Alliance*“, podle nichž by právně závazný instrument měl zajistit mj. větší ochranu obránců lidských práv a překlenout mezery v implementaci Obecných zásad OSN.

Ve vysvětlení svojí hlasovací pozice EU předkladatelům vytýkala, že se rezoluce zaměřuje pouze na nadnárodní společnosti, a podrývá tak jeden ze základních principů Obecných

²⁰¹ Plný název pracovní skupiny je: *Open-ended intergovernmental working group on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights.*

zásad, tj. že všechny podniky²⁰², bez ohledu na jejich velikost, sektor či kontext, v kterém působí, vlastnictví i strukturu, by měly respektovat lidská práva. Delegace USA pak uvedla, že státy neměly dostatek času implementovat Obecné zásady, jejichž autorita však nyní bude podkopána alternativní iniciativou; upozornila, že smlouva by byla závazná pouze pro ty státy, které se stanou smluvní stranou.

Předsedkyní mezivládní pracovní skupiny byla na prvním zasedání v červenci 2015 zvolena stálá představitelka Ekvádoru při OSN v Ženevě paní María Fernanda Espinosa Garcés (která byla v květnu r. 2017 jmenována ministryní zahraničních věcí Ekvádoru; jejím nástupcem v Ženevě se stal pan Guillaume Long, stálý představitel Ekvádoru při OSN²⁰³).

Důvodem vysoké angažovanosti Ekvádoru je letitý právní spor s Texaco/Chevronem. Spor²⁰⁴ byl založen na tvrzení, že v letech 1972 – 1992 Texaco (později získané Chevronem) vypustilo velké množství vysoce toxického ropného odpadu do vod amazonského pralesa v Ekvádoru, které byly využívány ke koupání, rybaření, byla z nich brána voda na vaření a pitná voda. V důsledku toho měly vymizet dvě skupiny původního obyvatelstva a mnohé osoby onemocněly rakovinou či leukémií. Dle slov pana Pabla Fajarda²⁰⁵, ekvádorského advokáta v případě Chevron, jež je soudně řešen více než 20 let, prvních 9 let, kdy newyorský soud řešil svoji příslušnost, Chevron využil k vyvedení všech svých investic z Ekvádoru. Rozhodnutím ze dne 16. srpna 2002 odvolací soud v USA rozhodl, že soud není příslušný (na základě žádosti právníků Chevronu). Žalující strana proto případ začala řešit před ekvádorským soudem a po 10 letech bylo vyneseno rozhodnutí o náhradě škody ve výši 9 mld. USD. Protože však Chevron nemá v Ekvádoru žádná aktiva, usiluje žalující strana o vynucení rozsudku v jiné jurisdikci (případ byl řešen u soudů v Brazílii, Argentíně a Kanadě; v r. 2015 mělo být vyneseno pozitivní rozhodnutí kanadským vrchním soudem, Chevron však náhradu škody stále neuhradil); jde o vynucení rozsudku ekvádorského soudu bez existence bilaterální dohody, která by zajišťovala uznání a vynucení rozsudku. Dle P. Fajarda Chevron pracuje na mediální kampani, kterou se snaží zdiskreditovat ekvádorský právní systém.

²⁰² RUGGIE, John, Gerald: *Guiding Principles on Business and Human Rights*, zásada č. 14.

²⁰³ V lednu 2018 velvyslanec G. Long na svoji pozici rezignoval.

²⁰⁴ *Lago Agrio v. Texaco/Chevron in Ecuador*.

²⁰⁵ Vystoupení na konferenci *EU Roadmap to Business and Human Rights* pořádané NL předsednictvím EU 11. května 2016 v Amsterdamu.

6.1.1 Pozice členských zemí EU prezentované na zasedáních mezivládní pracovní skupiny

První setkání mezivládní pracovní skupiny, které se uskutečnilo 6. – 10. července 2015²⁰⁶, bylo poznamenáno politickou konfrontací mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi.²⁰⁷ Zástupci EU po přednesení pozice odešli a dalších částí jednání se neúčastnili; v místnosti zůstal pouze zástupce jednoho státu EU, a to Francie. EU pro jednání zaslala písemný vstup²⁰⁸, v němž mj. vyjádřila podporu konsenzuálnímu proudu práce v rámci OSN, tj. založenému na Obecných zásadách OSN pro byznys a lidská práva (opírá se o výše zmíněnou konsenzuální rezoluci Norska, Ruska, Ghany a Argentiny – 26/22), pracovní skupině OSN pro byznys a lidská práva a Fóru pro byznys a lidská práva.

EU ve svém vstupu dále zdůraznila nezbytnost zapojení všech aktérů, tj. nejen států a podnikatelů, ale i občanské společnosti. Jak ukazují Obecné zásady OSN, porušování lidských práv nepramení z nedostatku mezinárodních pravidel, ale z jejich nedodržování. EU podpořila přijetí rezoluce 26/22, která obsahuje mandát k dalšímu zkoumání právních možností a praktických opatření ke zlepšení přístupu obětí porušení lidských práv ze strany byznysu k nápravě škody. EU se podílí na debatách týkajících se efektivní nápravy škody svojí účastí na projektu *“Legal options and practical measures to improve access to remedy for victims of business-related human rights abuses”*.

Proces nastartovaný ekvádorsko-jihoafrickou rezolucí 26/9 předpokládá zaměření na nadnárodní společnosti, čímž zanedbává skutečnost, že mnohá porušení lidských práv jsou způsobována podnikateli působícími na národní úrovni - tím je ignorován jeden ze základních prvků Obecných zásad OSN. Malé a střední podniky jsou rovněž z diskuse vynechány, a to i přesto, že představují převážnou část domácích ekonomik v rozvíjejících se, tranzitivních či rozvinutých zemích. V 28 zemích EU představují malé a střední podniky přes 90 % ekonomiky. Z procesu směřujícího k vytvoření mezinárodního právně závazného instrumentu není patrné, jaký by byl vztah budoucí smlouvy k Obecným zásadám, co by instrument

²⁰⁶ Zpráva ze zasedání:

http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session31/Documents/A.HRC.31.50_E.docx.

²⁰⁷ RIVERA, Humberto Cantú: *Negotiating a Treaty on Business and Human Rights: The Early Stages*, *University of New South Wales Law Journal*, July 1 2017, s. 1203.

²⁰⁸ <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/WGTransCorp/Session1/Pages/WrittenContributions.aspx>.

zahrnoval, jak by fungoval v operativní rovině. Neexistence mezinárodního právně závazného dokumentu nebrání uložení závazných povinností pro podniky na národní či regionální úrovni, a to v souladu se stávajícími mezinárodními závazky. EU dále formulovala konkrétní parametry pro nastavení konstruktivního procesu: 1) jasný závazek implementace Obecných zásad OSN; 2) mezivládní pracovní skupina se zaměří na všechny podniky, tj. neomezí se pouze na nadnárodní společnosti.

Další, druhé setkání mezivládní pracovní skupiny se uskutečnilo ve dnech 24. – 28. října 2016²⁰⁹. Zúčastnilo se jej velké množství zástupců nevládních organizací a akademiků, méně však představitelů států. Setkání bylo spíše určitým brainstormingem nad příspěvky nevládního sektoru. Po vyjednání základních ústupků, tj. upravení programu práce zasedání - doplnění vazby na Obecné zásady a rozšíření záběru i za rámec nadnárodních společností, se druhého zasedání zúčastnila i Evropská unie. Naopak USA či Kanada se procesu dále neúčastnily. V závěru zasedání se Jižní Afrika pokusila do textu zprávy vpravit doporučení týkající se prací na právně závazném instrumentu; pod tlakem Ruska od svého záměru upustila a přistoupila na prostý odkaz k příslušným odstavcům rezoluce 26/9.

Třetí setkání mezivládní pracovní skupiny se uskutečnilo ve dnech 23. – 27. října 2017 a bylo věnováno negociacím o tzv. elementech návrhu právně závazného instrumentu. EU se celého zasedání účastnila. Dokument popisující základní prvky připravovaného instrumentu byl Ekvádorem zveřejněn 2. října 2017, tj. pro potřeby důkladné analýzy velice pozdě²¹⁰. Předložený návrh může mít dle EU velký dopad na systém mezinárodního práva lidských práv, zejm. pokud jde o stanovení povinností společnostem, ustanovení mezinárodního soudu pro nadnárodní společnosti a lidská práva nebo určení individuální či kolektivní civilní a trestní odpovědnosti.

Problematicky je nahlížen návrh právní odpovědnosti společností na základě mezinárodního práva a stanovení extraterritoriální jurisdikce pro porušení jakéhokoliv mezinárodně

²⁰⁹ Dokumentace, tj. veškeré příspěvky a vystoupení jsou k dispozici zde: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/WGTransCorp/Pages/Session2.aspx>.

²¹⁰ Dokument je k dispozici zde: http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session3/LegallyBindingInstrumentTNC_s_OBEs.pdf.

uznaného lidského práva (nikoliv pouze pro závažná porušení lidských práv²¹¹, jež mohou rovněž dosahovat úrovně zločinů podle mezinárodního práva). Návrh dále např. stanoví přednost lidskoprávních povinností před obchodními a investičními dohodami – hierarchie mezinárodních závazků však doposud nebyla dohodnuta, závazky vyplývající z mezinárodního práva mají stejnou váhu.²¹² Velice nejasná je definice aktivit společností, na něž by se měl instrument vztahovat, resp. vzniká riziko diskriminace při aplikaci rozdílného právního režimu na domácí společnosti a zahraničním subjektem vlastněné podniky.

Některé prvky Ekvádorem předloženého návrhu jsou odrazem stávajícího mezinárodního práva nebo Obecných zásad OSN (např. formulace povinností států, preventivní opatření jako např. *due diligence*, mezinárodní spolupráce při zajištění přístupu k nápravě). Předložený dokument v mnohém vychází z návrhů, které v uplynulých letech formulovaly některé státy, akademikové, občanská společnost (některé z nich jsou zmíněny v kapitole 6. 3 Možné parametry mezinárodního právně závazného instrumentu).

Pracovní skupina OSN pro byznys a lidská práva se ústy svého předsedy pana Surya Devy²¹³ k návrhu elementů během třetího zasedání mezivládní pracovní skupiny vyjádřila v tom smyslu, že by nový právní instrument měl především doplňovat již existující standardy včetně Obecných zásad OSN a čerpat ze stávajících dostupných studií a zpráv. Předseda S. Deva označil některé koncepty a myšlenky obsažené v elementech za nejasné, explicitně zmínil užívání termínu „aktivity nadnárodního charakteru“, princip vyloučení určitého typu podnikatelských aktivit nebo stanovení hierarchie závazků.

Z hlediska procedurálního není na počátku roku 2018 jasné, jak mezivládní pracovní skupina bude ve své práci pokračovat. Hlavní iniciátoři vypracování mezinárodního právně závazného

²¹¹ Termín „*gross human rights abuses*“ je používán v rámci OSN v různém kontextu. Např. stížnostní procedura RLP dle rezoluce 5/1 se věnuje situacím, které vykazují závažná a spolehlivě prokazatelná porušení lidských práv. Theo Van Boven ve své studii poskytl indikativní výčet těchto závažných porušení – jedná se zejm. o genocidu, zotročování, hromadné a svévolné popravky, mučení a jiné kruté, nelidské či ponižující zacházení, nucená zmizení, svévolná zadržení, deportace, systematickou diskriminaci. Dle panelu právních expertů ICJ se koncept neustále vyvíjí a jeho záběr se rozšiřuje. Koncept by měl být vnímán šířeji než zločiny podle mezinárodního práva. Zdroj: *ICJ, Needs and Options for a New International Instrument in the Field of Business and Human Rights*, s. 23-24.

²¹² RIVERA, Humberto Cantú: *Negotiating a Treaty on Business and Human Rights: The Early Stages*, *University of New South Wales Law Journal*, July 1 2017, s. 1215.

²¹³ Vystoupení ze dne 25. října 2017:

<http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22303&LangID=E>

instrumentu vycházejí z mandátu, který byl pracovní skupině dán rezolucí RLP 26/9, tj. vypracovat právně závazný instrument. Dokud dokument nebude vypracován, mandát skupiny trvá. Jelikož však rezoluce definuje náplň pouze prvních tří zasedání mezivládní skupiny (a zajišťuje pro ně finanční prostředky), je dle některých aktérů třeba obrátit se znovu na RLP.

6.2 Argumentace na podporu a proti vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu

Mnohé nevládní organizace, které se věnují jak implementaci Obecných zásad OSN, tak přípravám právně závazného instrumentu, uvádějí, že oba dokumenty mohou být komplementární. Z tohoto předpokladu vychází i zpráva *International Commission of Jurists* či studie *School of Law University of Washington – White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, které jsou v nadcházející části textu citovány. Stejně tak i bývalá předsedkyně mezivládní pracovní skupiny velvyslankyně Espinosa se postupem času začala vyjadřovat ve smyslu, že oba instrumenty by se mohly vzájemně posilovat.

Ve prospěch vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu hovoří nedostatek rovnováhy mezi právy a povinnostmi společností. Zatímco dohody o volném obchodu a investiční dohody poskytují investorům vysoký stupeň ochrany, včetně práva žalovat vlády, mezinárodněprávní systém jim nestanoví odpovídající povinnosti a odpovědnost. Přímá mezinárodněprávní regulace soukromých subjektů by však mohla přinést významnou ztrátu moci států, které tradičně vykonávají kontrolu nad dodržováním mezinárodního práva. Takovýto krok by jistě mohl zefektivnit mezinárodní právo, stalo by se tak určitým obejitím států.²¹⁴ Navíc přistupuje riziko, že stanovení přímých mezinárodních povinností společnostem by odpovědnost spíše rozměnilo, než vyjasnilo, a ve svém důsledku by tak mohlo oběti poškodit.²¹⁵ Z hlediska vynucení povinností společností se jako zásadní jeví úroveň národní. Až pokud selže, měla by nastoupit úroveň mezinárodní. Z toho důvodu

²¹⁴ VÁZQUEZ, Carlos Manuel: *Sosa v Alvarez-Machain and Human Rights Claims against Corporations under the Alien Tort Statute*, In: Collier, T. (Ed.): *Human Rights and International Trade*, *International Economic Law Series*, Oxford University Press, 2005, s. 146.

²¹⁵ THIEELBORGER, Pierre, ACKERMANN, Tobias: *A Treaty on Enforcing Human Rights Against Business: Closing the Loophole or Getting Stuck in a Loop?*; *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol 24 no 1, Indiana University Maurer School of Law, 2017, s.75.

někteří autoři neshledávají stanovení přímých mezinárodních povinností společností za absolutně nutné.²¹⁶

Smlouvy zpravidla nevytvářejí nové právo, ale kodifikují právo obyčejové. V některých případech úmluvy zpracovaly materii, která byla nejdříve pokryta instrumentem deklaratorní povahy (jednalo se například o Úmluvu proti mučení či o Úmluvu o nucených zmizeních).

Obecně vzato, mezinárodní smlouvy jsou efektivním nástrojem pro podněcování domácích právních reforem a pro vytváření rámce pro poskytnutí domácí nápravy. Jejich implementace je mnohdy usnadňována dalšími nezávaznými instrumenty, jako např. deklaracemi, vodítky, principy, komentáři, rezolucemi s normativními prvky či modelovými zákony. Na druhou stranu mezinárodní smlouvy jako takové nepřinášejí řešení všech problémů, s nimiž se v realitě setkáváme, slouží spíše jako určité vodítko. Mnohé problémy by měly být řešeny cestou např. zvýšené kapacity a efektivity veřejných orgánů. Rovněž je nezbytné vybudovat si schopnost nahlížet na problémy právě perspektivou byznysu a lidských práv, což vyžaduje určitou institucionální adaptaci. Ta je podmíněna existencí politické vůle ke změně.²¹⁷

Pro úvahy o přínosu právně závazného instrumentu je důležité vyhodnocení mj. otázky poskytování vzájemné právní pomoci při vyšetřování, sběru důkazního materiálu, stíhání, uznávání a vynucování rozsudků. Objevují se názory, že vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu by samo o sobě neřešilo mezery v ochraně, které existují napříč různými jurisdikcemi. Instrument by však mohl být základem dodatkových protokolů, modelových zákonů, *codes of conduct*. V další fázi si lze navíc představit ustanovení mezinárodního soudního orgánu. Aktuálně existují regionální lidskoprávní soudní orgány v Evropě, Americe a Africe (všechny tyto soudy mají jurisdikci pouze nad státy); formulována byla i myšlenka zřízení Světového soudu lidských práv²¹⁸, jež však zatím nebyla rozpracována žádným mezivládním orgánem (byť byla diskutována v rámci expertního Poradního výboru RLP).

²¹⁶ THIEELBORGER, Pierre, ACKERMANN, Tobias: *A Treaty on Enforcing Human Rights Against Business: Closing the Loophole or Getting Stuck in a Loop?*; *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol 24 no 1, Indiana University Maurer School of Law, 2017, s. 76.

²¹⁷ RIVERA, Humberto Cantú: *Negotiating a Treaty on Business and Human Rights: The Early Stages*, *University of New South Wales Law Journal*, July 1 2017, s. 1213.

²¹⁸ Viz kapitola 6.3 Možné parametry mezinárodního právně závazného instrumentu.

Většina námitek vůči vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu je založena na argumentu špatného načasování, tj. myšlenka není vyloučena do budoucnosti. Rovněž je třeba dát více času k implementaci Obecných zásad.²¹⁹ Další námitky se opírají o skutečnost, že návrh přišel od zemí, které se potýkají se značnými problémy na poli lidských práv. Nabízí se otázka, zda by tyto země byly ochotny stanovit na mezinárodní úrovni standardy pro nadnárodní společnosti, které samy jako státy nerespektují.²²⁰ Otázkou rovněž zůstává, které a kolik států by takovou smlouvu ratifikovalo (zejm. lze předpokládat, že by jej neratifikovaly ty státy, které neratifikovaly hlavní lidskoprávní úmluvy OSN a ILO). Instrument by totiž mohl potkat stejný osud jako Úmluvu o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin²²¹.

6.3 Možné parametry mezinárodního právně závazného instrumentu

Studie *International Commission of Jurists*²²² z r. 2014 přináší několik návrhů možných modelů pro právně závazný instrument: rozšíření jurisdikce Mezinárodního trestního soudu na právnické osoby, tj. i korporace; inspirace Rámcovou úmluvou Světové zdravotnické organizace ke kontrole tabáku (*World Health Organization Framework Convention on Tobacco Control*) či Úmluvou Rady Evropy k ochraně životního prostředí prostřednictvím trestního práva (*Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law*), jejíž čl. 9 obsahuje ustanovení o odpovědnosti korporací a dále obsahuje část o mezinárodní spolupráci a vzájemné právní pomoci.

Dalším možným formátem právně závazného instrumentu by mohlo být přijetí Opčního protokolu k jednomu ze stávajících Paktů. Nevýhodou by však byla skutečnost, že Pakty, s výjimkou společného čl. 1 k sebeurčení, neobsahují kolektivní práva. Právě kolektivní

²¹⁹ Vystoupení EU a USA na zasedáních mezivládní pracovní skupiny - <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/WGTransCorp/Session1/Pages/WrittenContributions.aspx>.

²²⁰ RUGGIE, John: *A Business and Human Rights Treaty? International legalisation as precision tools*, červen 2014 – dostupné zde: <https://www.ihrb.org/other/treaty-on-business-human-rights/a-business-and-human-rights-treaty-international-legalisation-as-precision>.

²²¹ Úmluvu doposud ratifikovalo 51 zemí především z rozvojového světa, vyspělé státy ji ani nepodepsaly.

²²² ICJ, *Needs and Options for a New International Instrument in the Field of Business and Human Rights*, s. 39 – 41.

práva²²³ jsou mnohdy považována za klíčovou otázku debaty o byznysu a lidských právech a zejm. o poskytování vyšší míry ochrany.²²⁴ Konkrétně se v kontextu debaty jedná především o práva původního obyvatelstva.

Je otázkou, zda by se z hlediska obsahu právně závazný instrument měl zaměřit pouze na závažná porušování lidských práv společnostmi, jež potenciálně mohou dosahovat úrovně zločinů podle mezinárodního práva, nebo by měl pokrývat celou širokou škálu lidských práv (pokud by byla zvolena varianta opčního protokolu k existující smlouvě, jednoduše by se mohlo odkázat na práva uznaná v „mateřské“ smlouvě).

Zcela zásadní by samozřejmě byla ustanovení o právní odpovědnosti podnikatelských subjektů. Korporátní odpovědnost by však neměla vylučovat odpovědnost fyzických osob.

Možnostmi podoby případné mezinárodní smlouvy se zevrubněji zabývá studie *School of Law University of Washington – White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*²²⁵, na níž se podílela mj. paní Anita Ramasastry, aktuální členka pracovní skupiny OSN pro byznys a lidská práva, a prof. Douglass Cassel. Zvažované podoby smluvního instrumentu se pohybují na škále od relativně slabého, který by žádal o veřejné předkládání zpráv velkých společností (jako je například v současnosti v rámci EU vyžadované nefinanční zpravodajství²²⁶), až po silný instrument, který by pracoval s civilní a trestní náhradou škody, o níž by rozhodovaly národní či mezinárodní soudy.

²²³ Kolektivní práva jsou mnohdy vnímána jako kontroverzní koncepce. Rozumíme jimi práva jednotlivce, jejichž výkon je kolektivní. Oprávněným z těchto práv je jednatel. Individuální a kolektivní práva jsou na sobě závislá, neboť individuální práva jsou potřebná k výkonu práv kolektivních. Jde o nároky opírající se o kulturní zvláštnosti a o členství v pospolitosti. Zdroj: HALUŠKOVÁ, Gabriela: Kolektivní práva dle Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, diplomová práce, Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 2014, s. 19.

²²⁴ ICJ, *Needs and Options for a New International Instrument in the Field of Business and Human Rights*, s. 41.

²²⁵ RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights, Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015.

²²⁶ Směrnice EU z října 2014 žádá předkládání zpráv od společností „veřejného zájmu“ (týká se zhruba 6000 společností), které mají více než 5 000 zaměstnanců a stanovený obrat.

Dle studie autorů Ramasastry a Cassela si lze představit dvě oblasti, jež by případná smlouva upravovala: aktivity na národní a mezinárodní úrovni.²²⁷ Může se tedy jednat o tradiční lidskoprávní smlouvu, jíž by se státy zavázaly k přijetí příslušných opatření na národní úrovni, nebo dokument s převažujícími mezinárodními prvky (např. zřízení mezinárodního soudu).

Aktivity na národní úrovni by mohly zahrnovat např. povinné předkládání zpráv podnikateli o jejich lidskoprávní politice, rizicích a indikátorech, vypracování národních akčních plánů či vypracování rámcové smlouvy, která by zahájila proces přezkumu Obecných zásad a přípravy dodatečných standardů a na kterou by v budoucnu mohly navázat dodatkové protokoly. Na národní úrovni by rovněž mohlo dojít ke kriminalizaci určitých mezinárodně uznaných trestných činů proti lidským právům.

Mezinárodní dohled by pak mohl mít formu zpráv předkládaných státy (např. výborům mezinárodních expertů) či individuálních stížností, tj. smlouva by následovala příklad stávajících lidskoprávních úmluv OSN, které umožňují podávání stížností proti státům. Je však otázkou, zda by bylo možné podávat stížnosti proti státům, podnikatelům či oběma; stížnostní procedura by mohla vycházet ze stávající procedury před národními kontaktními místy dle Směrnice OECD pro nadnárodní společnosti. Smlouva by rovněž mohla ustanovit mezinárodní soud, který by projednával civilní stížnosti a vydával právně závazná rozhodnutí o náhradě škody obětem, a to proti státům, společnostem či oběma. Další možností je mezinárodní mediace a arbitráž či mezinárodní trestní stíhání²²⁸. Smlouva by mohla umožnit stíhání společností a odpovědných představitelů podniku mezinárodním trestním soudem (stávající Mezinárodní trestní soud umožňuje stíhání fyzických osob, včetně výkonných řídicích pracovníků podniků, pro zločin genocidy, válečných zločinů a zločinů proti lidskosti; Africký soud pro lidská práva a práva národů by pak na základě dosud neúčinného Protokolu z r. 2014 mohl mezinárodně trestně stíhat jak jednotlivce, tak společnosti, a to za široký okruh zločinů – nad rámec zločinů stíhaných ICC se jedná mj. o korupci, praní špinavých peněz, obchodování s lidmi, drogami či nebezpečným odpadem – tento protokol však

²²⁷ RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, *Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s.vi a vii.

²²⁸ Stíhání výkonných představitelů společností je známo od dob Norimberského tribunálu; dva zástupci německé společnosti, která prodávala plyn do nacistických plynových komor, byli souzeni britským vojenským okupačním tribunálem a odsouzeni k trestu smrti.

poskytuje imunitu všem hlavám států či vlád zemí Africké unie, které vykonávají funkci). Možnou variantou je i zevrubná mezinárodní smlouva, která by kombinovala výše uvedené prvky.

Ve výčtu možných podob mezinárodního dohledu figuruje i otázka zřízení mezinárodního soudu. V této souvislosti je možné zmínit i iniciativu směřující ke zřízení Světového soudu lidských práv, jehož statut byl navržen Martinem Scheininem, Manfredem Nowakem a Julii Kozmou. Takovýto soud by dle návrhu statutu měl rozhodovat o všech otázkách týkajících se lidských práv, včetně jejich porušování ze strany byznysu. Lze však předpokládat, že by byl velice rychle zahlcen.²²⁹

Zmíněna je rovněž otázka rozšíření jurisdikce Mezinárodního trestního soudu na právnické osoby. Tento požadavek zazněl ze strany Francie a Šalamounových ostrovů již v r. 1998 na Římské konferenci s tím, že právnické osoby by měly být do jurisdikce zahrnuty v případech, kdy zločiny byly spáchány v jejich zastoupení či jejich zástupci. Motivací předkladatelů byl postih aktivit *Radio Rwanda a Radio Télévision Libre des Mille Collines* podněcujících ke genocidě Tutsiů ve Rwandě. Návrh rozšíření jurisdikce figuroval i na agendě revizní konference v Kampale v r. 2010, byl však zastíněn problematikou zločinu agrese.²³⁰ Mezinárodní soud může být úspěšný jen do té míry, v jaké mu to umožní jednotlivé státy. Pro Mezinárodní trestní soud by bylo velice kontraproduktivní, kdyby se začal věnovat dalšímu spornému tématu.²³¹

Jednou z cest, kterou by se mohla případná nová právní úprava dle autorů Ramasastry a Cassela vydat, je sektorový přístup²³², tj. mohla by zahrnovat konkrétní sektor či vliv obchodních aktivit soukromých subjektů na určitý okruh lidských práv.

V diskusích o případné nové právní úpravě bude muset být nejdříve zodpovězeno několik průřezových otázek: Aktivita jakých společností by měl instrument regulovat? Porušování

²²⁹ THIELBORGER, Pierre, ACKERMANN, Tobias: *A Treaty on Enforcing Human Rights Against Business: Closing the Loophole or Getting Stuck in a Loop?*; *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 24 No1, *Indiana University Maurer School of Law*, 2017, s. 55 – 56.

²³⁰ *Ibid.*, s. 59 a 60.

²³¹ *Ibid.*, s. 61.

²³² RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, *Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s. 38.

jakých práv by mělo být sledováno? Otázka extraterritoriální jurisdikce. Otázka odpovědnosti mateřské společnosti. Otázka ukládání přímých povinností společnostem. Obecně dále platí, že čím ambicióznější by byl obsah smlouvy, tím obtížnější by bylo ji vyjednat a získat dostatečnou podporu států, které by k ní přistoupily (důležité jsou samozřejmě především státy, v nichž sídlí hlavní nadnárodní společnosti).

Ve výčtu důležitých otázek, jež by případná nová právní úprava měla řešit, je mj. uvedena problematika extraterritoriality.²³³ Komentář k zásadě č. 2²³⁴ uvádí, že některé lidskoprávní úmluvy doporučují, aby státy činily kroky k prevenci zneužití lidských práv v zahraničí ze strany podnikatelů v jejich jurisdikci²³⁵. Jakýkoliv výkon extraterritoriální jurisdikce domácím státem však musí být racionální, tj. musí brát ohled na požadavky jurisdikce a suverenity hostitelského státu. Obecně je však mezinárodním právem přijímáno, že státy mohou soudně rozhodovat o žalobách proti vlastním společnostem pro porušování lidských práv na území jiného státu.²³⁶

Náměty na podobu potenciálního právně závazného instrumentu lze čerpat i z četných vstupů předložených otevřené mezivládní pracovní skupině k nadnárodním společnostem. Jeden ze vstupů uvádí²³⁷, že hlavními prvky budoucí smlouvy by měly být: a) zajištění přístupu k nápravě; b) nastavení efektivních vynucovacích mechanismů; c) upravení režimu ve vztahu k investičním dohodám. Přístup k nápravě by měl být zajištěn odstraněním překážek na národní úrovni, nakládáním s právy a povinnostmi dceřiné společnosti jako s právy a povinnostmi mateřské společnosti, uplatňováním extraterritoriality a vzájemné právní pomoci (např. v záležitostech extradice, výkonu rozsudků, sběru důkazů). Efektivní vynucovací mechanismy by měly být nastaveny bez ohledu na to, kdo bude nositelem povinností, ať už stát či soukromý subjekt. Uvažovat lze o národních, regionálních a mezinárodních soudech. Pokud jde o vztah k obchodním a investičním dohodám, je třeba si uvědomit, že tyto dohody mnohdy omezují prostor států např. v oblasti autorských práv,

²³³ Viz též kapitola 2 Terminologie a koncepční otázky.

²³⁴ RUGGIE, John Gerard: *Guiding Principles on Business and Human Rights*: komentář k zásadě č. 2.

²³⁵ Viz též kapitola 4.4 První pilíř Obecných zásad – Povinnost státu chránit.

²³⁶ RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights, Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss.1, Article 1*, 2015, s. 45.

²³⁷ Vstup CIDSE, Friends of the Earth Europe, Brot fur die Welt and SOMO pro 2. zasedání pracovní skupiny v říjnu 2016.

veřejných zakázek či investic, což může být velice relevantní pro ochranu práva na zdraví, vodu, vzdělání, participační práva. Je vyvozeno, že lidská práva by měla být upřednostněna před právy investorů.

Prof. Ruggie doporučuje, aby se případný mezinárodněprávní instrument úzce zaměřil na konkrétní mezery v úpravě, zejm. na tzv. závažná porušování lidských práv²³⁸, včetně těch, jež mohou dosahovat úrovně zločinů podle mezinárodního práva, tj. především na genocidu a mimosoudní popravy či nucené práce. Naopak opatrně přistupuje k postupu, který by se snažil postihnout všechny problémy v rámci konceptu byznysu a lidských práv. Předpokládá, že takový instrument by byl založen na principu nejmenšího jmenovatele a výrazně by snižoval úroveň ochrany lidských práv. Současně by nebylo možné počítat s vysokou podporou zástupců byznysu. Kapacita nevládního sektoru by byla vyčerpávána negociacemi o tomto instrumentu. Lze očekávat, že státy, v nichž sídlí velké nadnárodní společnosti, by za problematický považovaly požadavek široké extraterritoriální jurisdikce pro všechna mezinárodně uznaná lidská práva.²³⁹

Kritikové zúžení zaměření instrumentu pouze na tzv. závažná porušení lidských práv pak zdůrazňují, že by mimo jeho záběr zůstala především hospodářská a sociální práva, tj. zejména právo na vodu, zdraví či potravu.²⁴⁰ Mnohé státy však k těmto právům přistupují z hlediska jejich postupného naplňování a vnímají je jako výsledek rozvoje.²⁴¹

Konkrétnější obrysy návrh na vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu dostal po zveřejnění elementů, předložených Ekvádorem v rámci mezivládní pracovní skupiny zřízené Radou OSN pro lidská práva. Blíže jsou tyto elementy okomentovány v kapitole 6.1.1 Pozice členských zemí EU prezentované na zasedáních mezivládní pracovní skupiny.

²³⁸ Viz kapitola 6.1.1 Pozice členských zemí EU k činnosti mezivládní pracovní skupiny.

²³⁹ RUGGIE, John: *A Business and Human Rights Treaty? International legalisation as precision tools*, červen 2014 – dostupné zde: <https://www.ihrb.org/other/treaty-on-business-human-rights/a-business-and-human-rights-treaty-international-legalisation-as-precision>.

²⁴⁰ RIVERA, Humberto Cantú: *Negotiating a Treaty on Business and Human Rights: The Early Stages*, *University of New South Wales Law Journal*, July 1 2017, s. 1206.

²⁴¹ *Ibid.*, s. 1206.

6.4 Dílčí shrnutí

Diskuse o vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu jsou na samém počátku. Přínos případné nové právní úpravy by bylo možno objektivně vyhodnotit až po jejím přijetí a po určité době implementace. Za stávajícího rozložení karet, kdy o přijetí právně závazného instrumentu usilují zejm. země s nevalnou lidskoprávní pověstí a země, jež nadnárodní společnosti především hostí, lze usuzovat, že reálně hrozí situace, kdy by byl přijat instrument na úrovni nejmenšího společného jmenovatele a nikoliv maximálního možného konsensu. Tento instrument by navíc zřejmě nebyl rychle ratifikován vysokým počtem zemí a nebyl by tudíž schopen vyřešit mezery v ochraně, které existují napříč různými jurisdikcemi. Jen obtížně si lze představit situaci, kdy by státy, které neratifikovaly hlavní lidskoprávní úmluvy OSN či ILO, podpořily mezinárodní dokument, který by ukládal analogické povinnosti jejich společností při obchodních operacích v zahraničí.²⁴²

Oproti Obecným zásadám by jeho nespornou výhodou byla závaznost a, budou-li zřízeny efektivní vynucovací mechanismy, pak i vynutitelnost jeho ustanovení. Dalším přínosem by bylo zajištění rovnováhy mezi právy a povinnostmi podnikatelů. Zatímco dohody o volném obchodu a investiční dohody poskytují investorům vysoký stupeň ochrany, odpovídající povinnosti a odpovědnost nastavena není. Revolučním, ambiciózním krokem vpřed, k jehož učinění chybí aktuálně vůle, by jistě bylo přijetí ustanovení o mezinárodním dohledu nad aktivitami soukromých subjektů.

Již v případě Obecných zásad OSN pro lidská práva konstatujeme, že jsou základem pro rozšíření režimu mezinárodního práva lidských práv i na soukromé subjekty/podnikatele/společnosti, tj. za rámec vztahu stát – jednotlivec. Mezinárodní právně závazný instrument, který by za nositele povinností označil i společnosti, by tento směr vývoje svým způsobem dovršil. Při tom není důvod, aby došlo k omezení debaty pouze na nadnárodní společnosti, protože dopad na lidská práva mají obchodní aktivity i malých a středních podnikatelů, ale i např. subjektů činných v rámci tzv. sdílené ekonomiky, působících na národní úrovni. Vnímáme při tom argument, že velké nadnárodní společnosti mohou být v kontextu ekonomické globalizace a zmenšující se moci států viděny jako

²⁴² RUGGIE, John Gerard: *A UN Business and Human Rights Treaty?, An Issues Brief by John G. Ruggie, Harvard Kennedy School of Government*, 2014, s. 4.

subjekty, které mají kapacity a zdroje k naplňování lidských práv a mohou vystupovat jako političtí aktéři, resp. jako kvazi-vládní instituce.²⁴³ Současně však nejednají neustranně a nezohledňují princip rovného zacházení, jež je přirozeně neslučitelný s ekonomickým chováním soukromých subjektů v reálném světě.²⁴⁴ Lze se proto domnívat, že by pro podporovatele debat o mezinárodním právně závazném instrumentu bylo užitečnější zaměřit se obecně na aktivity, jež mají negativní dopad na lidská práva, než na snahy o právní vymezení porušovatelů těchto práv.²⁴⁵

Ve studiích a analýzách, které byly při zpracovávání této práce použity, se uvádí, že případná smlouva by mohla posloužit např. k odstranění právních překážek odpovědnosti společností (např. učiněním mateřské společnosti odpovědnou za jednání dceřiné společnosti), k podpoře sblížování trestního práva (princip obecné trestní odpovědnosti), ke zvýšení odpovědnosti společností tím, že princip *due diligence* by se stal právně závazný.

Nesporným přínosem ustanovení otevřené mezivládní pracovní skupiny k přípravě mezinárodního právně závazného instrumentu je zahájení další fáze informované debaty. Analýzy dokládají problémy týkající se jurisdikce (případy jsou mnohdy přenášeny z jedné jurisdikce do druhé), právních překážek (ochrana mateřské společnosti před odpovědností za závazky dceřiných společností), překážek v trestní odpovědnosti, neexistence právního základu pro *due diligence*, rizik pro obránce lidských práv, přístupu k soudům, vynucování.²⁴⁶ Vyřešení těchto problémů vyžaduje aktivní kroky ze strany států. Mezinárodní smlouva by mohla být základem pro „kolektivní“ krok a samozřejmě i pro nivelizaci standardů.

Jedním z hlavních argumentů Evropské unie proti právně závaznému instrumentu bylo, že by mohl narušit implementaci Obecných zásad OSN. Bude-li se další práce mezivládní pracovní skupiny ubírat směrem sblížování mezi Obecnými zásadami a právně závazným

²⁴³ HSIEH, Nien-he: *Should Business Have Human Rights Obligations?*, *Journal of Human Rights*, 14, 2015, s. 218-236, s. 223.

²⁴⁴ *Ibid.*, s. 226.

²⁴⁵ RIVERA, Humberto Cantú: *Negotiating a Treaty on Business and Human Rights: The Early Stages*, *University of New South Wales Law Journal*, July 1 2017, s. 1205.

²⁴⁶ BLACKBURN, Daniel (International Centre for Trade Union Rights): *Removing Barriers to Justice: How a treaty on business and human rights could improve access to remedy for victims*, 2017, s. 8.

instrumentem a bude-li debata zahrnovat všechny podnikatele bez rozdílu, lze její budoucnost vidět optimističtěji. Navíc je dobré mít na paměti, že v rámci EU bylo vyvinuto velice bohaté *acquis* týkající se lidských práv a byznysu, které by mohlo eventuálně sloužit jako inspirace pro přípravu případného mezinárodního právně závazného instrumentu (včetně např. britského *Modern Slavery Act* či francouzského zákona k *due diligence*).

7. IMPLEMENTACE OBECNÝCH ZÁSAD OSN – ATUÁLNÍ STAV ROZPRACOVÁNÍ NÁRODNÍCH AKČNÍCH PLÁNŮ

7.1 Národní akční plán jako nástroj ke zvýšení odpovědnosti státu při implementaci pravidel v oblasti byznysu a lidských práv

Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva jako takové nezakládají žádné nové právní povinnosti a nejsou právně závazné. Je tedy na vládách a podnikatelích/soukromých subjektech samotných, aby Obecné zásady proměnili v pravidla a nástroje. Nejrozšířenějším nástrojem pro implementaci zásad je národní akční plán, jehož zpracování je v rukách vlád.

Pracovní skupina OSN pro byznys a lidská práva vyzývá všechny státy, aby v rámci své odpovědnosti šířili a implementovali Obecné zásady vypracovaly, přijaly a udržovaly aktuální národní akční plán k byznysu a lidským právům. K usnadnění přípravy akčního plánu pracovní skupina vypracovala vodítka²⁴⁷, jejichž zatím poslední verze byla představena na 5. Fóru k byznysu a lidským právům. Národní akční plán je vodítka definován jako stále se vyvíjející politicko-strategický dokument přijatý státem za účelem ochrany před negativním dopadem aktivit podnikatelů na lidská práva a vypracovaný v souladu s Obecnými zásadami OSN pro byznys a lidská práva.

Národní akční plán dle vodítek pracovní skupiny musí vycházet z Obecných zásad a odpovídajícím způsobem reflektovat povinnosti státu vyplývající z mezinárodního práva lidských práv, jež se týkají ochrany proti negativnímu dopadu aktivit podnikatelů na lidská práva a povinnosti poskytnout přístup k efektivní nápravě škody. Akční plán dále musí podporovat respekt k lidským právům ze strany podnikatelů, a to včetně naplňování principu *due diligence*. Národní akční plány musí být založeny na základních lidskoprávních principech nediskriminace a rovnosti.

Každý národní akční plán musí být zasazen do kontextu a řešit specifické stávající či potenciální porušování lidských práv ze strany podnikatelů, ke kterému v dané zemi dochází

²⁴⁷ Guidance on National Action Plans on Business and Human Rights - http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/UNWG_NAPGuidance.pdf.

či může docházet. To se týká negativního dopadu, který nastává v příslušné zemi či v rámci její jurisdikce, ale i mimo její jurisdikci.²⁴⁸

Národní akční plány musí být vytvořeny v rámci inkluzivního a transparentního procesu a následně musí být pravidelně hodnoceny a aktualizovány, aby reagovaly na měnící se kontext.

Jedním ze základních požadavků na národní akční plány je, aby přinášely chytrou směsici opatření, tj. povinných i dobrovolných, mezinárodních i národních. Všechny závazky v plánu přijaté by měly směřovat k prevenci, snižování i nápravě stávajících i potenciálních rizik dopadu aktivit podnikatelů na lidská práva.²⁴⁹

Jako další praktické vodítko pro přípravu národních akčních plánů může sloužit dokument vypracovaný Dánským institutem pro lidská práva ve spolupráci s ICAR²⁵⁰ (*International Corporate Accountability Roundtable*), který rovněž popisuje procedurální a obsahové požadavky na přípravu akčního plánu. Tento dokument jako hlavní přínosy vypracování národních akčních plánů uvádí: koordinaci snah vlády tím, že jsou současně identifikováni a do procesu příprav zahrnuti všichni relevantní aktéři, ustanovení společné platformy pro spolupráci, dialog a budování důvěry mezi zainteresovanými aktéry, mobilizaci zdrojů.

Do února 2018 bylo přijato 19 národních akčních plánů. První byl v září 2013 britský akční plán, jehož aktualizovaná verze byla přijata v květnu 2016. Následoval akční plán Nizozemska (prosinec 2013), Dánska (duben 2014), Finska (září 2014), Litvy (únor 2015), Švédska (srpen 2015), Norska (říjen 2015), Kolumbie (prosinec 2015), v prosinci 2016 pak čtyři akční plány – Švýcarska, Itálie, Německa a USA. V roce 2017 byly přijaty akční plány Francie (duben 2017), Polska (květen 2017), Španělska, Belgie a Chile (červenec 2017), České republiky (říjen 2017) a Irska (listopad 2017).

²⁴⁸ UN Working Group on Business and Human Rights, *Guidance on National Action Plans on Business and Human Rights*, s. 1.

²⁴⁹ Ibid., s. 2.

²⁵⁰ Danish Institute for Human Rights and International Corporate Accountability Roundtable, „National Action Plans on Business and Human Rights: A Toolkit for the Development, Implementation, and Review of State Commitments to Business and Human Rights Frameworks“, červen 2014 - k dispozici na: <http://icar.ngo/analysis/napsreport/>.

Přehled zemí, které již akční plán přijaly, není překvapivý, zohledníme-li zkušenost států se zdoluhavými soudními řízeními ve věci negativního dopadu obchodních aktivit na lidská práva. Do pětice velice známých případů se řadí spory, v nichž figurovaly: *Cape plc* (UK; případ se dotýká jurisdikce Jižní Afriky, UK a USA); *Royal Dutch Shell plc* (UK; jurisdikce Nizozemska, UK a Nigérie); *Trafigura Group Pte. Ltd.* (Singapur; jurisdikce Nizozemska, UK a Pobřeží slonoviny); *Borders Timbers Ltd.* (Zimbabwe; jurisdikce Německa, Švýcarska, Zimbabwe, USA); *Total S. A.* (Francie; jurisdikce Belgie, Francie, Barma/Myanmar).²⁵¹

Proces přípravy národního akčního plánu probíhá v Argentině, Austrálii, Ázerbájdžánu, Guatemale, Japonsku, Jordánsku, Keni, Lotyšsku, Lucembursku, Malajsii, Mauriciu, Maroku, Mexiku, Mosambiku, Barmě/Myanmaru, Portugalsku, Řecku, Slovinsku, Thajsku a Ugandě.²⁵²

Jak je patrné z výčtu zemí, které již akční plán přijaly, jedná se o fenomén příznačný pro evropské země (výjimkou jsou Kolumbie, USA a Chile). Ty jsou pak často obviňovány, že práce na akčních plánech je pouhou výmluvou, aby se vyhnuly debatám o mezinárodním právně závazném instrumentu. Proces přípravy akčních plánů však běží i mimo Evropu. Je otázkou, jaká očekávání můžeme mít ve vztahu k připravovanému akčnímu plánu Ázerbájdžánu či Barmy, zajímavé by mohlo být nahlédnutí do příprav akčního plánu Jordánska.

Svůj význam má i otázka, kdo byl iniciátorem procesu přípravy národních akčních plánů. V případě Švýcarska a Nizozemska to byl parlament, kdo vyzval vládu k zahájení procesu (nizozemští a britští diplomaté hovoří o tom, že dlouhodobě existovala poptávka na straně podnikatelů, protože prošli zkušeností zdoluhavých soudních jednání o náhradě škody). V Malajsii a Maroku to byla národní instituce pro lidská práva, kdo začal pracovat na výzkumu a organizaci dialogu se zainteresovanými subjekty (stejně tak i na Filipínách, v Ghaně a Korejské republice národní instituce učinila první kroky, prozatím bez zahájení prací na

²⁵¹ BLACKBURN, Daniel (International Centre for Trade Union Rights): *Removing Barriers to Justice: How a treaty on business and human rights could improve access to remedy for victims*, 2017, s. 17 – 36.

²⁵² Aktuální informace jsou k dispozici na:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/NationalActionPlans.aspx>.

akčním plánu). Ve Slovinsku, Německu a České republice to pak byla vláda, kdo zorganizoval konference k zahájení procesu.²⁵³

ICAR ve spolupráci s DIHR vypracoval vodítko pro rozvoj, implementaci a přezkum závazků států v oblasti byznysu a lidských práv.²⁵⁴ Tento nástroj se věnuje třem hlavním oblastem: vyhotovení základní studie o výchozím stavu dodržování lidských práv ze strany soukromých subjektů/podnikatelů, přípravě národního akčního plánu, monitorování a přípravě zpráv o efektivitě národních akčních plánů a jejich revizi. Dokument současně obsahuje 25 kritérií pro vyhodnocování národních akčních plánů s tím, že se zaměřuje na obsah akčních plánů, ale i na proces jejich přípravy.

ICAR spolu s ECCJ – *The European Coalition for Corporate Justice* pak vypracoval i hodnotící studii existujících národních akčních plánů. V listopadu 2015 bylo publikováno hodnocení tehdy šesti akčních plánů²⁵⁵: britského, nizozemského, dánského, finského, litevského a švédského. V září 2016 bylo zveřejněno hodnocení kolumbijského akčního plánu a v březnu 2017 dokumentu USA.

Pro hodnocení procesu přípravy národních akčních plánů měli autoři zprávy v listopadu 2015 k dispozici informace pouze o britském, nizozemském, dánském, finském a švédském akčním plánu (chyběly informace o procesu přípravy litevského akčního plánu). Do přípravy všech akčních plánů bylo zahrnuto více ministerstev, zpravidla prostřednictvím meziministerské pracovní skupiny; současně byl jasně definován jeden vládní subjekt, pověřený koordinací příprav. Navíc byly provedeny i konzultace s ostatními zainteresovanými subjekty, stupeň inkluze a transparentnosti se přitom lišil; žádná z vlád však do příprav nezahrnula znevýhodněné či ohrožené skupiny. Jediné Nizozemsko provedlo průzkum okruhu zainteresovaných subjektů. Žádná vláda nepublikovala informaci o rozpočtu, který si na přípravu národního akčního plánu vyhradila; obecně chyběly informace o časovém harmonogramu prací a o tzv. *terms of reference* (pravidlech práce) ustanovené skupiny.

²⁵³ UN Working Group on Business and Human Rights: *Guidance on National Action Plans on Business and Human Rights, Version 2.0*, s. 6.

²⁵⁴ Toolkit je k dispozici na: <http://icar.ngo/analysis/napsreport/>

²⁵⁵ ICAR, ECCJ: *Assessment of existing National action Plans on Business and Human Rights, November 2015*.

Nejzásadnější chybou přípravy všech akčních plánů byla dle ICAR a ECCJ skutečnost, že žádná země neprovedla²⁵⁶ zevrubné vyhodnocení výchozího stavu porušování lidských práv ze strany soukromých subjektů/podnikatelů. Pouze Nizozemsko a Finsko provedlo určité vnitřní zhodnocení, které obsahovalo informace o existující legislativě a politikách, nedosahovalo však úrovně zevrubného vyhodnocení výchozího stavu.

Smíšený výsledek byl konstatován v souvislosti s nastavením návazného procesu. Pouze Spojené království a Finsko do svých akčních plánů zahrnulo informaci o monitorování implementace akčního plánu; Švédsko se jednoduše zavázalo k dalším krokům v implementaci akčního plánu v r. 2017.

Z hlediska obsahu je velice pozitivní, že všechny akční plány obsahují závazek implementace Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva, věnují se mezinárodním a regionálním organizacím a standardům a dále tematickým a sektorově specifickým záležitostem.

Naopak jejich negativem je skutečnost, že se nedostatečně věnují otázkám zajištění odpovídající ochrany lidských práv a přístupu k nápravě škody. Většina prvků navrhujících konkrétní aktivity se týká zvyšování povědomí o Obecných zásadách, školení, výzkumu a různých dobrovolných opatření; chybí však prvky s návrhy nové regulace. Právě nedostatek regulativních opatření snižuje efektivitu implementace. Ve většině akčních plánů je jen velice krátce či vůbec zmíněn třetí pilíř Obecných zásad – pouze švédský a litevský plán se tomuto pilíři věnují zevrubněji, bohužel však rozpracovávají pouze obecné otázky fungování soudnictví jako např. snižování nákladů na zajištění nápravy škody soudní cestou. Malá míra pozornosti je věnována zranitelným skupinám, jako např. dětem či původnímu obyvatelstvu (výjimkou je finský akční plán).

Dalším společným negativním prvkem je vysoká míra soustředění se na popis již uskutečněných aktivit; akční plány tak obsahují poměrně málo kroků plánovaných pro budoucnost (nejvíce jich je obsaženo ve finském a švédském akčním plánu). V případě, že jsou budoucí kroky popsány, jedná se zpravidla o velice vágní formulace s nízkou mírou konkrétnosti. To samozřejmě zásadním způsobem ztěžuje monitorování implementace

²⁵⁶ ICAR, ECCJ: *Assessment of existing National action Plans on Business and Human Rights*, November 2015, s. 4.

národních akčních plánů.²⁵⁷ K tomu rovněž přispívá skutečnost, že žádný z přijatých akčních plánů neobsahuje seznam kvalitativních či kvantitativních indikátorů ani srovnávacích ukazatelů, jichž by mělo být dosaženo (pozn. jedním z příkladů zahrnutí indikátoru je ustanovení později přijatého německého národního akčního plánu, který požaduje, aby 50 % velkých německých společností do r. 2020 do svých politik zahrnulo lidskoprávní *due diligence*).²⁵⁸

Dalším kritizovaným prvkem stávajících akčních plánů je skutečnost, že obsahují jen velice slabá či žádná extrateritoriální opatření. Většina akčních plánů se omezuje na to, že vyjadřuje očekávání, že podnikatelé budou respektovat lidská práva i při operacích v zahraničí.

Podrobněji se níže zabýváme hodnocením (vypracovaným ICAR a ECCJ) britského, nizozemského, litevského, kolumbijské akčního plánu a dokumentu USA. Důvody pro výběr těchto akčních plánů jsou následující: britský plán byl vůbec první zveřejněný dokument a navíc prošel v r. 2016 aktualizací; vedle toho britská vláda k tématu přistupuje velice aktivně a investuje prostředky a kapacity do vývoje nástrojů, jež napomáhají Obecné zásady OSN implementovat. Zkušenosti nizozemských kolegů byly využity v procesu přípravy českého národního akčního plánu, nizozemský akční plán může být v mnoha ohledech inspirací. Naproti tomu je litevský akční plán zpravidla považován za nejméně propracovaný. Pozornost si dále zaslouží kolumbijský akční plán, který je prvním latinsko-americkým dokumentem svého druhu, a čerstvý akční plán USA.

7.1.1 Národní akční plán Spojeného království

Svůj závazek vypracovat národní akční plán k byznysu a lidským právům Spojené království učinilo již v r. 2011. První verze dokumentu byla zveřejněna v září 2013²⁵⁹, aktualizovaná pak

²⁵⁷ ICAR, ECCJ: *Assessment of existing National action Plans on Business and Human Rights, November 2015*: s. 3 – 5.

²⁵⁸ AUGENSTEIN, Daniel, DAWSON, Mark, THIELBORGER, Pierre: *Implementing the UNGPs in the European Union: Towards an open method of coordination for business and human rights*, European University Institute, Department of Law, LAW 2017/1, s. 8.

²⁵⁹ Good Business: Implementing the UN Guiding Principles on Business and Human Rights; v elektronické verzi k dispozici zde: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/236901/BHR_Action_Plan_-_final_online_version_1_.pdf.

v květnu 2016²⁶⁰. Co se týče nastínění aktivních kroků pro budoucnost, britský akční plán se opírá především o dobrovolné seberegulační aktivity, které postrádají harmonogram implementace.²⁶¹

Před zahájením prací na akčním plánu Velká Británie provedla konzultace se zainteresovanými subjekty (nevládními organizacemi a skupinami podnikatelů), neprovedla však zevrubné vyhodnocení výchozího stavu porušování lidských práv ze strany podnikatelů. Po vypracování prvního návrhu textu akčního plánu již nebyly provedeny další konzultace se zainteresovanými subjekty. Hodnotitelé proto hovoří o nízké míře transparentnosti procesu.

Silnou stránkou britského akčního plánu jsou ustanovení o tom, jak tento dokument ovlivní vystupování Spojeného království ve vztahu k mezinárodním a regionálním organizacím. Text se dále věnuje několika tematickým a sektorově specifickým lidskoprávním záležitostem, jako je např. zadávání veřejných zakázek či uzavírání investičních dohod, podpora obránců lidských práv ze strany zastupitelských úřadů Velké Británie. Akční plán se soustředí na druhý pilíř Obecných zásad; menší pozornost je věnována prvnímu pilíři a k třetímu přistupuje velice minimalisticky.

V dokumentu vypočtené aktivní kroky, jež se soustředí primárně na dobrovolná opatření, v podstatě neobsahují závazná opatření, která by mohla posílit povinnost státu zajistit ochranu lidských práv a garantovat přístup k soudní nápravě. Akční plán dále nedává výraznou prioritu nejzávažnějším porušením lidských práv ze strany byznysu; vůbec nezmiňuje ohrožené a marginalizované skupiny.

Revize akčního plánu proběhla v r. 2016. Aktualizovaný dokument obsahuje přehled aktivit učiněných v předcházejících dvou letech, reaguje na vývoj na mezinárodní úrovni (zejm. přijetí cílů udržitelného rozvoje, tzv. Agendy 2030, a v jejím rámci především cílů 8.7 a 8.8, které se týkají nucené práce, moderních forem otroctví, obchodování s lidmi, resp. pracovních práv), stanoví, jakou roli může hrát vláda při napomáhání podnikatelům

²⁶⁰ V elektronické podobě k dispozici:

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/522805/Good_Business_Implementing_the_UN_Guiding_Principles_on_Business_and_Human_Rights_updated_May_2016.pdf

²⁶¹ Hodnocení je obsaženo v: ICAR, ECCJ: Assessment of existing National action Plans on Business and Human Rights, November 2015: s. 25 – 37.

naplňovat svoji odpovědnost respektovat lidská práva, rozpracovává roli vlády při podpoře obránců lidských práv, kteří se věnují dopadu aktivit soukromých subjektů / podnikatelů na lidská práva.

Z přijatých opatření, která aktualizovaná verze akčního plánu zmiňuje, je vhodné upozornit na přijetí zákona o moderních formách otroctví, tzv. *Modern Slavery Act*, který vstoupil v platnost 31. července 2015 a na jehož základě byla ustanovena funkce nezávislého komisaře pro boj proti otroctví. Zákon konsoliduje a zjednodušuje stávající legislativu, zpřísňuje tresty (s maximálním trestem odnětí svobody na doživotí) a zajišťuje ochranu obětem. Subjekty, na něž se zákon vztahuje, mají povinnost každý finanční rok zveřejnit prohlášení o krocích učiněných k zabránění otrocké práce a obchodování s lidmi v rámci jejich podnikatelské činnosti, a to včetně jejich dodavatelského řetězce.

Uvádí se, že ve Velké Británii samotné je 10 – 13 tisíc možných obětí moderních forem otroctví. V globálním měřítku pak Mezinárodní organizace práce uvádí, že roční zisk z aktivit, při nichž je využívána nucená práce, dosahuje 150 mld. USD. Vedle zákona o moderních formách otroctví byla ve Velké Británii v listopadu 2014 přijata Strategie pro potírání moderních forem otroctví a v říjnu 2015 pak také vodítko pro společnosti²⁶² k zabránění otrocké práce zvyšováním transparentnosti v dodavatelských řetězcích firem.

Ze zajímavých nástrojů, které britská vláda vypracovala na pomoc podnikatelům, je dobré upozornit na on-line službu²⁶³ posuzování obchodního rizika v zahraničí, na které se podílí vedle ministerstva obchodu a investic i ministerstvo zahraničních věcí. Databáze obsahuje specifické informace o stavu lidských práv v zemích, kde britské subjekty podnikají.

Dalším nástrojem, který finančně podpořilo britské ministerstvo zahraničních věcí, je rámec pro předkládání zpráv o naplňování odpovědnosti respektovat lidská práva dle Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva. Tento rámec byl vypracován organizací Shift. Vůbec první společností, která předložila zprávu o své lidskoprávní politice a nastavených procesech, byla firma Unilever. Zpráva byla zveřejněna v červenci 2015.

²⁶² Vodítko pro společnosti je k dispozici: <https://www.gov.uk/government/publications/transparency-in-supply-chains-a-practical-guide>.

²⁶³ FCO-UKTI Overseas Business Risk Service, který je k dispozici na: <https://www.gov.uk/government/collections/overseas-business-risk>.

7.1.2 Národní akční plán Nizozemska

Nizozemsko bylo druhou zemí, která v prosinci 2013 publikovala svůj národní akční plán k byznysu a lidským právům.²⁶⁴ O vypracování akčního plánu vládu požádal nizozemský parlament. Před vypracováním akčního plánu proběhly rozsáhlé pohovory se zainteresovanými subjekty (jednalo se o rozhovory s 50 subjekty, veřejné konzultace neproběhly). I tento akční plán je orientován především na minulé kroky a nepřináší příliš mnoho návrhů budoucích aktivit. Jsou-li akční prvky do budoucna obsaženy, pak jsou zpravidla vágní či se soustředí především na otázky zvyšování povědomí, financování, vyhodnocování rizika a vzdělávání, tj. akční plán neukládá regulatorní aktivity ani konkrétní opatření ke zlepšení přístupu k nápravě.

Ani Nizozemsko neprovedlo zevrubnou analýzu výchozího stavu – bylo provedeno pouze neveřejné „vnitřní mapování“ politik vlády, uskutečněné v rámci meziministerské pracovní skupiny, která text připravovala. Akční plán neobsahuje mechanismus navazujících kroků pro implementaci závazků ani vyhodnocení.

Akční plán uznává, že podnikatelé musí respektovat lidská práva jak v Nizozemsku, tak v zahraničí; obsahuje explicitní závazek respektovat Obecné zásady. Věnuje se několika tematickým otázkám a spolupráci Nizozemska s mezinárodními a regionálními organizacemi. Např. uvádí, že lidská práva a ohledy na ně by měly být integrovány do investičních dohod, včetně dohod uzavíraných na úrovni EU. Dále odkazuje na analýzu rizik jednotlivých sektorů, která by měla definovat oblasti, jež jsou vystaveny největšímu riziku porušování lidských práv.

Nizozemský akční plán se soustředí především na druhý pilíř Obecných zásad; neurčuje, která porušování lidských práv byznysem jsou nejzávažnější, a vůbec nezmiňuje marginalizované či ohrožené skupiny.

Nizozemsko patří k těm zemím, kde existovala poptávka po podobném dokumentu ze strany byznysu. Důvodem jsou zkušenosti s právními spory při podnikání v zahraničí. Příkladem

²⁶⁴ Hodnocení je obsaženo v: ICAR, ECCJ: Assessment of existing National action Plans on Business and Human Rights, November 2015: s. 38 – 52.

pozornosti, kterou otázkám lidských práv věnují velké nizozemské společnosti, je materiál banky ABN AMRO z prosince 2015: *ABN AMRO and Human Rights, Our path towards respecting human rights*. V dokumentu se banka zmiňuje o tom, že dopad na lidská práva mají jednak její vlastní aktivity a aktivity jejích dodavatelů, ale i podnikatelské aktivity klientů. Je si vědoma toho, že pracuje s velkým množstvím dat, jejichž zneužitím by mohlo dojít k ohrožení práva na soukromí, že její specialisté se mohou dopustit diskriminace při rozhodování o poskytnutí hypotéky, že k porušování lidských práv může docházet na samém počátku hodnotového řetězce. Banka se hlásí k principu lidskoprávní *due diligence*.

Analogicky k britské on-line službě posuzování lidskoprávních rizik v jednotlivých zemích, má i Nizozemsko k dispozici informace o rizicích pro podnikání v zahraničí²⁶⁵. Interaktivní mapa přináší informace o rizicích v oblasti podnikatelských praktik, lidských práv a etiky, pracovních práv a životního prostředí. Informace vychází z otevřených zdrojů, častou jsou citovány zprávy Ministerstva zahraničních věcí USA, Amnesty International, Úřadu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva. Stránku vyvinulo a udržuje aktuální MVO Nederland²⁶⁶, a to na základě poptávky ze strany nizozemského ministerstva zahraničních věcí.

7.1.3 Národní akční plán Litvy

Svůj národní akční plán Litva zveřejnila v únoru 2015²⁶⁷. Dokument je řazen dle jednotlivých pilířů Obecných zásad.²⁶⁸ K dispozici nejsou žádné informace o procesu přípravy plánu. Dokument jasně nerozlišuje mezi již uskutečněnými, probíhajícími a budoucími kroky.

Text se dotýká aktivit mezinárodních a regionálních organizací (konkrétně OECD) a identifikuje útvary zodpovědné za realizaci jednotlivých opatření, věnuje se marginalizovaným a zranitelným skupinám (ženy a osoby s postižením) a obsahuje i závazky týkající se třetího pilíře, v jejichž rámci se obšírně věnuje otázce reformy soudního systému (ne vždy však v přímé souvislosti s otázkami byznysu a lidských práv).

²⁶⁵ K dispozici na webové stránce: <http://www.mvorisicochecker.nl/en>.

²⁶⁶ Jedná se o společnost, která se věnuje společenské odpovědnosti firem.

²⁶⁷ Text akčního plánu je k dispozici zde:

http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/NationalPlans/Lithuania_NationalPlanBHR.pdf.

²⁶⁸ Hodnocení je obsaženo v: ICAR, ECCJ: Assessment of existing National action Plans on Business and Human Rights, November 2015: s. 85-98.

Akční plán se vůbec nevěnuje porušování lidských práv, k němuž dochází v zahraničí. Žádná z formulovaných opatření neobsahují regulatorní prvky. Jedná se o čistě dobrovolná opatření, která se soustředí na vzdělávání, vypracování studií, finanční podporu nevládního sektoru, organizaci konferencí.

7.1.4 Národní akční plán Kolumbie

ICAR ve spolupráci s Centrem pro studium práva, spravedlnosti a společnosti DEJUSTICIA v září 2016 zveřejnil hodnocení²⁶⁹ kolumbijského akčního plánu, který byl publikován v prosinci 2015²⁷⁰. Kolumbijský dokument je prvním mimoevropským plánem, a proto si zaslouží pozornost.

Proces přípravy akčního plánu byl veden prezidentských poradním úřadem pro lidská práva spolu s úřadem prezidenta. Záměr vypracovat akční plán byl oznámen na počátku roku 2015, dokument byl představen v říjnu téhož roku; tj. vypracován byl v relativně krátké době. Akční plán je strukturován dle tří pilířů Obecných zásad a rozdělen do 11 oblastí. Upřednostňovány jsou 4 sektory: energetika, těžba, zemědělství a budování dopravní infrastruktury.

Kritické komentáře k procesu přípravy akčního plánu uvádějí, že nebyly zapojeny ohrožené skupiny či zástupci původního obyvatelstva. Byť akční plán obsahuje ustanovení o vyhodnocování a návazných krocích, explicitně se nezavazuje k vypracování další verze dokumentu. Kolumbie zopakovala chybu, kterou učinily všechny evropské země, když neprovedla základní studii výchozího stavu. To vede ke kritice, že akční plán nezohledňuje realitu země. Vláda Kolumbie rovněž nezveřejnila časový plán svých prací a pravidla práce při přípravě akčního plánu.

Z hlediska obsahu se akční plán zaměřil na vybrané oblasti podnikání, kde existuje vysoké riziko porušování lidských práv. U každého bodu, který stanovuje konkrétní kroky k provedení, plán rovněž určuje, který státní orgán je za něj odpovědný. Všechny akční body jsou orientovány do budoucna. Plán předpokládá pravidelné roční předkládání zpráv o plnění

²⁶⁹ http://icar.ngo/wp-content/uploads/2016/09/Colombian-NAP-Assessment-FINAL-9_1.pdf.

²⁷⁰ http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/NationalPlans/PNA_Colombia_9dic.pdf.

akčních kroků, a to prezidentskému poradnímu úřadu pro lidská práva, a také přezkum po dvou letech. Akční plán má tříletou platnost; po třech letech se předpokládá jeho finální vyhodnocení. Plán však nezavazuje k vypracování další verze dokumentu.

K negativům patří skutečnost, že akční body jsou formulovány velice vágně a jsou neregulární povahy – ukládány jsou úkoly jako např. „podporovat“, „posilovat“, „zajistit“ různé standardy či programy (např. Ministerstvu práce je uloženo, aby „zajistilo respekt pracovních práv“.) Akční plán obsahuje minimum informací o zajištění odpovědnosti. Hodnocení akčního plánu dále doporučuje, aby s ohledem na podpis mírové dohody a její vstup v platnost byla provedena revize akčního plánu a jeho text byl harmonizován s relevantními ustanoveními mírové dohody, zejm. o odpovědnosti (jde především o dohodu o obětech a nastavení systému pro zajištění pravdy, spravedlnosti a nápravy škod).

7.1.5 Národní akční plán Spojených států amerických

Spojené státy americké svůj záměr vypracovat akční plán k odpovědnému podnikatelskému chování oznámily v září 2014²⁷¹. Vedením a koordinací příprav dokumentu byla pověřena Národní bezpečnostní rada (*The White House National Security Council*). Zapojeno bylo dalších 16 vládních agentur. Oficiálně byl plán představen v prosinci 2016, tj. v závěru působení Obamovy administrativy.

Americký akční plán je rozčleněn do 5 kategorií aktivit: vedení příkladem; spolupráce s dotčenými aktéry; napomáhání odpovědnému podnikatelskému jednání; ocenění pozitivního přístupu a zajišťování přístupu k nápravě škody. Plán se zaměřuje na několik oblastí: lidská práva, práva původního obyvatelstva, pracovní práva, držení půdy, boj proti korupci, transparentnost.

Hodnocení vypracované ICAR, publikované v březnu 2017²⁷², ve vztahu k procesu přípravy dokumentu pozitivně zmiňuje ustanovení zvláštní e-mailové adresy, na kterou mohly být po dobu více než jednoho roku zasílány vstupy dotčených aktérů; navíc byly uspořádány 4

²⁷¹ Za pozornost stojí širší záběr plánu, tj. skutečnost, že se týká CSR.

²⁷² *International Corporate Accountability Roundtable (ICAR): Assessment of the United States National Action Plan on Responsible Business Conduct; March 2017.*

regionální dialogy (v New Yorku, Washingtonu, D.C., Oklahomě a Kalifornii). Proces však nebyl dostatečně transparentní, zejm. pokud jde o nastavení časového rámce, zdrojů, přípravy textu (časový rámec byl nastaven pouze pro původní konzultace). Ani USA neprovedly základní vyhodnocení výchozího stavu. Negativně jsou hodnocena vágní ustanovení o monitorování a návazných opatřeních a neexistence závazku revidovat akční plán v budoucnosti.

Obsah národního akčního plánu se zaměřuje na klíčové tematické záležitosti, tj. boj proti korupci, nucenou a dětskou práci, obchodování s lidmi, transparentnost a zadávání veřejných zakázek. Plán se soustředí na podporu dobrovolných opatření a dialogu, na poskytování vodítka či financování iniciativ odpovědného podnikatelského jednání. Záběr akčního plánu je zcela extrateritoriální, obsah se vůbec netýká domácích záležitostí vztahujících se k byznysu a lidským právům.

Akční plán jasně stanovuje, která vládní agentura je zodpovědná za implementaci příslušných akčních bodů. Užitečné by mohlo být doplnění informací o časovém rámci implementace, monitorování a předkládání zpráv o implementaci. Mnohé akční body jsou však příliš vágní. Akční plán neobsahuje závazky k přijetí nových regulatorních opatření ani akční body, které by vyžadovaly uplatňování *due diligence*. Je však pravda, že plán načrtává některé existující závazky a iniciativy podporované vládou USA, které mohou společnosti nabádat k jednání dle *due diligence*. Akční plán se velice soustředí na podporu 1. a 2. pilíře a jen malá pozornost je věnována 3. pilíři Obecných zásad (jediným závazkem k podpoře přístupu k nápravě je zmínka o zlepšení fungování národního kontaktního bodu dle vodítek OECD).

Jednou z klíčových oblastí, kterým se akční plán věnuje, je dětská práce. Ministerstvo práce USA pravidelně publikuje seznam výrobků a zemí jejich původu, u nichž předpokládá podíl dětské a nucené práce. Informace lze získat prostřednictvím mobilní aplikace či v pravidelných zprávách²⁷³, jejichž vypracování je požadováno zákonem (*Trafficking Victims Protection Reauthorization Act* z r. 2005).

²⁷³ <https://www.dol.gov/ilab/reports/child-labor/list-of-goods/>.

7.2 Legislativní iniciativy v oblasti byznysu a lidských práv

Součástí kritiky existujících národních akčních plánů je skutečnost, že zpravidla neobsahují závazky k přijetí nových regulatorních opatření. Příklady nových legislativních iniciativ v oblasti byznysu a lidských práv, byť skromné ve svém počtu, lze však dohledat. V případě Spojeného království již byl v kapitole 7.1.1 Národní akční plán Spojeného království zmíněn zákon o moderních formách otroctví.

Ještě před přijetím národních akčních plánů ve Francii a v USA byly učiněny některé legislativní kroky. Ve Francii byl schválen návrh zákona, na jehož základě musí velké francouzské firmy uplatňovat lidskoprávní a environmentální *due diligence* (*devoir de vigilance*)²⁷⁴. Zákon se týká společností s ústředím ve Francii, které zaměstnávají více než 5 tis. zaměstnanců, a společností s ústředím ve Francii či v zahraničí, které celosvětově zaměstnávají více než 10 tis. zaměstnanců. Zákon obsahuje velice přísné vynucovací mechanismy. Kdokoliv s prokazatelným zájmem může požadovat, aby společnost vykázala *due diligence*, pokud tak neučiní, soud může uložit pokutu až do výše 10 mil. euro. Pokud společnost, či subjekt v jejím dodavatelském řetězci, svým jednáním způsobí újmu na lidských právech, jíž mohlo být implementací plánu k *due diligence* zabráněno, tato pokuta může být až ztrojnásobena. Analogický je nizozemský návrh zákona o povinné *due diligence* týkající se dětské práce, který čeká na schválení Senátem²⁷⁵ a měl by pokrývat poměrně široký okruh společností. Dále je důležité zmínit i švýcarskou veřejnou iniciativu týkající se povinné *due diligence* pro všechny švýcarské společnosti²⁷⁶. Pokud by tato iniciativa byla schválena, vedla by k úpravě švýcarské ústavy a švýcarské společnosti by byly činěny odpovědnými za škody způsobené všemi společnostmi pod jejich kontrolou za porušení

²⁷⁴ Jedná se o zákon z 27. března 2017: *LOI n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre (1)*, jeho text je k dispozici na http://www.assemblee-nationale.fr/14/dossiers/devoir_vigilance_entreprises_donneuses_ordre.asp.

²⁷⁵ Zákon „*Child Labour Due Diligence Law*“ (*Wet Zorgplicht Kinderarbeid*) byl 2. února 2017 schválen Parlamentem. Po společnostech požaduje, aby prověřily, zda v jejich výrobním řetězci nebyla použita dětská práce. V případě, že ano, měly by vypracovat akční plán, jež bude respektovat principy Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva a Směrnice OECD pro nadnárodní podniky. Pokud jej Senát schválí, zákon by měl být účinný od 1. ledna 2020. Administrativním nařízením by mělo být specifikováno, jakého okruhu malých společností se bude zákon týkat. V každém případě se dotkne jak společností registrovaných v Nizozemsku, tak těch, které nabízejí svoje výrobky nizozemským spotřebitelům (včetně on-line prodeje). Návrh zákona pracuje s definicí dětské práce užívanou Mezinárodní organizací práce.

²⁷⁶ *Swiss Responsible Business Initiative*.

mezinárodních lidskoprávních a environmentálních standardů. Společnosti by se mohly vyvinut, pokud by prokázaly, že vykonávaly *due diligence* a učinily vše pro prevenci škody. Itálie se ve svém národním akčním plánu z prosince r. 2016 zavazuje k vyhodnocení legislativní reformy v oblasti *due diligence* a k analýze překážek přístupu k nápravě. Německo ve svém akčním plánu z prosince 2016 formulovalo očekávání federální vlády, že všechny podniky zavedou korporátní *due diligence* způsobem, jež bude odpovídat jejich velikosti a sektoru, v němž podnikají; německý akční plán *due diligence* popisuje závaznou formou.

V březnu 2015 byla v USA novelizována federální směrnice o akvizicích (nákupech) – *Federal Acquisition Regulation*, již byl posílen prvek boje proti obchodování s lidmi při nákupu zboží a služeb vládou USA. Dále lze uvést příklady legislativy USA, které posilují aspekt ochrany pracovních práv v globálních dodavatelských řetězcích. Patří mezi ně kalifornský zákon k transparentnosti dodavatelských řetězců (*The California Transparency in Supply Chains Act*²⁷⁷ z r. 2010, resp. 2012, kdy nabyl účinnosti), který po společnostech, jež podnikají v Kalifornii, žádá publikování informací o jejich snahách vymýtit otrockou práci a obchodování s lidmi v jejich dodavatelských řetězcích. *The Trade Facilitation and Trade Enforcement Act* z r. 2016 pak novelizuje zákon z r. 1930 a odstraňuje výjimku ze zákazu dovozu zboží vyrobeného s využitím nucené, otrocké či dětské práce, která umožňovala dovoz tohoto zboží, pokud nebylo v USA vyráběno v dostatečném množství.

Další legislativní iniciativy se soustředí na předkládání zpráv a na posilování transparentnosti. Například velké dánské společnosti musí předkládat zprávy o opatřeních, která přijaly v zájmu respektování lidských práv. Dánská obchodní organizace pro audit, účetnictví, daně a korporátní finance každý rok oceňuje společnosti s nejlepší zprávou ke společenské odpovědnosti firem. Nizozemské ministerstvo hospodářství hodnotí 500 největších nizozemských firem podle jejich transparentnosti s využitím kritérií, která vycházejí z Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva a z legislativy k nefinančnímu reportingu. Značný dopad má směrnice EU o nefinančním reportingu, přijatá v r. 2014²⁷⁸, na jejímž základě státy EU musely přijmout legislativu o povinném nefinančním reportování do r. 2016.

²⁷⁷ http://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billNavClient.xhtml?bill_id=200920100SB657&search_keywords=

²⁷⁸ Směrnice 2014/95/EU, která novelizuje směrnici 2013/34/EU a týká se zveřejňování nefinančních informací určitými velkými podniky a skupinami.

Předkládání nefinančních zpráv napomáhá urychlení implementace korporátní odpovědnosti respektovat lidská práva, a to prostřednictvím zavedení lidskoprávní *due diligence* a ustanovením mechanismů pro nápravu škody.²⁷⁹

7.3 Příprava národního akčního plánu České republiky spojená s procesem identifikace existujících mezer v právní úpravě

Záměr vypracovat národní akční plán České republiky byl zveřejněn v prosinci 2015 na semináři organizovaném Ministerstvem zahraničních věcí a Sekcí pro lidská práva Úřadu vlády ČR u příležitosti Dne lidských práv. Hlavní impulz vzešel z Ministerstva zahraničních věcí. Seminář doprovázelo jednání se zástupci podnikatelů, kterým byl koncept byznysu a lidských práv představen a blíže osvětlen.

Ministr pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu následně ustanovil pracovní skupinu, která se přípravou národního akčního plánu zabývala. Jejími členy byli zástupci dotčených ministerstev, podnikatelů, asociací podnikatelů (Svaz průmyslu a dopravy, Byznys pro společnost), nevládních organizací. Z hlediska časového byl stanoven termín podzimu roku 2017, kdy by měl být národní akční plán připraven.

Stejně jako většina evropských zemí, ani Česká republika si před zahájením prací neprovedla zevrubnou analýzu výchozího stavu; Ministerstvo zahraničních věcí pouze zadalo situační studii, která zmapovala aktuální stav střetávání byznysu a lidských práv v České republice. Byla zpracována Centrem pro lidská práva a demokratizaci²⁸⁰.

Jedna z kapitol studie se věnuje porušování lidských práv byznysem v České republice. Rozpracovává porušování lidských práv na území České republiky i mimo ni a přináší příklady dobré praxe. Studie uvádí, že v období posledních deseti let patří mezi nejčastěji se vyskytující porušení lidských práv ze strany byznysu zejména nedodržení bezpečnostních podmínek při práci, které mají za následek vážné úrazy či úmrtí. Dále připomíná ojedinělý, i když ve svých důsledcích velmi závažný, případ porušení lidských práv byznysem v roce 2012

²⁷⁹ *Briefing note National Action Plans on Business and Human Rights* vypracovaná Clifford Chance a Global Business Initiative on Human Rights v říjnu 2015.

²⁸⁰ SMEKAL, Hubert; HODER, Lukáš; HERMANOVÁ, Veronika; BITTNEROVÁ, Andrea; KYSELÝ, Vojtěch; Byznys a lidská práva: Současný stav v České republice a naplňování Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva, listopad 2015.

v rámci tzv. metanolové aféry, která si vyžádala 47 obětí a více než 100 lidí mělo vážné zdravotní problémy²⁸¹. Jako další lidské právo, které bývá byznysem v České republice nezřídka porušováno, studie uvádí diskriminaci v práci. Často diskutovaným tématem v souvislosti s dopadem jednání podnikatelů na lidská práva je také otázka životního prostředí. Dle studie závažná porušení byznysem v oblasti důstojné mzdy, dětské práce nebo nucené práce nelze v posledních letech na území ČR s určitostí doložit.

Mezi odvětvími, v nichž dochází k porušování lidských práv ze strany byznysu působícího v ČR avšak mimo české území (t.j. v zahraničních továrnách dodavatelů nebo dceřiných společnostech firem, které prodávají své výrobky či poskytují služby i v tuzemsku), studie uvádí oděvní a obuvnický průmysl, u něhož bývají shledána následující porušení lidských práv: nedůstojná mzda, příliš dlouhá pracovní doba a přesčasy, dětská nebo nucená práce, potlačování odborů, diskriminace či zcela nevyhovující bezpečnost práce²⁸²; elektronický průmysl; pěstitelský a potravinářský průmysl; zbrojní průmysl.

V rámci pasáže, která formuluje doporučení dalšího postupu, studie uvádí, „že byznys v České republice, jakož i většina státní správy se prozatím jeví být vůči přístupu „byznys a lidská práva“ poměrně rezistentní. (...) Stejně jako se postupně etablovala myšlenka společenské odpovědnosti firem, a to až do podoby, kdy velká firma nevykonávající tyto aktivity je vnímána negativně, může se evolutivně prosadit též propojení byznysu a lidských práv. (...) Dále lze využít synergického efektu, kdy vedle spíše měkčího tlaku ze strany OSN vzrůstají očekávání Evropské unie, jež se na poli CSR a byznysu a lidských práv prosazuje stále více.“²⁸³

Ve svém závěru studie přináší několik témat, k nimž by měla státní správa, která proces přípravy národního akčního plánu iniciovala, aktivně přistoupit: zvyšování veřejného povědomí o konceptu byznysu a lidských práv; koordinace aktivit na úrovni státní správy; zodpovězení otázky, zda stát sám se chová způsobem, který je plně v souladu s Obecnými

²⁸¹ SMEKAL, Hubert; HODER, Lukáš; HERMANOVÁ, Veronika; BITTNEROVÁ, Andrea; KYSELÝ, Vojtěch; Byznys a lidská práva: Současný stav v České republice a naplňování Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva, listopad 2015, s. 11.

²⁸² Ibid., s. 12.

²⁸³ Ibid., s. 55.

zásadami; dodržování lidských práv v dodavatelských řetězcích; otázka přístupu k nápravným prostředkům.

Aktivity na úrovni Evropské unie aktuálně ztrácejí svoji dynamiku²⁸⁴. V kontextu OSN pak sledujeme pouze pozvolné rozpracovávání konceptu byznysu a lidských práv národními akčními plány v zemích mimo Evropu. Pro tempo příprav českého národního akčního plánu se tak postupně staly rozhodující spíše faktory vnitrostátní, zejm. pak končící funkční období vlády, která se iniciativy chopila, resp. blížící se parlamentní volby (říjen 2017).

Česká republika postrádá důkladnou analýzu naplňování lidských práv ze strany podnikatelů, resp. přehled o případech porušování lidských práv. Jedním z předpokládaných výstupů národního akčního plánu by proto mělo být právě zadání takové studie. Na jejím základě by tak mohly být fundovaněji určeny případné mezery v právní úpravě a určena potřebná regulatorní opatření.

Pokud jde o všeobecné povědomí o konceptu byznysu a lidských práv, aktuálně se můžeme opřít pouze o dokument připravený pro mezinárodní konferenci k implementaci Obecných zásad, která se uskutečnila v listopadu 2013 v Seville²⁸⁵. Tento materiál cituje průzkum provedený na vzorku 30 největších společností fungujících v České republice. Dvacet z třiceti společností nikdy o Obecných zásadách, resp. konceptu byznysu a lidských práv neslyšelo (byť většina z nich měla rozpracovanou strategii pro společenskou odpovědnost firmy). Sedm firem o Obecných zásadách vědělo, nicméně je aktivně neimplementovalo. Pouze tři z třiceti společností uvedly, že Obecné zásady aktivně implementují – všechny tyto společnosti pracovaly v elektronickém průmyslu/telekomunikacích a měly nadnárodní charakter.

²⁸⁴ Viz kapitola 7.4 Implementace Obecných zásad OSN v Evropské unii.

²⁸⁵ HERMANOVÁ, Veronika; SMEKAL, Hubert; *Implementation of the UN Guiding Principles: The Case of the Czech Republic*; Department of International Relations and European Studies, Masaryk University, Brno, November 2013.

7.3.1 Zaměření českého národního akčního plánu

Struktura českého národního akčního plánu, přijatého dne 23. října 2017 vládou²⁸⁶, sleduje pilířovou strukturu Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva. Úkoly v prvním pilíři směřují na stát a jeho orgány, protože stát je nositelem povinnosti chránit lidská práva (odpovědným rezortům jsou ukládány úkoly). V druhém pilíři se akční plán obrací na podniky, od kterých očekává, že budou respektovat lidská práva (zde nemohou být formulovány úkoly, formulována jsou proto doporučení). Třetí pilíř rozpracovává otázku efektivních a účinných prostředků nápravy (i zde jsou formulovány úkoly pro dotčené rezorty).

Aby plán dostal svému přívlastku „akční“, obsahují jednotlivé části konkrétní úkoly a určují rezort odpovědný za jejich realizaci. Rovněž jsou v plánu stanoveny předpokládané termíny splnění úkolu. Akční plán je koncipován s výhledem pro období 2017 - 2022; již v r. 2020 se předpokládá vyhodnocení postupu a první průběžná zpráva o plnění akčního plánu. Závěrečná zpráva o plnění akčního plánu by měla být předložena do konce r. 2022. Předpokládá se rovněž zřízení neformální diskuzní platformy, na které budou řešeny otázky byznysu a lidských práv.

Úvod národního akčního plánu je věnován osvětlení konceptu byznysu a lidských práv a představení Obecných zásad OSN. Popsána je rovněž tvorba akčního plánu a způsob výběru témat. Text uvádí, že ani Obecné zásady, ani akční plán si nekladou za cíl vytvořit nový regulatorní systém, ale identifikovat nedostatky a zlepšit stav regulace, která již existuje. Volba konkrétních oblastí vychází z Obecných zásad, které výslovně vyzdvihují určité otázky. Při jejich interpretaci a aplikaci pak byly použity výstupy debat pracovní skupiny.²⁸⁷

Část pokrývající první pilíř Obecných zásad se věnuje problematice šíření existujících dokumentů, vzdělávání a osvěty. Významným prvkem je část věnovaná trestní odpovědnosti právnických osob²⁸⁸ v oblasti lidských práv²⁸⁹, která byla do českého práva ve vztahu

²⁸⁶ Národní akční plán pro byznys a lidská práva na období 2017 – 2022 byl přijat usnesením vlády dne 23. října 2017 č. 752.

²⁸⁷ Národní akční plán České republiky pro byznys a lidská práva na období 2017 – 2022, s. 7.

²⁸⁸ Vztahuje se k principu 1 a 3a Obecných zásad OSN.

²⁸⁹ Upraveno zákonem č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

k úzkému okruhu trestných činů zavedena v r. 2011, následně pak rozšířena v r. 2016 (koncepte vymezení trestní odpovědnosti právnických osob byla v r. 2016 změněna – právnická osoba může být odpovědná za všechny trestné činy s výjimkou úzkého okruhu činů zákonem výslovně vyloučených). Česká právní úprava umožňuje, aby byl český občan či právnická osoba se sídlem v České republice stíhán, i když se dopustil trestné činnosti v zahraničí. Stíhat lze i cizí občany a právnické osoby, které se dopustily trestné činnosti ve prospěch české právnické osoby. Nejzávažnější zásahy do lidských práv²⁹⁰ jsou dle českého práva stíhatelné bez ohledu na státní příslušnost pachatele a místo spáchání.

Akční plán se rovněž věnuje otázce vyloučení člena orgánu z výkonu funkce, tj. diskvalifikaci²⁹¹, jež je dostatečně citelným postihem pachatele, není však tolik stigmatizující jako trestní stíhání. Diskvalifikace je současnou českou právní úpravou umožněna (zavedena v r. 2014 zákonem 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech), je však omezena na úzký okruh jednání a maximální doba jejího trvání je limitována.

V pasáži k nejzávažnějšímu porušování pracovních podmínek²⁹² je poukazováno na případy organizování náborů pracovníků pro zemědělství v roce 2008, na situaci zotročených stavebních dělníků v r. 2009 a případy hromadného pracovního vykořisťování až několika stovek dělníků při práci v lese v letech 2009 - 2011 (kauza tzv. sazečů stromků)²⁹³.

Část k obchodu s vojenským materiálem²⁹⁴ mj. popisuje proces kontroly zahraničního obchodu s vojenským materiálem v České republice (povolení k provádění zahraničního obchodu s vojenským materiálem a licence k realizaci konkrétních obchodů) a dále ukládá konat pravidelná setkání dotčených ministerstev s nevládním sektorem k otázkám transparentnosti a lidských práv.

²⁹⁰ Trestné činy dle § 7 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník – zásada ochrany a zásada univerzality.

²⁹¹ Provádí principy 1 a 3 b Obecných zásad OSN.

²⁹² Provádí principy 1, 2 a 8 Obecných zásad OSN.

²⁹³ Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 3436/14 ze dne 19. ledna 2016 nebo nález sp. zn. I. ÚS 3196/12 ze dne 12. srpna 2014.

²⁹⁴ Upraveno zákonem č. 38/1998 Sb., o zahraničním obchodu s vojenským materiálem a společným postojem Rady 2008/944/SZBP, kterým se stanoví společná pravidla pro kontrolu vývozu vojenských technologií a vojenského materiálu; provádí principy 5,6 a 7 Obecných zásad.

Za pozornost dále stojí pasáž k dodavatelským řetězcům a konfliktním minerálům²⁹⁵, která odkazuje na nařízení EU o tzv. konfliktních minerálech a na existenci dobrovolných certifikačních schémat, jež mapují původ surovin a dodavatelské řetězce. Zmíněn je dále nefinanční reporting²⁹⁶, na jehož základě budou společnosti zveřejňovat i informace o svých dodavatelských řetězcích.

V rámci prvního pilíře je dále pozornost věnována problematice veřejných zakázek²⁹⁷, působení státních podniků a obchodních společností s majetkovou účastí státu, ochrany klientů sociálních služeb, veřejné podpory a dotací²⁹⁸ a zahraniční politiky.

V kapitolách věnovaných druhému pilíři Obecných zásad vláda České republiky konstatuje, že očekává, že české podniky, ať už působí v Česku nebo v zahraničí, respektují a budou při veškeré své činnosti respektovat lidská práva. Dále je v této části osvětlen rozsah a obsah povinnosti respektovat lidská práva. Vláda rovněž formuluje doporučení podnikům, aby přijaly vnitropodnikové závazky, při jejichž tvorbě budou vycházet z mezinárodních lidskoprávních úmluv, Obecných zásad OSN a dalších mezinárodně uznávaných standardů. Tyto závazky by měly splnit určité formální a obsahové požadavky, jež akční plán rozpracovává (např. schválení na nejvyšším stupni řízení, zveřejnění, aktualizace, soulad s vnitrostátním právem a základními mezinárodními právními standardy, mechanismy kontroly, ochrana whistleblowerů/oznamovatelů).

Zásadní součástí kapitol k druhému pilíři je doporučení, aby podniky zvážily zavedení vnitropodnikového mechanismu *due diligence* pro vyhledávání a odstranění lidskoprávních rizik a dále aby měly připravené postupy pro případ, že svojí činností způsobí lidskoprávní újmu (odstranění následků). Akční plán uvádí, že většina podniků již má zavedené kontrolní mechanismy, které lze s drobnými úpravami aplikovat i na lidskoprávní rizika (jde o mechanismy *compliance*, kterými podnikatelé sledují požadavky dané právními předpisy, regulátory, investory, kapitálovými trhy). V rámci zajištění transparentnosti vláda dále

²⁹⁵ Provádí principy 6 a 7 Obecných zásad.

²⁹⁶ ČR směrnici o nefinančním reportingu transponovala do zákona o účetnictví (zákon č. 563/1991 Sb.) – jde o Směrnici Evropského parlamentu a Rady 2014/95/EU ze dne 22. října 2014; nefinanční informace budou poskytovat obchodní společnosti s více jak 500 zaměstnanci, které jsou subjekty veřejného zájmu.

²⁹⁷ Provádí princip č. 6 Obecných zásad.

²⁹⁸ Provádí principy č. 4 a 7 Obecných zásad.

společnostem doporučuje, aby zvážily nefinanční reportování i v situacích, kdy jim to zákon neukládá.

Pasáže k druhému pilíři obsahují mj. odkazy na informační zdroje, jež mohou být pro podnikatele užitečné. Vzorové dokumenty, metodiky a materiály určené podnikům budou zveřejněny na Národním portálu pro společenskou odpovědnost²⁹⁹.

Kapitoly akčního plánu, které rozpracovávají třetí pilíř Obecných zásad, se opírají o čl. 36 Listiny základních práv a svobod, dle kterého „se každý může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu“. Jako hlavní nedostatky a překážky efektivního vymáhání práva v České republice národní akční plán mj. uvádí zahlcenost soudů a přílišnou administrativu, nízké povědomí o formách a možnostech alternativního řešení sporů, vysoké náklady na profesionální právní pomoc³⁰⁰. Spory vyplývající z ochrany lidských práv jsou složité jak v otázce právní kvalifikace, tak i z hlediska přesného vymezení žaloby a nároku. Akční plán se věnuje soudním, státním mimosoudním a nestátním mimosoudním prostředkům. Obsahuje výčet oblastí, kde Česká republika vidí největší prostor pro zlepšení.

Detailněji rozpracovává otázky zastupování před soudem a právní pomoci (mj. hovoří o možnosti dané stávající právní úpravou, dle které některé právnické osoby – odbory, spolky - mohou zastupovat účastníky v určitých typech řízení³⁰¹), přístupu k důkazům, hromadných žalob (české právo, až na úzce vymezené výjimky, neobsahuje kolektivní prostředek ochrany práv), elektronizace soudů, alternativního a on-line řešení sporů³⁰².

7.3.2 Úkoly stanovené akčním plánem směřující k legislativním iniciativám

Posuzujeme-li Národní akční plán České republiky z hlediska ambice iniciovat legislativní změny, pak lze uvést několik příkladů, jež sledují snahu prosadit v první fázi vyhodnocení stávající úpravy a v dalším kroku pak případné změny zákona.

²⁹⁹ <http://narodniportal.cz>.

³⁰⁰ Národní akční plán pro byznys a lidská práva na období 2017 – 2022, s. 35.

³⁰¹ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád - §26.

³⁰² Alternativní řešení spotřebitelských sporů v ČR poskytují např. Česká obchodní inspekce, Energetický regulační úřad, Český telekomunikační úřad, Finanční arbitř.

V rámci prvního pilíře Obecných zásad jde např. o úkol vyhodnotit dopady a praktickou aplikaci zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a eventuálně navrhnout další změny zákona a úkol vyhodnotit užívání a použitelnost institutu vyloučení člena orgánu z výkonu funkce člena statutárního orgánu a vyhodnotit šíři skutkových podstat, dostatečnou určitost a přesnost zákona.

V kontextu třetího pilíře Obecných zásad pak jde např. o úkol zanalyzovat fungování existující úpravy řízení o zpřístupnění důkazního prostředku (nový institut je obsažen v návrhu zákona o náhradě škody v oblasti hospodářské soutěže), vyhodnotit ji a zvážit zavedení v dalších oblastech práva, případně zavedení obecné úpravy. Konkrétnějším zadáním pak je úkol připravit zavedení hromadné žaloby v občanskoprávním soudním řízení (akční plán však již pracuje s tím, že Ministerstvo spravedlnosti ČR zavedení hromadné žaloby zvažuje).

Z hlediska druhého pilíře Obecných zásad je jedním z nejdůležitějších institutů *due diligence*. Zde český akční plán volí poměrně opatrnou formulaci, tj. doporučuje podnikům, aby zvážily zavedení vnitropodnikového mechanismu *due diligence* pro vyhledání a odstranění lidskoprávních rizik. Nabízí se srovnání s německým akčním plánem, který byl připravován zhruba ve stejném období³⁰³ jako český dokument. *Due diligence* je věnována pozornost v úvodu německého plánu, kde je formulováno očekávání federální vlády, že všechny podniky zavedou korporátní *due diligence* způsobem, jež bude odpovídat jejich velikosti a sektoru, v němž podnikají. V akčním plánu je pak *due diligence* popsána závaznou formou. Její dodržování má být od r. 2018 každoročně posuzováno a v případě, že do r. 2020 ji nezavede alespoň 50 % společností s více než pěti sty zaměstnanci, přikročí federální vláda k dalším krokům, jež mohou vyústit v legislativní opatření.

Při hodnocení míry ambicí je dobré mít na paměti, kdo a za jakých okolností vznik národního akčního plánu inicioval a zda po něm byla poptávka. Jak uvádíme v kapitole 7.1.1 Národní akční plán jako nástroj ke zvýšení odpovědnosti státu při implementaci pravidel v oblasti byznysu a lidských práv, v některých zemích akční plán k byznysu a lidským právům poptávali samotní zástupci byznysu. V případě německého dokumentu byl závazek implementovat

³⁰³ Schválen 16. prosince 2016; dostupný na www.diplo.de/publications; více informací na www.wirtschaft-menschenrechte.de.

Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva obsažen ve vládní koaliční dohodě z r. 2013. V České republice pak vznik dokumentu iniciovalo Ministerstvo zahraničních věcí a Sekce pro lidská práva Úřadu vlády, tj. politický tlak na jeho zpracování a podobu byl méně silný.

7.4 Implementace Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva v Evropské unii

Evropská unie hrála proaktivní roli od samého vzniku Obecných zásad. Již ve svých Závěrech z r. 2009 k lidským právům a demokratizaci ve třetích zemích³⁰⁴, tj. před přijetím Obecných zásad, v době jejich příprav, jim vyjádřila svoji podporu. Následně, v r. 2011, Evropská komise přijala novou strategii pro společenskou odpovědnost firem³⁰⁵, v níž se odklonila od dobrovolného přístupu k CSR tím, že zdůraznila odpovědnost podniků za dopad jejich aktivit na společnost a vyjádřila očekávání, že všechny evropské podniky dostojí své společenské odpovědnosti respektovat lidská práva. Evropská komise dále uvedla, že aby státy dostály svojí povinnosti chránit lidská práva, měly by do r. 2012 přijmout národní akční plány k implementaci Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva. Tento požadavek byl zopakován ve dvou Akčních plánech EU k lidským právům a demokracii z let 2012 a 2015. Za zmínku rovněž stojí skutečnost, že Evropský instrument pro demokracii a lidská práva (EIDHR – *European Instrument for Democracy and Human Rights*) byl vybaven samostatnou rozpočtovou položkou na podporu občanské společnosti v případech týkajících se byznysu a lidských práv.

Akční plán k lidským právům a demokracii z r. 2015 spolu s dokumentem Evropské komise k implementaci Obecných zásad z července 2017³⁰⁶ nastiňují vícevrstevný přístup EU k tématu byznysu a lidských práv. Na globální úrovni se EU snaží o rozvoj kapacit a znalostí nezbytných pro efektivní implementaci Obecných zásad. Činí tak prostřednictvím klauzulí k CSR ve smlouvách o obchodu a spolupráci a podporou národních akčních plánů v dialozích s nečlenskými zeměmi. V rámci EU byla vytvořena legislativa a různá vodítka, aby byly

³⁰⁴ Rada EU, *Council Conclusions on Human Rights and Democratisation in Third Countries*, přijaté na 2985. zasedání Rady pro zahraniční věci, 17218/09, dne 8. prosince 2009.

³⁰⁵ Evropská komise, *A renewed EU strategy 2011 – 14 for Corporate Social Responsibility*, COM (2011) 681 final.

³⁰⁶ Evropská komise, *Commission Staff Working Document on Implementing the UN Guiding Principles on Business and Human Rights: State of Play*; SWD (2015) 144 final ze 14. července 2015.

podniky nabádány k respektování lidských práv. Jedná se o revizi stávajících daňových směrnic, na jejímž základě velké společnosti musí zveřejňovat informace o politikách a rizicích týkajících se lidských práv, životního prostředí a sociálních a zaměstnaneckých záležitostí. Ve vztahu k členským zemím pak Unie nabádá k vypracování národních akčních plánů a k zahrnutí Obecných zásad do strategií o CSR.

V červnu 2016 Rada Evropské unie přijala Závěry k byznysu a lidským právům, jimiž si připomněla 5. výročí přijetí Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva a znovu zopakovala svoji podporu Obecným zásadám. Závěry Rady přivítaly záměr Evropské komise vytvořit Akční plán EU k odpovědnému jednání podnikatelů (*EU Action Plan on Responsible Business Conduct*). K dnešnímu dni však k velkému pokroku na úrovni EU nedošlo. Sám profesor John Ruggie v únoru 2017 předsedovi Evropské komise Jeanu-Claudu Junckerovi napsal dopis³⁰⁷, aby vyjádřil obavy, že agenda byznysu a lidských práv byla v Evropské unii dána stranou. Zdůraznil, že pokud globalizace nebude stát na silných sociálních pilířích, bude křehká a zranitelná. Rovněž konstatoval, že vodítka Evropské komise ke směrnici o nefinančním reportování rozměňují text Obecných zásad a vůbec nezmiňují rámec pro předkládání zpráv Obecných zásad, který byl vytvořen, aby podnikům pomáhal s naplňováním lidských práv.

Závěry z června 2016 dále přiznaly zásadní význam otázce přístupu k efektivní nápravě a konstatovaly, že je třeba dosáhnout většího pokroku zejm. při implementaci třetího pilíře Obecných zásad OSN.

V červnu 2017 byly přijaty Závěry Rady k udržitelnému rozvoji (*A sustainable European future: The EU response to the 2030 Agenda for Sustainable Development*)³⁰⁸, které zdůrazňují význam závazku soukromého sektoru k odpovědnému podnikatelskému jednání a mj. odkazují na Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva. Dále zdůrazňují potřebu posílení koordinace EU v těchto záležitostech.

³⁰⁷ Dopis z 24. února 2017 – k dispozici u autorky práce.

³⁰⁸ Rada Evropské unie (2017), *A sustainable European future: The EU response to the 2030 Agenda for Sustainable Development - Council conclusions*, 10370/17, ze dne 20. června 2017.

V akademické rovině³⁰⁹ (ale i např. v posudku FRA³¹⁰) se objevují návrhy na přijetí zvláštní metody koordinace (*Open Method of Coordination*) k otázkám byznysu a lidských práv, tj. metody, která již byla úspěšně využita v jiných oblastech, jako např. zaměstnanosti, sociální ochrany, vzdělávání. Tato metoda koordinace standardně vyžaduje mj. vypracování unijních vodítek s konkrétními termíny pro plnění jednotlivých cílů; stanovení kvantitativních a kvalitativních indikátorů či vtělení evropských vodítek do národních a regionálních politik stanovením konkrétních cílů a nastavení periodického monitorování.

Mnohé záležitosti týkající se Obecných zásad spadají do oblastí sdílených kompetencí. Implementací legislativy EU např. v oblasti účetních standardů nadnárodních společností či obchodování s lidmi členské země EU implementují Obecné zásady ve stínu unijního práva. Metoda koordinace by tak mohla být použita k monitorování národní implementace práva EU, které se týká byznysu a lidských práv. Byť by takový proces postrádal zřetelný právní základ ve Smlouvách EU, v jiných oblastech (jako např. sociální inkluze) problémem nebyl, jelikož jeho cílem nebyla plná harmonizace, ale spíše podpora a komplementarita.

Za zmínku dále stojí rezoluce Evropského parlamentu z 25. října 2016 k odpovědnosti společností za závažná porušení lidských práv ve třetích zemích³¹¹, která vyzývá Evropskou komisi a členské státy, aby zajistily koherenci politiky k byznysu a lidským právům, a to na všech úrovních. Tato rezoluce přivítala přípravu závazné úmluvy OSN k byznysu a lidským právům, vyjádřila politování nad obstrukcemi vůči tomuto procesu a vyzvala EU a členské státy, aby se do těchto negociací konstruktivně zapojily.

7.4.1 Kompetence EU v oblasti byznysu a lidských práv

Problematika byznysu a lidských práv se dotýká širokého okruhu právních a politických oblastí, včetně např. práva lidských práv, pracovního práva, práva životního prostředí, antidiskriminačního práva, mezinárodního humanitárního práva, investičního a obchodního

³⁰⁹ AUGENSTEIN, Daniel, DAWSON, Mark, THIELBORGER, Pierre: *Implementing the UNGPs in the European Union: Towards an open method of coordination for business and human rights*, European University Institute, Department of Law, LAW 2017/1, s. 7.

³¹⁰ Viz kapitola 7.4.2 Posudek Agentury EU pro základní práva k přístupu k nápravě.

³¹¹ European Parliament: *resolution of 25 October 2016 on corporate liability for serious human rights abuses in third countries*.

práva, práva na ochranu spotřebitele, občanského práva, obchodního práva, trestního práva. Od dotčené oblasti se také odvíjí regulatorní kompetence Evropské unie, resp. možnost Evropské komise jednat.³¹²

Lidská práva patří ke sdíleným hodnotám, na nichž byla Evropská unie založena (čl. 2 Smlouvy o EU). Zevrubný rámec pro povinnosti „respektovat, chránit a naplňovat“ je obsažen v Listině základních práv Evropské unie, která se vztahuje na všechny aktivity Evropské unie a na členské státy, kdykoliv implementují právo EU. Listina nerozšiřuje kompetence EU, ale ukládá EU a jejím členským státům povinnost zajistit soulad se standardy lidských práv při jakékoliv implementaci práva EU.

Pokud jde o vnější akci Evropské unie, relevantní je ustanovení čl. 21 Smlouvy o EU: *„the Union shall define and pursue common policies and actions, and shall work for a high degree of co-operation in all the fields of international relations, in order to ... consolidate and support democracy, the rule of law, human rights and the principles of international law“*.

Dalším relevantním ustanovením je čl. 10 Smlouvy o fungování EU, který obsahuje princip rovnosti a nediskriminace, znovu pak potvrzený v čl. 207(1), jež se vztahuje ke společné obchodní politice, čl. 208 (1), který se týká rozvojové spolupráce, čl. 212, který rozpracovává ekonomickou, finanční a technickou spolupráci se třetími zeměmi. Velké množství legislativních nástrojů již bylo přijato k ochraně pracovních práv občanů třetích zemí.

V rámci prvního pilíře Obecných zásad – povinnost státu chránit lidská práva - je evidentní, že primární odpovědnost chránit lidská práva spočívá na státech, tj. Obecné zásady zavazují členské státy EU. EU však sdílí tuto povinnost v oblastech výlučných a sdílených kompetencí. EU má navíc roli při ochraně, podpoře a posilování lidských práv a při podpoře členských států při naplňování jejich povinností.

Pokud jde o druhý pilíř Obecných zásad – odpovědnost respektovat lidská práva - hlavním aktérem je soukromý sektor; role Evropské unie je proto při implementaci limitovaná.

³¹² Zpracováno na základě *Commission Staff Working Document on Implementing the UN Guiding Principles on Business and Human Rights – State of Play, Brussels, 14. 7. 2015, SWD(2015) 144 final*.

V rámci třetího pilíře Obecných zásad – přístup ke spravedlnosti - sehrálo při prosazování společných hodnot v oblasti základních práv, rovnosti a vlády práva velkou roli ustanovení unijní politiky v oblasti spravedlnosti. Na základě čl. 47 Listiny základních práv EU a čl. 81 a 82 Smlouvy o fungování EU se jedná o pravidla upravující záležitosti jurisdikce, uznávání a vynucování soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech, otázku rozhodného práva, právní pomoci při přeshraničních situacích. Mimo tyto oblasti zůstává kompetence na členských státech EU.

7.4.2 Posudek Agentury Evropské unie pro základní práva k přístupu k nápravě

Agentura Evropské unie pro základní práva vydala v dubnu r. 2017 posudek s názvem *Improving access to remedy in the area of business and human rights at the EU level – Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights*³¹³, vyžádaný Závěry Rady k byznysu a lidským právům z června 2016³¹⁴. Rada požádala o expertní posudek k možnostem odstranění překážek pro přístup k nápravě na úrovni EU, který by zohlednil stávající právní instrumenty EU a kompetence na úrovni EU a členských států.

Zpráva se odkazuje na čl. 47 Listiny základních práv EU, který zakotvuje právo na efektivní nápravu před soudem a právní pomoc, dále zejm. na ustanovení o nediskriminaci (čl. 21), právech dítěte (čl. 24), environmentální ochraně (čl. 37) či ochraně spotřebitele (čl. 38). V mnoha oblastech se rovněž odkazuje na doporučení Rady Evropy k byznysu a lidským právům z r. 2016.

Posudek pokrývá oblast soudní a mimosoudní nápravy i otázky týkající se jejich efektivní implementace. V rámci těchto tří oblastí formuluje 21 specifických stanovisek řazených do 6 kapitol: 1) odstraňování překážek s cílem učinit soudní nápravu přístupnější; 2) posilování efektivní soudní nápravy zejm. v extraterritoriálních situacích; 3) zajištění efektivní nápravy prostřednictvím trestního práva; 4) zajištění efektivní mimosoudní nápravy – státní i nestátní povahy; 5) zajištění přístupu k nápravě – transparentnost a sběr dat; 6) zajištění přístupu k nápravě – akční plány, koordinace a *due diligence*.

³¹³ FRA Opinion – 1/2017 [B&HR], Vienna, 10 April 2017.

³¹⁴ Rada Evropské Unie (2016), *Council Conclusions on Business and Human Rights*, Doc. 10254/16, 20. června 2016, odst. 14.

Posudek se věnuje např. otázkám zajištění přístupu k právní pomoci osobám, které postrádají dostatečné finanční prostředky³¹⁵ či kolektivní nápravy (*collective redress*) v případech týkajících se byznysu a lidských práv³¹⁶, tj. umožnění, aby se oběti porušování lidských práv ve svém nároku spojily či aby v jejich prospěch jednaly organizace. V této věci se posudek odkazuje i na doporučení Rady Evropy z r. 2016, které vyzývá k přijetí opatření, na jejichž základě by nadace, asociace, odbory či jiné organizace mohly vystupovat ve prospěch obětí. Dále rozpracovává otázku důkazního břemene, resp. přístupu k důkazům a možnosti přesunu důkazního břemene z oběti na společnost³¹⁷, otázky jurisdikce a tzv. *forum necessitatis*³¹⁸ či postavení zranitelných osob³¹⁹.

V rámci otázek týkajících se extrateritoriálních situací vychází z harmonizovaného přístupu k výběru soudu (bruselský režim) a právního režimu (římský režim). Posudek mj. vyzývá k další diskusi v rámci EU k otázkám zakotvení extrateritoriality v legislativě a k podpoře multilaterálního pokroku v zájmu usnadnění přístupu k nápravě v rámci Haagské konference mezinárodního práva soukromého.³²⁰

V souvislosti s těmito otázkami je užitečné připomenout podstatu nařízení Brusel I a Řím I. Nařízení Brusel I³²¹ se týká přístupu k soudům v EU, pokud k porušení lidských práv došlo mimo území EU. Nařízení stanovuje pravidla pro určení jurisdikce v civilních nebo obchodních sporech s přeshraničním charakterem. Zajišťuje uznání a vynucení rozhodnutí soudů mezi členskými státy a umožňuje, aby osoba s domicilem v členském státu mohla být souzena soudy tohoto členského státu. Rovněž umožňuje, aby společnosti byly souzeny soudy členského státu EU, kde mají svůj domicil (sídlo, ústřední administraci), a to i pro porušení práv způsobená v zahraničí. Nařízení Řím I³²² na úrovni EU harmonizuje otázku aplikovatelného práva v případech smluvních závazků s přeshraničním prvkem; Řím II³²³ pak

³¹⁵ Posudek č. 1.

³¹⁶ Posudek č. 2.

³¹⁷ Posudek č. 3.

³¹⁸ Posudek č. 4.

³¹⁹ Posudek č. 5.

³²⁰ Posudky č. 6 a 7.

³²¹ Regulation No. 1215/2012 ze dne 12. prosince 2012 *on jurisdiction and the recognition of judgements in civil and commercial matters*.

³²² Regulation No. 593/2008 ze 17. června 2008 *on the law applicable to contractual obligations*.

³²³ Regulation No. 864/2007 z 11. července 2007 *on the law applicable to non-contractual obligations*.

upravuje nesmluvní závazky. Bez možnosti jakkoliv předvídat vývoj diskusí o případném mezinárodním právně závazném instrumentu k otázkám byznysu a lidských práv (v rámci mezivládní pracovní skupiny ustanovené RLP) se lze domnívat, že právě tyto dva instrumenty by mohly být určitou inspirací pro diskuse o pravidlech výběru soudu či právního režimu.

Posudek FRA dále vyzývá k řádné implementaci stávajících nástrojů EU v rámci trestního práva³²⁴, které jsou relevantní pro byznys a lidská práva (např. *Anti-Trafficking Directive (2011/36/EU)* či *Employer Sanctions Directive (2009/52/EC)*), k lepšímu vyšetřování trestných činů společností³²⁵, usnadnění civilních nároků náhrady škody obětí v rámci trestního řízení³²⁶. Rovněž doporučuje posílení mimosoudních mechanismů, jejichž minimální standardy by měly umožňovat kolektivní žádosti o nápravu a zastupování.³²⁷

Posudek dále vyzývá k přijetí, implementaci a přezkumu národních akčních plánů implementujících Obecné zásady OSN k byznysu a lidským právům a ustanovení jejich pravidelného vzájemného přezkumu (*peer review*). Doporučuje, aby národní akční plány obsahovaly indikátory k měření dosažených výsledků. Dále mj. zmiňuje, že by akční plány měly zahrnovat detaily o tom, jak je aplikováno doporučení Evropské komise z r. 2013 ke kolektivní nápravě. Rovněž uvádí, že by EU měla zvážit přijetí vlastního akčního plánu.³²⁸ Posudek doporučuje ustanovení otevřené metody koordinace pro oblast byznysu a lidských práv, která by umožnila periodický přezkum a aktualizaci národních akčních plánů.³²⁹ Dále např. navrhuje ustanovení sítě kontaktních osob, jež by zahrnovala experty z jednotlivých členských států, kteří by poskytovali obětem radu o dostupné nápravě.³³⁰ V závěru posudek doporučuje, že by EU měla vést členské státy k tomu, aby podnikatelům uložily povinnost *due diligence*, a to včetně povinnosti mateřských podniků vůči dodržování lidských práv v dceřiných podnicích či dodavatelských řetězcích.³³¹

³²⁴ Posudek č. 10.

³²⁵ Posudek č. 11.

³²⁶ Posudek č. 12.

³²⁷ Posudek č. 13.

³²⁸ Posudek č. 18.

³²⁹ Posudek č. 19.

³³⁰ Posudek č. 20.

³³¹ Posudek č. 21.

V reakci na posudek FRA navrhla dne 24. srpna 2017 Evropská komise³³², že by agentura měla shromáždit informace o soudních a mimosoudních mechanismech v členských státech, které se týkají přístupu obětí porušování lidských práv byznysem k nápravě.

7.5 Dílčí shrnutí

Národní akční plány jsou doposud nejrozšířenějším nástrojem pro implementaci Obecných zásad OSN (k jejich implementaci přispívají i různé kampaně obránců lidských práv či aktivity společností, jež chtějí demonstrovat svoji odpovědnost respektovat lidská práva). Jejich zpracování je v rukách vlád a zcela zásadní je spolupráce se všemi dotčenými aktéry, což v mnoha případech při jejich přípravách nebylo naplněno (opomíjeny byly zejm. ohrožené skupiny). Žádný ze států neprovedl zevrubnou analýzu výchozího stavu³³³, což v důsledku může vést k opomenutí oblastí, kde dochází k porušování lidských práv ze strany soukromých subjektů. Existující národní akční plány jen minimálně obsahují závazky k přijímání regulatorních opatření, a tak zpravidla nepřinášejí závazky k nové, v ideálním případě lepší právní úpravě, čímž snižují míru efektivity implementace Obecných zásad. To samozřejmě může posilovat argumentaci zastánců vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu.

Doposud existující národní akční plány nenaplnějí požadavek, aby byla přijata chytrá směsice opatření – dobrovolných i povinných. Ve většině případů byla promeškána dobrá příležitost využít vzájemné propojenosti mezi prvním a druhým pilířem Obecných zásad. Dobrým nástrojem mohl být právě princip lidskoprávní *due diligence*, který není relevantní pouze ve vztahu k odpovědnosti podnikatelů respektovat lidská práva, ale i k povinnosti státu zajistit ochranu lidských práv tím, že by nabádal a vyžadoval jeho naplňování. Činit by tak měl prostřednictvím legislativních a donucovacích opatření. Příklady legislativního zakotvení *due diligence* již najdeme ve Francii, příslušný návrh zákona je připraven v Nizozemsku.

Český akční plán byl přijat teprve nedávno, jeho hodnocení je proto předčasné. Z procesu jeho přípravy je však patrné jen malé povědomí o konceptu byznysu a lidských práv, o

³³² C(2017) 5764 Final.

³³³ Dle informací sdílených mezi členskými zeměmi EU zevrubnou analýzu provedla Belgie.

rozměru dané problematiky a praktických projevech. Posoudíme-li jej z hlediska ambice iniciovat legislativní změny, pak lze dohledat několik příkladů, jež sledují snahu prosadit v první fázi vyhodnocení stávající úpravy a v dalším kroku pak případné změny zákona.

V kontextu Evropské unie je zřejmé postupné ochabování aktivit. Byť EU od samého počátku práci profesora Ruggieho významně podporovala, v r. 2017 sledujeme pokles aktivity a neochotu zavázat se k vypracování akčního plánu, který by pokrýval úroveň EU. Je však důležité zmínit, že v rámci EU bylo vyvinuto velice bohaté *acquis* týkající se lidských práv a byznysu, které by mohlo eventuálně sloužit jako inspirace pro přípravu případného mezinárodního právně závazného instrumentu – jde především o bruselský a římský režim pro výběr soudu, resp. právního režimu. Pokud naberou jednání o mezinárodním právně závazném instrumentu výrazně vyšší rychlost, lze předpokládat, že i aktivity EU se opět zvýší.

Proces přípravy národních akčních plánů lze beze sporu hodnotit jako výbornou příležitost pro nastavení spolupráce mezi státy a ostatními aktéry, zejména pak podnikateli, v oblasti lidských práv.

8. ZÁVĚR

Koncept byznysu a lidských práv nelze vnímat jako statický. Problematika byznysu a lidských práv se nachází v průsečíku aktivit soukromých subjektů, práva a veřejné politiky. Je výsledkem prosazování lidských práv ze strany států, uznání role nestátních aktérů při ochraně lidských práv, globalizace obchodních operací a trhů. To vše navíc v kontextu nových technologií, které s obrovskou rychlostí šíří informace o praktikách obchodních společností a podmínkách pro naplňování lidských práv.

Záběr konceptu byznysu a lidských práv se v průběhu času zásadním způsobem rozšířil z původního zaměření zejm. na pracovní práva v globálních dodavatelských řetězcích a na spolupráci společností s represivními režimy. Dnes zahrnuje celou škálu mezinárodně uznaných lidských práv včetně práva na zdraví, potravu, vodu či svobodu vyjadřování. Nástroje k vyvození odpovědnosti soukromých subjektů se rovněž vyvíjejí – nově je možné se setkat s bojkotem ze strany spotřebitelů, tlakem ze strany akcionářů.

Lze konstatovat, že soukromé subjekty věnují otázce dopadu vlastních obchodních aktivit na lidská práva stále větší pozornost. Problematice byznysu a lidských práv, jež má víceoborový charakter, se stále více věnují i světové univerzity - aktuálně je vyučována na 139 institucích ve 32 zemích³³⁴. Vzdělávání budoucích manažerů, právníků či politiků v této oblasti se jeví jako zásadní pro posílení odpovědnosti soukromých subjektů respektovat lidská práva.

Obrana a prosazování lidských práv v kontextu aktivit byznysu je velice nebezpečnou záležitostí. V letech 2015 a 2016 bylo ve světě zdokumentováno 450 případů útoků na obránce lidských práv v tomto kontextu. 25 % zaznamenaných útoků souviselo s činností společností, které mají své ústředí ve třech zemích: Kanadě, Číně a USA. Nejčastější formou ohrožení obránců lidských práv byla jejich kriminalizace, následovaná zabitím, zastrašováním a vyhrožováním. Více než 52 % zdokumentovaných případů se odehrálo v Latinské Americe (Guatemala, Kolumbie, Mexiko, Brazílie, Peru, Honduras). „Nejnebezpečnější“ jsou pro obránce lidských práv společnosti, které se věnují těžbě, zemědělství, budování přehrad.

³³⁴ Učitelé tématu byznys a lidská práva jsou sdruženi v platformě *Teaching Business and Human Rights Forum*, více informací je na www.bhrhandbook.org.

Imunní však nezůstávají ani obránci lidských práv, kteří se věnují jiným sektorům, tj. finančním službám, informačním či komunikačním technologiím, textilnímu průmyslu.³³⁵

Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva, jimž se tato práce obšírně věnuje, jsou vnímány jako konsensus dosažený mezi aktéry této problematiky a přijímány jako globální standard. Sám autor Obecných zásad, prof. John Ruggie, uvádí, že jejich implementace se může lišit. Obecné zásady jsou implementovány především prostřednictvím národních akčních plánů vypracovaných státy, ale i prostřednictvím kampaní obránců lidských práv žádajících odpovědnost podnikatelů za porušování lidských práv či aktivit společností, které se snaží demonstrovat svůj respekt k lidským právům.

Kritikové Obecných zásad, kteří jsou zastánci mezinárodního právně závazného instrumentu jako jediného efektivního nástroje pro zajištění odpovědnosti společností, zásady považují za svého druhu překážku pro vyvození skutečné odpovědnosti za porušování lidských práv. Současně zpochybňují přínos lidskoprávní *due diligence*, zakotvené v Obecných zásadách, pro předcházení porušování lidských práv.

Je nesporné, že Obecné zásady a zejm. pak sám proces přípravy národních akčních plánů, jež Obecné zásady implementují, přispívá k lepšímu pochopení konceptu a k nastavení spolupráce mezi vládou a ostatními aktéry. Příklady nových legislativních iniciativ v oblasti byznysu a lidských práv, jež by vycházely z akčních plánů, jsou doposud skromné ve svém počtu. Lze v nich však spatřovat určitý trend, charakteristický především pro země s vyspělou ekonomikou. Francouzský zákon k *due diligence* i nizozemský návrh zákona, který stále čeká na schválení, vycházejí stejně jako britský *Modern Slavery Act* a kalifornský *California Transparency in Supply Chains Act* z principu povinného zveřejňování informací o krocích činěných v zájmu omezení dětské či nucené práce a obchodování s lidmi. To má ve svém důsledku významný dopad na pověst společností a na konečné rozhodování spotřebitele. Tyto legislativní kroky zásadním způsobem napomáhají přenášet nezávazné principy Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva do vymahatelné roviny, tj. do právních předpisů.

³³⁵ OSN: FORST, Michel: *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders*, A/72/170, 19. července 2017, s. 3 a 5.

Probíhající jednání o mezinárodním právně závazném instrumentu, poměrně urputně vedená Ekvádorem, dávají tušit, že v oblasti byznysu a lidských práv můžeme očekávat tlak na zásadní změny, jež by mohly mít dopad na stávající podobu mezinárodního práva. Otázka dalšího vývoje bude závislá na politické vůli, tj. na politickém přístupu a pozicích hlavních hráčů. Aktuální rozložení sil a politické nálady v Radě OSN pro lidská práva, na základě jejíhož mandátu jednání probíhají, pro přijetí instrumentu příliš pozitivně nevypadá. Zatímco Evropská unie se pod tlakem Evropského parlamentu a nevládních organizací s opatrnou pozicí jednání mezivládní pracovní skupiny od jejího druhého zasedání účastní, USA a některé další státy zůstávají mimo probíhající diskuse; Rusko myšlenku vypracování závazného instrumentu odmítá. Výše uvedené i způsob přijetí příslušné rezoluce Rady OSN pro lidská práva mandát mezivládní pracovní skupiny oslabují.

Oba proudy snah zajistit respekt soukromých subjektů k lidským právům při jejich obchodních aktivitách se však vzájemně nevyklučují. Autor Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva nevyločil žádný budoucí vývoj a v rámci svého návrhu návazných kroků doporučil, aby se pozornost soustředila zejména na podíl byznysu na závažném porušování lidských práv, které může dosáhnout úrovně zločinů dle mezinárodního práva (např. genocida či mimosoudní zabití). Budou-li zastánci mezinárodního právně závazného instrumentu hledat cesty, jak na Obecné zásady navázat a jejich principy rozpracovat, lze se na budoucnost takového instrumentu dívat optimističtěji.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použité literatury:

Monografie:

- BREINING-KAUFMANN, Christine: *The Legal Matrix of Human Rights and Trade Law: State Obligations versus Private Rights and Obligations*; In: Cottier, T. (ed.): *Human Rights and International Trade, International Economic Law Series, Oxford University Press, 2005.*
- BRUNER, Tomáš: Přičitatelnost jednání státu podle mezinárodního práva veřejného, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, 2016.
- CLAPHAM, Andrew: *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
- HALUŠKOVÁ, Gabriela: Kolektivní práva dle Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, 2014.
- IVIČIČ, M.: Horizontální působení základních práv zakotvených v mezinárodních smlouvách; In: Sehnálek, D., Valdhans, J., Dávid, R., Kyncl, L. (Eds.): *Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings*, 1. Edition; Brno: Masarykova Univerzita, 2009.
- MALENOVSKÝ, Jiří: Mezinárodní právo veřejné, Obecná část a poměr k jiným právním systémům, Brno – Plzeň: Doplněk a Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014.
- ONDŘEJ, Jan: Vybrané otázky mezinárodní ochrany lidských práv ve vztahu k právníkům osobám, zejména k nadnárodním (transnacionálním) společnostem; In: Šturma, P., Faix, M. (Eds): *Lidskoprávní dimenze mezinárodního práva; Studie z lidských práv*, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Praha, 2014.
- ONDŘEJ, Jan, Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní; Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2014.
- RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W. W. Norton & Company, 2013.
- SCHREIBEROVÁ, Jarmila: Horizontální účinky lidských práv, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, 2016.
- ŠTURMA, Pavel: Úvod: Teorie a politika lidských práv; In: Šturma, P. (ed.): *Pojem a teorie lidských práv*, Studie z lidských práv, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2013.
- VÁZQUEZ, Carlos Manuel: *Sosa v Alvarez-Machain and Human Rights Claims against Corporations under the Alien Tort Statute*, In: Cottier, T. (ed.): *Human Rights and International Trade, International Economic Law Series, Oxford University Press, 2005.*

Další použité zdroje (studie, odborné články):

- ABN AMRO: *ABN AMRO and Human Rights: Our path towards respecting human rights*, 2015.
- AUGENSTEIN, Daniel, DAWSON, Mark, THIELBORGER, Pierre: *Implementing the UNGPs in the European Union: Towards an open method of coordination for business and human rights*, European University Institute, Department of Law, LAW 2017/1, 2017.
- BLACKBURN, Daniel (*International Centre for Trade Union Rights*): *Removing Barriers to Justice: How a treaty on business and human rights could improve access to remedy for victims*, 2017.
- Business & Human Rights Resource Centre: *Business & Human Rights Resource Centre contribution to open-ended intergovernmental working group on transnational corporations and other business enterprises*, 2015.
- Centrum pro lidská práva a demokratizaci: *Byznys a lidská práva, Současný stav v České republice a naplňování Obecných zásad OSN v oblasti podnikání a lidských práv, Analýza pro Ministerstvo zahraničních věcí České republiky s návrhem dalšího postupu*, listopad 2015.
- CLAPHAM, Andrew: *Human Rights Obligations of Non-State Actors: Where are we now?*, 2015.
- CUPIDO, M., HORNMAN, M., HUISMAN, W.: *Individual Liability for Business Involvement in International Crimes*, VU University Amsterdam, 2017.
- *Danish Institute for Human Rights and International Corporate Accountability Roundtable*, „*National Action Plans on Business and Human Rights: A Toolkit for the Development, Implementation, and Review of State Commitments to Business and Human Rights Frameworks*“, červen 2014.
- ESPINOSA, M. F.: *Report of the Chairperson-Rapporteur María Fernanda Espinosa Garcés*, IGWG, 2015.
- HERMANOVÁ V., SMEKAL H.: *Implementation of the UN Guiding Principles: The Case of the Czech Republic*, Masarykova univerzita, 2013.
- HSIEH, Nien-he: *Should Business Have Human Rights Obligations?*, *Journal of Human Rights*, 14, 2015, s. 218 -236.
- *International Corporate Accountability Roundtable (ICAR)*, ECCJ: *Assessment of existing National action Plans on Business and Human Rights*, listopad 2015.
- *International Corporate Accountability Roundtable (ICAR): Assessment of the United States National Action Plan on Responsible Business Conduct*; březen 2017.
- International Commission of Jurists: *Needs and Options for a New International Instrument in the Field of Business and Human Rights*, 2014.
- International Trade Union Confederation: *Scandal Inside the global supply chains of 50 top companies*, Frontline Reports 2016.

- RAMASASTRY, Anita, CASSEL, Douglass, *University of Washington, School of Law: White Paper: Options for a Treaty on Business and Human Rights*, *Notre Dame Journal of International and Comparative Law: Vol. 6, Iss. 1, Article 1*, 2015.
- RIVERA, Humberto Cantú: *Negotiating a Treaty on Business and Human Rights: The Early Stages*, *University of New South Wales Law Journal*, July 1 2017.
- RUGGIE, John: *A Business and Human Rights Treaty? International legalisation as precision tools*, *Institute for Human Rights and Business*, 13. června 2014.
- RUGGIE, John Gerard: *A UN Business and Human Rights Treaty?*, *An Issues Brief by John G. Ruggie*, *Harvard Kennedy School of Government*, 28. ledna 2014.
- SIMONS, Penelope, RUGGIE, John, McCORDQUODALE, Robert, *The Future of Corporate Accountability for Violations of Human Rights*, 103 *Am. Society Int'l L.*, Proc. 281, 2009.
- The Economist Intelligence Unit: *The road from principles to practice, Today's challenges for business in respecting human rights*, (a report from the Economist Intelligence Unit), March 16th 2015.
- THIEELBORGER, Pierre, ACKERMANN, Tobias: *A Treaty on Enforcing Human Rights Against Business: Closing the Loophole or Getting Stuck in a Loop?*; *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol 24 no 1, *Indiana University Maurer School of Law*, 2017.

Seznam dokumentů mezinárodních organizací:

- Agentura EU pro základní práva: posudek k přístupu k náhradě škody – FRA Opinion – 1/2017 [B&HR], Vídeň, 10. dubna 2017.
- Evropská komise: *Staff Working Document on Implementing the UN Guiding Principles on Business and Human Rights; State of Play; SWD (2015) 144 final* ze 14. července 2015.
- OECD WATCH: *Remedy Remains Rare, An analysis of 15 years of NCP cases and their contribution to improve access to remedy for victims of corporate misconduct*, 2015;
- *Submission of the European Union to the IGWG on the elaboration of an international legally-binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights*; 2015, 2017.
- UN Working Group on Business and Human Rights: *Guidance on National Action Plans on Business and Human Rights, Version 2.0*, 2015.
- Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva: *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights, An Interpretative Guide*, 2012.
- Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva: *Zpráva Vysokého komisaře OSN pro lidská práva: Improving accountability and access to remedy for victims of business-related human rights abuse (+ Explanatory Note for Guidance)*, 2016.
- Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva: *The OHCHR Accountability and Remedy Project: Illustrative examples for guidance to improve corporate accountability and access to judicial remedy for business-related human rights abuse*; Companion document to A/HRC/32/19 and A/HRC/32/19/Add.1, 5 July 2016.

- Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva: *Accountability and Remedy Project, Part II: State-based non-judicial mechanisms: How State-based non-judicial mechanisms respond to sectors with high risks of adverse human rights impacts: Sector Study – Part 1*, květen 2017.
- Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva: *Consultation draft for stakeholder feedback: Access to remedy for business-related human rights abuses: A scoping paper on State-based non-judicial mechanisms relevant for the respect by business enterprises for human rights: current issues, practices and challenges*, OHCHR, *Accountability and Remedy Project II*, prosinec 2016.
- Zvláštní představitel GT OSN, *Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights*, dokument OSN: A/HRC/8/5; 2008.
- Zvláštní představitel GT OSN: *Guiding Principles on Business and Human Rights*, 2011.

Seznam použitých internetových zdrojů:

Webové stránky Úřadu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (www.ohchr.org), OECD (www.oecd.org), Rady Evropy (www.coe.int), Mezinárodní organizace práce (www.ilo.org), platformy Teach BHRs (bhrhandbook.org), Reporting Framework (www.ungreporting.org).

Seznam použitých podkladů a záznamů z konferencí a seminářů:

- *EU Roadmap to Business and Human Rights*, konference pořádaná nizozemským předsednictvím EU dne 11. května 2016.
- *Implementing the UN Guiding Principles on Business and Human Rights: National Action Plans and Addressing the issue of Remedy Sharing Experience and Best Practices*; seminář pořádaný Belgií dne 4. května 2017.
- Seminář Ministerstva zahraničních věcí ČR a Sekce pro lidská práva Úřadu vlády ČR, 10. prosince 2015.
- *United Nations Forum on Business and Human Rights* – 16. – 18. listopadu 2015, 14. – 16. listopadu 2016, 27. – 29. listopadu 2017.

Poznatky nabyté v rámci aktivit pracovní skupiny pro přípravu českého národního akčního plánu k tématu byznysu a lidských práv, zřízené ministrem pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu.

Dopad obchodních aktivit soukromých subjektů na lidská práva

ABSTRAKT A KLÍČOVÁ SLOVA

Abstrakt:

Rigorózní práce se věnuje dopadu obchodních aktivit soukromých subjektů na lidská práva. Problematika je v kontextu OSN rozpracována konceptem „byznys a lidská práva“. Práce se snaží postihnout stávající mezinárodněprávní rámec upravující otázky dopadu aktivit byznysu na lidská práva.

Práce zkoumá přínos Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva, globálně přijímaného rámce pro předcházení a řešení negativního dopadu obchodních aktivit na lidská práva. Obecné zásady nejsou právně závazné, vycházejí však ze stávajících standardů ochrany lidských práv obsažených v mezinárodním i národním právu. Struktura Obecných zásad je založena na třech pilířích: povinnosti státu chránit lidská práva, odpovědnosti společností respektovat lidská práva a přístupu obětí k nápravě. Téměř sedm let po jejich přijetí existují četné příklady jejich implementace prostřednictvím národních akčních plánů či konkrétních legislativních opatření, aktivit mezinárodních a regionálních organizací. Práce popisuje několik národních akčních plánů a legislativních opatření přijatých státy a shledává, že k zajištění účinného předcházení porušování lidských práv ze strany byznysu by mělo být učiněno více.

Práce se rovněž zabývá snahami o vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu, jež by prostřednictvím mezinárodního práva lidských práv reguloval aktivity nadnárodních společností a ostatních podniků. Je otázkou, zda by takový instrument mohl poskytnout efektivní ochranu před porušováním lidských práv. Evropská unie již vyvinula velké množství předpisů, které by eventuálně mohly posloužit jako inspirace pro řešení některých otázek, které by instrument mohl obsahovat. Mnohé prvky právně závazného instrumentu, které jsou aktuálně předmětem obtížných mezinárodních jednání, však budí velké obavy a jsou mnohými odmítány. Jedná se především o právní odpovědnost společností přiznanou mezinárodním právem, o extrateritoriální jurisdikci v případech

porušení všech univerzálně uznaných lidských práv, stanovení hierarchie norem mezinárodního práva.

Popsané přístupy k řešení dopadu obchodních aktivit soukromých subjektů na lidská práva, tj. nezávazné Obecné zásady a právně závazný instrument, si vzájemně odporují jen zdánlivě. Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva představují základní východisko a samy o sobě nevylučují žádný další vývoj na národní či mezinárodní úrovni. Jelikož vnitřní rozpor mezi těmito dvěma přístupy neexistuje, bylo by do budoucna žádoucí, aby mezi nimi byla zajištěna komplementarita.

Klíčová slova: byznys a lidská práva; Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva; národní akční plán; mezinárodní právně závazný instrument

Human Rights Impact of Business Activities of Private Entities

ABSTRACT AND KEY WORDS

Abstract:

The thesis focuses on human rights impact of business activities of private entities. Within the UN context, it is the concept of “business and human rights” which addresses the issue. The thesis aims at depicting the current international legal framework relating to impact of business activities on human rights.

The thesis examines the benefits of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights, the authoritative framework and the global standard of practice for preventing and addressing the risk of adverse impact of business activities on human rights. While the Guiding Principles do not constitute a legally binding document, they build on existing standards and include elements covered in international and domestic law. The three-pillar framework consists of the State duty to protect human rights, the corporate responsibility to respect human rights, the access to remedy for victims of business-related abuse. Almost seven years after their adoption, there are numerous examples of how these Guiding Principles have been integrated into the Governments’ national action plans, policies and regulations, policies of international and regional organisations. The thesis describes few examples of national action plans and legislative measures adopted by States and finds that more has to be done to implement existing obligations to prevent abuses and ensure access to remedy.

The thesis further examines the efforts to elaborate an international legally binding instrument to regulate, in international human rights law, the activities of transnational corporations and other business enterprises. Scepticism exists whether such an instrument could provide an effective response to the corporate abuses of human rights. The European Union has developed a rich *acquis* regarding business and human rights which could possibly serve as an inspiration for some of the issues that the instrument may address. However, several elements of the draft legally binding instrument which are subject to current difficult negotiations are problematic as they contain provisions opposed by many: on corporate

legal liability established under international law, on extraterritorial jurisdiction for harm to any internationally recognized human right, on a hierarchy of international legal norms.

The two approaches to business-related human rights abuses examined in the thesis do not necessarily contradict each other. The UN Guiding Principles provide a solid and practical foundation and do not exclude any further development, including on international level. For the future, it would be highly desirable to ensure complementarity of both the approaches as there is no inherent competition between the UN Guiding Principles and an international legal instrument.

Key words: business and human rights, UN Guiding Principles on Business and Human Rights, national action plan, international legally binding instrument